

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**GİRİT SERDARI GAZİ DELİ HÜSEYİN PAŞA HAYATI,
İCRAATI VE HAYRATI**

TAHSİN YILDIRIM
160121018

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ABDÜLKADİR ÖZCAN

İSTANBUL 2019

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı yüksek lisans programı 160121018 numaralı öğrencisi Tahsin Yıldırım'ın ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “Girit Serdarı Gazi Deli Hüseyin Paşa Hayatı, İcraatı ve Hayratı” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından 12.06.2019 tarihinde oy birliğiyle kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN

(Jüri Başkanı ve Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ

(Jüri Üyesi)

İstanbul Medipol Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İlhami DANIŞ

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Tahsin YILDIRIM

İmza

GİRİT SERDARI GAZİ DELİ HÜSEYİN PAŞA HAYATI, İCRAATI VE HAYRATI

ÖZET

Bu çalışmada Sultan IV. Murad, Sultan İbrahim ve IV. Mehmed döneminde Osmanlı Devleti'nin birçok kademesinde görev almış Deli Hüseyin Paşa'nın hayatı ve icraatlarını incelemeye çalıştık. Özellikle Girit serdarlığı ile yapmış olduğu fedakârlıklar ve kahramanlıkları anlatmaya özen gösterdik. Girit Seferi gibi yirmi beş sene Osmanlı Devleti'ni uğraştıran bir savaşın ilk dönemini ele aldık. Ayrıca çalışmamız biyografinin yanında kısa bir dönem tarihi şeklinde de olmuştur.

Bu araştırmada temel kaynak olarak kronikler ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde edilen belgeler kullanılmıştır. Bundan başka literatürdeki yerli ve yabancı diğer çalışmalarla da desteklenmeye çalışılmıştır. Gazi (Deli) Hüseyin Paşa'nın hem şahsi hem de diğer görevlendirmelerdeki tutumunun yanında devrin siyasi, sosyal, askeri ve ekonomik durum hakkında bilgiler verilmiştir. Hüseyin Paşa'nın Girit'teki vakfiyesinin muhtevası ile birlikte Girit Seferi ile alakalı ağızdan ağıza dolaşan birkaç türküye de yer verilmiştir.

Ek kısmında Gazi (Deli) Hüseyin Paşa'nın Resmo'daki kendi adını taşıyan caminin günümüze kalan kısmının fotoğrafları, yay hadisesine konu olan Acem yayıyla birlikte vakfiyesinin yazmasını da ekledik.

Bu tez ile dönem çalışmaları ve biyografi türüne katkı sağladığımızı düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Gazi (Deli) Hüseyin Paşa, Girit, Resmo, Kandiye, IV. Murad, Sultan İbrahim, IV. Mehmed, Revan, Bağdad.

GENERAL OF CRETE GHAZI DELI HUSEYIN PASHA LIFE, ACTIONS AND WAKF

ABSTRACT

In this study, We tried to examine the life and actions of Deli Hüseyin Pasha, who had taken part in many levels of the Ottoman Empire during the reign of Sultan IV. Murad, Sultan Ibrahim and IV. Mehmed. In particular, we paid special attention to the sacrifices and heroism that he had done during the general of Crete. We took with the first period of a war that was struggling with the Ottoman Empire for twenty five years, like the Cretan war. In addition, our study was in the form of a short period in addition to the biography.

In this study, chronicles were used as the main sources and documents obtained from the Prime Ministry Ottoman Archive. Furthermore, it has been tried to be supported by other domestic and foreign studies in the written works. Gazi (Deli) Hüseyin Pasha's personal and other assignments, as well as the political, social, military and economic status of the period was given information about. In addition to the content of Hüseyin Paşa's foundation in Crete, a few folk songs about the Cretan war have been included.

In the annex, we added photographs of Gazi (Deli) Hüseyin Pasha's mosque, which carries its name in Rethymno, to the present day, and added the writing of its foundation together with the publication of Acem arc which is the subject of the arc event.

With this thesis, we think that we contribute to the term studies and biography.

Key Words: Gazi (Deli) Hüseyin Paşa, Crete, Rethymno, Heraklion, IV. Murad, Sultan Ibrahim, IV. Mehmed, Revan, Baghdad

ÖNSÖZ

Genel olarak çizmiş olduğumuz bu tabloda Gazi Hüseyin Paşa'nın hayatını, getirilmiş olduğu görevlendirmelerdeki icraatlarını incelemeye çalıştık. 17.yüzyılda yaşamış bir Osmanlı devlet adamının hem şahsi yaşamını hem de siyasi icraatlarını anlatmaya çalıştık. Ayrıca yollarının kesişmesi sonucu bir şekilde kendisine etki eden birçok devlet adamı hakkında da biyografik bilgiler vermeye çalıştık. Özellikle üç farklı yapıdaki padişahın hayatlarını da onun hayat çerçevesi içerisinde anlatmaya çalıştık. Bu özelliğiyle dönemin kısa bir tarihi şeklinde bir çalışma oldu.

Çalışmamızda temel kaynak olarak kronikler ile birlikte Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden edindiğimiz vesikalar ve literatürdeki bilgilerden istifade etmeye çalıştık.

Yedi bölümden oluşan çalışmamızda birinci bölümde Hüseyin Paşa'nın Osmanlı tarihinde ortaya çıkışı ile IV. Murad ile olan ilişkileri ile onunla beraber çıkmış olduğu seferleri anlatmaya çalıştık. Bu bölümü Sultan IV. Murad'ın vefatıyla bitirdik. İkinci bölümü Sultan İbrahim'in tahta çıkışıyla başlattık ve onun döneminde getirilmiş olduğu görevlendirmelerine değindik.

Deli Hüseyin Paşa'nın Hanya muhafızı olmasıyla başlayan ve ardından Girit serdarı olmasını işlediğimiz esas bölümler olarak üçüncü ve dördüncü bölümler yer almaktadır. Bu bölümlerde Hüseyin Paşa'nın vermiş olduğu insanüstü mücadelelerini anlatmaya çalıştık. Beşinci bölümde katline giden yolu ve haksız yere türlü bahanelerle katledilmesi meselesini açıklamaya çalıştık. Altıncı bölümde vakfiyesinin muhtevasını çalıştık. Son bölümde ise nesli ile Osmanlı hanedanına olan etkisine değindik.

Yapmış olduğum çalışma boyutları ve muhtevası açısından sınırlı bir çalışma olmuştur. Bu sebeptendir ki Osmanlı Devleti'nde farklı zamanlarda hizmet etmiş onlarca önemli şahsiyetin biyografileri çalışılmak suretiyle altı yüz yıldan uzun süre

ayakta kalmış bu büyük imparatorluğu daha sağlıklı bir biçimde anlayabiliriz. Bu tarz çalışmalar olmadan tarihin bu alanı hep eksik kalacaktır.

Bu çalışmamda en başından beri sonsuz desteğini hissettiğim, bana değerli fikirleriyle yol gösteren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Abdülkadir zcan'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Bir parçası olmaktan her zaman mutluluk duyduğum Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Türk Hava Yolları Kütüphanesi'ne ve bana her türlü desteği veren isimlerini buradan sayamadığım çalışma arkadaşlarım bana göstermiş oldukları anlayış ve katkılarından ötürü minnettarım. Tezimdeki maddi düzeltmeler konusunda göstermiş olduğu sabrından ötürü Zeynep Küçüker'e teşekkür ederim. Kaynaklara ulaşmam konusunda elinden gelen desteği esirgemeyen arkadaşım zge lk Fakıoğlu'nu anmadan geçemeyeceğim.

Girmiş olduğum bu yolda beni yalnız bırakmayan, maddi ve manevi her daim desteklerini hissettiğim aileme de şükranlarımı sunuyorum.

Bu tezi başımın tacı kız kardeşlerim Satı, Gülümser ve Hatice'ye ithaf ediyorum.

Tahsin YILDIRIM

Haziran 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
TABLO LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
1. SULTAN IV. MURAD DÖNEMİ'NDEKİ FAALİYETLERİ	6
1.1. BALTACI HÜSEYİN VE ACEM YAYI.....	6
1.2. KAPTANIDERYALIĞA ATANMASI	8
1.3. REVAN SEFERİ VE TOPÇULUKTAKİ MAHARETİ	8
1.4. MISIR BEYLERBEYLİĞİ	10
1.5. BAĞDAD SEFERİ	10
1.6. DELİ HÜSEYİN'İN SULTAN IV. MURAD İLE İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ	12
1.7. TABANIYASSI MEHMED PAŞA OLAYI	13
1.8. SULTAN IV. MURAD'IN VEFATI.....	15
İKİNCİ BÖLÜM	16
2. SULTAN İBRAHİM DÖNEMİ'DEKİ FAALİYETLERİ	16
2.1. SULTAN İBRAHİM'İN TAHTA ÇIKIŞI	16
2.2. HÜSEYİN PAŞA'YA KAPTANIDERYALIK VERİLEREK İSTANBUL'DAN UZAKLAŞTIRILMASI	17
2.2. ÖZİ MUHAFIZLIĞI VE AZAK SEFERİ.....	17
2.3. BOSNA VALİLİĞİ	19
2.4. BAĞDAT VALİLİĞİ	20
2.5. İSTANBUL'A GELMESİ VE SULTAN İBRAHİM'İN GÖZÜNDEN DÜŞEREK TEKRAR İSTANBUL'DAN UZAKLAŞTIRILMASI.....	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	22
3. GİRİT SEFERİ	22
3.1. GİRİT ADASI	22
3.2. GİRİT ADASI'NIN ÖNEMİ.....	23
3.3. SÜNBÜL AĞA OLAYI	25
3.4. GİRİT SEFERİ'NİN DİĞER BİR NEDENİ	27
3.5. GİRİT SEFERİ İÇİN HAZIRLIKLAR	27
3.6. GİRİT SEFERİNE ÇIKILIYOR.....	28
3.7. AYA-TODORİ(SEN-TEODORO) ADASI'NIN FETHİ.....	29
3.8. HANYA'NIN FETHİ	30
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	32
4. DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN GİRİT'TEKİ FAALİYETLERİ	32
4.1. DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN HANYA MUHAFAZLIĞINA ATANMASI	32
4.2. HÜSEYİN PAŞA'NIN GİRİT ADASI'NA GEÇİŞ İÇİN ALDIĞI TEDBİRLER...33	
4.3. GİRİT'E AYAK BASMASI.....	34
4.4. KİSAMO (KİSSAMOS) FETHİ	34
4.5. HANYA'DA ALDIĞI TEDBİRLER VE DÜŞMANIN GERİ PÜSKÜRTÜLMESİ	35
4.6. DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN TUZAĞA DÜŞÜRÜLMEK İSTENMESİ.....	36
4.7. İSTORNİ KALESİ'NİN FETHİ.....	36
4.8. APRİKORNO (APOKORONAS) KALESİ'NİN FETHİ	37
4.9. MELAKAŞA SAVAŞI.....	38
4.10. SUDA KALESİ KUŞATMASI VE SULTANZÂDE SEMİN MEHMED PAŞA'NIN ŞEHADETİ.....	39
4.11. ZİRAMNA HARBİ	40
4.12. DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN GİRİT SERDARLIĞINA TAYİNİ	40
4.13. RESMO'NUN FETHİ	41
4.14. RESMO'DAKİ FAALİYETLERİ.....	44
4.15. MESAREA SAVAŞI.....	45
4.16. MİLAPOTAMO (MYLOPOTAMAS) KALESİ'NİN FETHİ.....	46
4.17. KANDİYE KALESİ İÇİN HAZIRLIKLAR.....	46
4.18. HARKA SAHRASI MUHAREBESİ	50
4.19. KANDİYE ÇEVRESİNDEKİ FAALİYETLER.....	51
4.20. MİRANPELO (MİRAMPELLO/AGİOS NİKOLAOS) KALESİ'NİN FETHİ	53
4.21. YERAPETRA KALESİ'NİN ALINARAK YIKILMASI	54

4.22. KANDİYE KUŞATMASINDAKİ DURUMUN İSTANBUL'A BİLDİRİLMESİ..	54
4.23. MİRANPELO (MİRAMPELLO/ AGİOS NİKOLAOS) KALESİ'NE DÜŞMAN SALDIRISI	55
4.24. BİRİNCİ KANDİYE KUŞATMASININ BAŞLAMASI.....	56
4.25. DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN YARALANMASI	58
4.26. KANDİYE'NİN FETHİNE YAKLAŞILMASI	59
4.27. KANDİYE'NİN SON ANDA GELEN YARDIMLA KURTULMASI	61
4.28. ASKERİN GÜÇ DURUMU	61
4.29. KAPTANIDERYA VOYNUK AHMED PAŞA'NIN ADAYA ULAŞMASI	62
4.30. KAPTANIDERYA VOYNUK AHMED PAŞA'NIN ŞEHADETİ.....	63
4.31. DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN ZURNAZEN MUSTAFA PAŞA İLE ARASININ AÇILMASI	64
4.33. SERDAR DELİ HÜSEYİN PAŞA'YA ATILAN İFTİRA VE FİTNEİNİN YAYILMASI.....	64
4.34. SERDAR DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN ORDUYA SESLENMESİ.....	66
4.35. İKİNCİ KANDİYE KUŞATMASI	67
4.36. SERDAR DELİ HÜSEYİN PAŞA'YA İKİNCİ DEFA İFTİRA ATILMASI.....	69
4.37. DÜŞMANA AĞIR ZAYİAT VERDİRİLMESİ	70
4.38. KUŞATMANIN KALDIRILMASI.....	70
4.39. İNÂDİYE KALESİ'NİN İNŞASI	71
4.40. İSTİYE(SİTİA) KALESİ'NİN FETHİ.....	73
4.41. GİRİT'E ASKER GÖNDERİLMESİ.....	74
4.42. SERDAR DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN VEZİRİAZAMLIĞININ KABUL GÖRMEMESİ	74
4.43. SELUNE (SELİNO) KALESİ'NİN ALINMASI.....	76
4.44. DEVLETTEKİ OTORİTE BOŞLUĞU.....	77
4.45. SERDAR DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN İKİNCİ DEFA VEZİRİAZAMLIK İÇİN DÜŞÜNÜLMESİ.....	78
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	81
5. SERDAR DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN KATLİNE GİDEN YOL.....	81
5.1. KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA'NIN SADÂRETE GETİRİLMESİ	81
5.2. GİRİT'TEKİ SON DURUM	82
5.3. SERDAR DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN EDİRNE'YE ÇAĞRILMASI	83
5.4. KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA'NIN HÜSEYİN PAŞA'NIN KATLİ İÇİN DESTEK ARAMASI.....	84
5.5. ŞEYHÜLİSLAM BOLEVİ MUSTAFA EFENDİ'NİN FETVA VERMEMESİ	85

5.6. DELİ HÜSEYİN PAŞA’NIN KAPTANIDERYALIĞA TAYİNİ	86
5.7. RUMELİ BEYLERBEYLİĞİ	87
5.8. KATL İÇİN SULTAN IV. MEHMED’İN İKNA EDİLMESİ	87
5.9. DELİ HÜSEYİN PAŞA’NIN KATLI	88
ALTINCI BÖLÜM	91
6. DELİ HÜSEYİN PAŞA’NIN VAKFIYESİ	91
YEDİNCİ BÖLÜM	95
7. DELİ HÜSEYİN PAŞA ve KAMUOYU	95
7.1. DELİ HÜSEYİN PAŞA’NIN KARAKTERİ	95
7.2. DELİ HÜSEYİN PAŞA’NIN HALK TARAFINDAN SEVİLMESİ	96
7.2. NESLİ	96
7.3. OSMANLI HANEDANINA ETKİSİ	97
7.4. DELİ HÜSEYİN PAŞA VE GİRİT TÜRKÜLERİ	97
SONUÇ	101
BİBLİYOGRAFYA	104

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Deli Hüseyin Paşa'nın Girit'te yaptırdığı Eserler.....	91
Tablo 2: Deli Hüseyin Paşa'nın Vakfettiği Mülkler.....	92
Tablo 3: Deli Hüseyin Paşa'nın Vakıflarında Görev Yapacaklara Ödenecek Ücretler.....	92
Tablo 4: Deli Hüseyin Paşa'nın Vakıflarına Yapılacak Harcamalar.....	94

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen madde
bkz.	bakınız
bs.	basım
c.	cilt
çev.	Çeviren
nşr	neşreden
ed.	Editör
İBB	İstanbul Büyük Şehir Belediyesi
s.	sayfa/sayfalar
İA	İslam Ansiklopedisi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
haz.	hazırlayan
TSMA.	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
VGMA.	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi

GİRİŞ

Osmanlı Padişahı, mâlik'l-mülk'tür. Yani ülkenin ve devletin yegâne sahibidir. Tanrı'nın devleti ona bağışladığına ve otoritesinin tek kaynağı olduğuna inanılır. Kısacası padişahın mutlak otoritesi imparatorluk çatısını ayakta tutan kilit taşıdır. Alınan her karar padişahın onayına tabidir. Formüle edilecek olursa padişahın fermanları "*fermân men-lehülemrindir*" lafzı ile son bulurdu. Padişah sahip olduğu bu mutlak otoritesini sadece veziriazamına bırakmıştır. Sadrazam, padişah adına otorite sahibi, vekil-i saltanat, "*cümle umurun vekil-i mutlakıdır*" hükmü Fatih Sultan Mehmed'in kanunnamesinde belirtilmiştir. Yine padişahın olmadığı seferlerde idam yetkisi de dahil bütün icra yetkileri sadrazamındır. Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatıyla bu bahsetmiş olduğumuz klasik padişah modeli II. Selim'in umursamaz idaresiyle birlikte bozulmaya başlamış ve ondan sonra gelen III. Murad, III. Mehmed ile de otorite bozukluğu ve sorumsuzluk hız kazanmıştı.¹

17.yüzyıl lâyiha yazan bürokratlara göre bu bozulmanın temel nedeni padişahın mülkün tek sahibi veziriazamının da mutlak vekili olması prensibinin yumuşatılmasıdır. Alınacak önemli kararlarda padişaha yakın iş bilmez, sorumsuz kişiler, valide sultanlar, müneccimler, padişah hocaları, şeyhler ve musahib nedimler tarafından verildiğini ve bu yolla devletin yağma edildiğinden bahseder. Osmanlı Devleti'nin sacayakları eski düzen, eski nizam ve eski kanun (1574-1623) döneminde yıkılmıştır

17.yüzyılda otoriter Osmanlı Devlet yapısındaki bu bozulmaya sebep olan bir diğer değişiklik, sancağa çıkma usulünün terkedilmesi ile kafes sisteminin benimsenmesi otoriter padişah tipini ortadan kaldırmıştır. III. Mehmed ile beraber sona eren şehzadenin taşrada valilik yapması uygulaması yerini kafes sistemine

¹ Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.44-45.

bırakmıştır. Bunun sonucu olarak da devlet yönetiminde tecrübesiz, akli dengesi yerinde olmayan ve çocuk yaştaki şehzadelerin tahta çıkmasına sebep olmuştur.

II. Osman tahta çıktığında on dört yaşındaydı. Kendisinden önce amcası I. Mustafa'nın tahta çıkması üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştı. Ayrıca üç ay arayla iki kez cülus dağıtılması hazineyi de zora sokmuştu. Hotin Savaşı'nda yirmi beş gün süren savaşlarda gözle görülür bir başarı sağlanamaması askeri padişahın gözünde esas suçlu ve ıslah edilmesi gereken bir konuma koyuyordu. II. Osman'ın yönetimde ve askeriyede yenilikler yapmak istiyordu. Tecrübesizliği yüzünden başarısız olmuş, yeniçeri ve sipahi tarafından tahttan indirilerek yerine tekrar I. Mustafa getirilmişti. Daha sonra da kendisi Yedikule'de katledilecekti.²

IV. Murad Sadrazam Kemankeş Ali Paşa ile Şeyhülislam Yahya Efendi tahta çıkarıldığında henüz on bir yaşındaydı. Daha çocuk yaşta olması ve yeterince eğitim alamamış olması yüzünden devletin yönetimi 1623'ten 1632'ye kadar Kösem Sultan ile ona bağlı saray adamlarına kalmıştı. Sultan Murad'ın ipleri eline alması Sadrazam Recep Paşa ile kışkırttığı zorbalarını ortadan kaldırması ardından olmuştur. Sultan Murad için Osmanlı Devleti'nin son karizmatik ve klasik döneme uygun padişahıdır diyebiliriz. İlk olarak yönetimi tam olarak eline almış ve bozulmalara karşı mücadele etmiştir. Revan ve Bağdad üzerine sefere çıkarak hem buraları fethetmiş hem de sefer güzergâhı boyunca Anadolu'yu bayındır hale getirmeye çalışmıştı. Ayrıca zorba devlet adamları ve Celâlileri ortadan kaldırmıştır. Onun saltanatında devlet kısa sürede toparlanmış ve eski gücüne kavuşmuştur. Fakat bu uzun sürmemiş 17 yıllık saltanatının ardından 8-9 Şubat 1640 gecesi vefat etmiştir.³

Sultan İbrahim tahta geçtiğinde Osmanlı'nın son erkek varisiydi. Öldürülme korkusu yüzünden akli, ruh ve sinir dengesi bozulmuştu. Saltanatının ilk dört senesinde Kemankeş Mustafa Paşa gibi bir sadrazamın olması yönetimdeki sıkıntıları pek hissettirmedi. Fakat onun katledilmesinden sonra sadrazamlar menfaatleri sebebiyle Sultan İbrahim'in aşırı isteklerini frenlemek yerine daha da azdırdılar. Hal böyle olunca Sultan IV. Murad zamanında kazanılan devlet otoritesi ve güç dört sene gibi bir sürede tekrar bozuldu. Sarayın ve Sultan İbrahim'in aşırıya kaçan

² Feridun Emecen, "Osman II", **DİA**, İstanbul 2007, c. 33, s. 453-456.

³ Ziya Yılmaz, "Murad IV", **DİA**, İstanbul 2006, c. 31, s. 177-180.

harcamaları sonucu hazine çok büyük açıklar vermeye başladı. Devlet hizmetleri ve atamalar rüşvet karşılığı yapılır oldu. Böyle bir durumda iken Girit Seferi'nin açılması devleti büyük bir dar boğazın içine attı. Bozulmalar devletin her kademesine sıçramıştı. Akçenin ayarının düşürülmesi askeri de küstürmüştü. Sultan İbrahim'in bu dengesiz davranışlarının artması yüzünden Kösem Sultan, devlet adamları ve yeniçerilerin birliğiyle tahttan indirilerek yerine henüz yedi yaşında olan IV. Mehmed geçirildi.⁴

Sultan IV. Mehmed yedi yaşında tahta çıktığı için devlet işlerini önce babaannesi olan Kösem Sultan üstlendi, fakat gelini Hatice Turhan Sultan ile girdiği iktidar mücadelesini kaybedince öldürüldü. Artık bu görev Turhan Sultan'ın oldu. Fakat devlet dışarıda Girit seferiyle uğraşıyordu. Sultan İbrahim'in savurganlıkları yüzünden hazinede para kalmamıştı. Üstelik Venedik donanması tarafından kapatılan Çanakkale Boğazı yüzünden ticaret de durma noktasına gelmiş halk temel ihtiyaçlarını bulmakta zorlanır olmuş enflasyon çok yükselmişti. Bu sorunlara çözüm bulması için getirilen devlet adamları başarısız oluyorlardı. Böyle bir noktada çok büyük ayrıcalık ve isteklerle Köprülü Mehmed Paşa sadrazamlığa getirildi. İlk iş olarak Girit'teki askere yardım götürebilmek için Çanakkale Boğazı'ndaki ablukayı kırması gerekiyordu. Hazırlattığı donanmayla bunu başardı ve Venedik donanmasını büyük bir yenilgiye uğrattı. Anadolu'daki ayaklanmaları bastırılmış devleti eski gücüne beş yıl gibi bir sürede kavuşturmuştu. Böylece Köprülüler dönemini başlatmıştı.⁵

Babasının vefatı ve tavsiyesi üzerine oğlu Fazıl Ahmed Paşa sadarete getirildi. Öncelikle Kandiye Kalesi'ni fethederek yirmi beş yıldır Osmanlı Devleti'ni uğraştıran Girit Seferi'ni bitirmiştir. Fazıl Ahmet Paşa'nın ölümüyle sadarete getirilen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa hırslı bir devlet adamıydı. İkinci Viyana kuşatmasındaki başarısızlığı yüzünden devleti çok zor duruma düşürmüştü. Bunun neticesinde Osmanlı Devleti çok büyük toprak kayıplarına uğramıştı. Bu yenilgi Osmanlı Devleti'ni gerileme sürecine sokmuştur. Bu çözülme ve otorite boşluğu dönemlerinde iş başına getirilen yetenekli kişilerin sayesinde devlet ayakta kalmayı

⁴ Feridun Emecen, "İbrâhim", **DİA**, İstanbul 2000, c. 21, s.274-281.

⁵ Abdülkadir Özcan, "Mehmed IV" **DİA**, İstanbul 2003, c. 28, s. 414-418.

başarmış, hatta bazı fetihlerde bile bulunabilmişlerdir. Bunlardan birisi tez konumuz olan Deli Hüseyin Paşa'dır.

Osmanlı Devleti'nde bir kişinin hayatını anlatan biyografik çalışmalara "tercüme-i hâl", birden fazla kişinin biyografilerini içeren eserlere de "terâcim-i ahvâl" denilmiştir. Arap tabakat geleneği ile İran tezkire geleneğinin devamı olarak çok çeşitli ve zengin biyografiler ortaya çıkmıştır. Biyografi geleneği zenginleştikçe "vefeyât, ravza, riyâz, gülzâr, gülşen, hadîka, devha, sefine, tuhfê" gibi birçok isim altında biyografi ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk özgün tarzda biyografi yazma geleneği Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlamıştır. Bilinen ilk örneği de Taşkoprizâde Ahmed Efendi'nin tabakat geleneğine uyarak yazdığı eş-Şeka'iku'n-nu'mâniyye'yi örnek olarak gösterebiliriz. Bu gelenek yirminci yüzyılın başına kadar sürmüştür. Serdar Deli Hüseyin Paşa'nın sadrazamlık da dahil devletin farklı makamlarında görevlendirmelerde bulunduğunu göz önüne alırsak, Osmanzâde Taib'in yazmış olduğu, XVI ve XVII. yüzyıllarda yaşayan vezirlerin biyografilerinin olduğu Hadîkatü'l-vüzerâ çalışmamız açısından önemlidir.⁶

Deli Hüseyin Paşa'nın biyografisini yazarken, Kâtip Çelebi'nin *Fezlekesi IV. Murad*'ın Revan ve Bağdad seferlerinden başlayarak, ikinci Kandiye kuşatmasına kadar olan genel tarihsel süreci yazmak için vazgeçilmez bir kaynağım oldu. Yine Kâtip Çelebi'nin *Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr* adlı eseri ise deniz savaşları, kaptanıderyalık yaptığı dönemler ile Girit seferindeki deniz savaşları hakkında kullandığım temel kaynağım oldu. Kâtip Çelebi'yi kullanmamdaki esas nedenim kendisinin Hüseyin Paşa ile çağdaş olmasıdır. Bundan başka yazdığım dönemdeki olaylara tanıklık etmiş olması anlattığı olayların doğruluğuna şüphe bırakmamaktadır. Bu sebeplerden ötürü tezim için vazgeçilmez bir kaynak olmuştur.

Naîmâ Mustafa Efendi'nin *Târih-i Naîmâ (Ravzatü'l-Hüseyin Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)* adlı eseri 17.yüzyılın tamamı ile Hüseyin Paşa'nın görevlendirmeleri hakkında ayrıntılar vermektedir. Özellikle yay hadisesi, savaşları ve katli ile alakalı önemli bilgiler verdiği için fazlaca kullandığım kaynağım olmuştur. Bunlardan başka Râşid Mehmed Efendi'nin *Târih-i Râşid ve Zeyli*, Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın *Zübde-i Vekayiât*'ı, Karaçelebizâde Abdülaziz

⁶ Abdülkadir Özcan, "Tabakat; Osmanlı Dönemi", *DİA*, Ankara 2010, c.39, s. 300.

Efendi'nin *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli* ile *Zafernamesi*, Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa'nın *Hasan Bey-zâde Târihi*, Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi'nin *Topçular Kâtibi Tarihi*, İbrahim Peçevi'nin *Peçevi Tarihi* bu kaynaklar çalışmamı oluştururken esas kaynaklarım olmuştur. Döneminin 89, 90 ve 92 nolu mühimme defterleri ile Resmo şeriye sicilleri yararlandığım diğer önemli kaynaklardır. Kroniklerden başka Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki vesikalardan da mümkün olduğunca faydalanmaya çalıştım.

Girit Seferi kısmını yazarken Nühket Adıyeke, Nuri Adıyeke'nin Fethinden Kaybına Girit ile Ersin Gülsoy'un Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresi'nin Kurulması adlı çalışmalar, günümüz çalışmaları arasında ayırt edilmesi gerekenlerdir. Bunların dışında kalan yüzlerce kaynak taranmış, her birisinin bu teze eklenmesi mümkün olmadığı için kaynak değerini göz önüne aldıklarımı bu tezde kullandım.

Bu çalışmamız sadece Deli Hüseyin Paşa'nın hayatıyla sınırlı kalmamıştır. Bundan başka döneminin sosyal, ekonomik, askeri, coğrafi ve siyasi tarihi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Çağdaşı olduğu tarihi kişilere de değinilmeye çalışılmış, onlar hakkında da biyografik bilgiler verilmiştir. Bu yönüyle de çalışmamız, Osmanlı tarihinin en çalkantılı dönemlerinden birisini anlamak için çaba harcamaktadır. XVII. yüzyılın birbirinden farklı karakterde üç padişahının izlemiş oldukları politikalar, aldıkları kararlar, yönetim tarzları ve dönemlerine etkilerini Deli Hüseyin Paşa'nın biyografisi üzerinden anlatmayı amaçladım.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SULTAN IV. MURAD DÖNEMİ'NDEKİ FAALİYETLERİ

1.1. BALTACI HÜSEYİN VE ACEM YAYI

Deli Hüseyin Paşa, Bursa'nın Yenişehir kazasında dünyaya gelmiştir.⁷ Doğum tarihiyle alakalı herhangi bir kayda ulaşamıyoruz. Fakat öldüğünde altmışlı yaşlarında olduğu rivayet olunmaktadır. Doğumuyla ilgili bir tahminde bulunmak gerekirse 16.yüzyıl sonlarında doğmuştur diyebiliriz.

Yenişehir kadısına maliyeden gönderilen fermanın, Ali adındaki kardeşinin hâlâ Yenişehir'de yaşadığını ve dört piyade çiftliğinin mutasarrıflığını yaptığını öğreniyoruz.⁸ Ayrıca Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa'nın kendi adıyla anılan eserinde Revan seferi dönüşünde Yenişehir'e uğranıldığını ve burasının "*kapudan paşanın sılası*" olduğundan söz edilir.⁹ Bu önemli kaynaklar Hüseyin Paşa'nın Yenişehirli olduğunu şüpheye mahal bırakmayacak şekilde kanıtlamaktadır.

Hüseyin Paşa genç yaşta İstanbul'a gelerek saray baltacılarına dahil oldu. Yayın Acem yayı olduğundan haberi olmayan baltacı Hüseyin acemi baltacı olduğu sıralarda, bir kış günü ağa odasına odun taşımış. Ağa odasında kapıdaki nöbetçiden başka kimsenin olmadığı bir vakit, duvarda asılı gördüğü yayı eline alıp birkaç defa kepâzevârî¹⁰ asılıp bırakır. O esnada: "*Dârüssa'âde ağası geliyor*" dediklerinde, telaşla elindeki yayı bırakıp kaçar. Dârüssa'âde ağası yayı bıraktığı yerde

⁷ Ahmed Refik, Deli Hüseyin Paşa'nın Beyşehirli olduğunu söylese de elimizdeki diğer kaynaklar Yenişehirli olduğunu kesin olarak kanıtlamaktadır. (Ahmet Refik, **Yirmi Beş Sene Siper Kavgası Girit Seferi (1645-1669)**, 3. bas., İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2012, s. 28.)

⁸ BOA, MAD. 8477, s.187

⁹ Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, **Hasan Beyzâde Târîhî**, c, III, Haz. Nezihi Aykut, Ankara 2004,-s.1049.

¹⁰ Tâlim için kullanılan yay. Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî,

görememiş, bir de yayı kurulmuş halde görünce:” *Bu kemana kim yapıştı*” diye seslenir. Nöbetçi olan Yahya Ağa korkusundan “*Baltacı Deli Hüseyin ocağa odun getirdi ve kemani alıp birkaç kere çekti. Sizin geleceğinizi işitip bırakıp kaçtı*” der. Dârüssa’âde ağası bu durum karşısında çok sevinerek: “*Tîz, Deli Hüseyin’i çağırın*” diye bağırır.¹¹

Baltacılar kethüdâsı üstü başı eskiler içerisinde olan biçare Hüseyin’i azarlayarak: “*Asılacak! Ağa odasına girersin, tek durmazsın, ona buna yapışırsın, senin tırnaklarını dökelim*” diye ite kaka, dârüssa’âde ağasının önüne getirdiler. Dârüssa’âde ağası, yayı Deli Hüseyin’in eline vererek. “*Çek imdi göreyim*” dedi. Deli Hüseyin yayı eline alarak, beş on kere kepâze misali çekip bıraktı. Böyle beklenmedik bir durum karşısında dârüssa’âde ağası şaşkın ve mutlu bir şekilde: “*Tîz, şimdi bu yoldaşı pak dolama ve kisve ile giydirin, adam şekline kon. Huzûr-ı hümâyûna götürsem gerek*” diyerek kethüdâyâ emir verdi.¹²

Garip Deli Hüseyin, Sultan IV. Murad’ın huzuruna çıkarılmıştı. Burada Acem elçisi de hazır bulunuyordu. Yay Deli Hüseyin’in eline verilerek kurması istendi. Acem yayı Deli Hüseyin tarafından kepâzevâri birkaç defa kurulup, boşaltıldıktan sonra Deli Hüseyin’in ellerinde daha fazla dayanamayarak parçalanmıştı. Elinde Kırılan yayın parçalarını Acem elçisinin önüne bıraktı. Böyle bir durum karşısında elçi de ne diyeceğini bilememiş, şaşkınlığa uğramıştı. Sultan IV. Murad, bu hadise karşısında memnuniyetini dile getirmek için Deli Hüseyin’i küçük mîrâhûrluk ile ödüllendirdi.¹³ Sultan IV. Murad, kendi fiziki yapısına da benzeyen Deli Hüseyin’in pervasız konuşmasını ve delice hareketlerini çok beğenmişti. Dârüssa’âde ağasına: “*Deli Hüseyin huzurumdan bir an dahi ayrılmasın*” demiştir. Deli Hüseyin’e bir müddet sonra da büyük mîrâhûrluk payesi verildi.¹⁴

¹¹ Naîmâ Mustafa Efendi, **Târih-i Naîmâ (Ravzatü’l-Hüseyin Fî Hulâsati Ahbâri’l-Hâfikayn)**, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, c.4, s. 1826.

¹² Naîmâ, **a.g.e.**, c.4, s. 1827.

¹³ Naîmâ, **a.g.e.**, c.4, s. 1828.

¹⁴ İsmet Parmaksızoğlu, “Hüseyin Paşa, Deli” **İA**, İstanbul, M.E.B, 1964, c.5/1, s.650.

1.2. KAPTANIDERYALIĞA ATANMASI

Sultan IV. Murad Lehistan üzerine sefer için Edirne’de olduğu sıralarda, Özi Beylerbeyi Murtaza Ağa’nın bu devletle barış imzalaması nedeniyle İstanbul’a hareket etti. Bu sırada yolda bazı azil ve atamalar da yaptı. Bu terfilerden biri de kaptanıderyalıktan azledilip, Budin eyâleti verilen Cafer Paşa’nın yerine, Deli Hüseyin Paşa’nın vezirlik rütbesi verilerek atanması olmuştur 1 Safer 1044 (27 Temmuz 1634).¹⁵ Hüseyin Paşa bu görevle birlikte donanmanın bulunduğu Özi’ye hareket etmişti. Sultan IV. Murad bir hatt-ı hümâyûnunda, donanma ile Özi Boğazı’ndan ayrılmamasını, Kazak eşkıyasının Karadeniz’e inmesine müsaade etmemesini, indiği takdirde de bir tanesini bile sağ bırakmamasını istiyordu. Bunlardan başka yeniçeri ve donanmadan herhangi birinin halka zulmetmesi halinde cezasını kendi canıyla ödeyeceğini belirtmişti. Hatt-ı hümâyûnun sonunda da “*Sen beni bilürsün*” diyerek de başarısız olması halinde kurtuluşunun olmayacağını söylemişti.¹⁶ Kaptanıderya Deli Hüseyin Paşa Revan Seferi’ne katılacağı zamana kadar verilen görevde kalmıştı.

1.3. REVAN SEFERİ VE TOPÇULUKTAKİ MAHARETİ

Kaptanıderya Deli Hüseyin Paşa, Sultan IV. Murad’ın Revan seferine katılmak için donanma işlerini kethüdâsı Piyale Bey’e bıraktı.¹⁷ Kendisi derya kalemine bağlı timar ve zeamet sahiplerini de yanına alarak bu sefere dahil oldu. Osmanlı ordusu Revan Kalesi önüne 10 Safer 1045 (26 Temmuz 1635) günü ulaştı. Kaleden top ile saldırılması üzerine aynı gün kale kuşatmasına başlandı. Deli Hüseyin Paşa da Revan muhasarasında kalenin Tebriz Kapısı karşısındaki metrise girdi. Revan Kalesi İstanbul’daki Eski Saray kadardı, sekiz kuleli iç kalesi ve kırk üç kuleli dış kalesi vardı. Surları dört yüz arşındı.¹⁸ On iki safer gecesini, Gözcü Tepesi

¹⁵ Kâtip Çelebi, **Kâtip Çelebi, a.g.e., [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)]**, haz. Zeynep Aycibin, İstanbul 2016, c.2, s. 745.

¹⁶ **Sultan Dördüncü Murad’ın Hatt-ı Hümâyûnları Suver-i Hutût-ı Hümâyûn**, haz. Önder Bayır, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2014, s.171.

¹⁷ Mücteba ilğürel “Deli Hüseyin Paşa” **DİA**, İstanbul, TDV, 1999, c.19, s.4.

¹⁸ Mustafa Aydın, “Revan” **DİA**, İstanbul, TDV, 2008, c.35 s. 27.

denilen yere Haleb Beylerbeyi Ahmed Paşa on şahî topu Deli Hüseyin Paşa'da emrine verilen üç şâhî üç tanede balyemez topuyla¹⁹ ile birlikte kalenin içini, Emirgûneoğlu Tahmasbkulu'nun sarayını ve civardaki yapıları tahrip ederek, kaledekileri zor durumda bırakıyordu.²⁰ Revan Kalesi'nin birkaç burcu ile kale içerisindeki bir hayli evi de tamamen yıkmıştı. Hasar gören yapılar arasında kale camii'nin minaresi de vardı.²¹ Deli Hüseyin Paşa'nın topçuluktaki mahareti o kadar iyiydi ki kaledeki askerler karşılık vermek için dahi varlık gösteremiyorlardı.²² Hatta kalenin sokaklarına dahi çıkamaz olmuşlardı.²³ Kuşatma sırasında atılan toplar kimi zaman kaleyi aşarak diğer taraftaki askerlere zarar verebiliyordu.²⁴ Bunda kalenin çok küçük olması da etkiliydi. O yüzden bu kuşatmada topçuluk ayrı bir maharet istiyordu. On altı Safer günü Deli Hüseyin Paşa'nın olduğu metrise kaleden çıkan Safevi askeri saldırıya geçmişti. Bütün gece ve gündüz süren çarpışmada saldırı geri püskürtülmüştü. Bu cenkte Osmanlı askerinin kaybı yüz elli civarında. Yirmi safer günü atılan bir top ile kaledeki cepanelik havaya uçmuş, buradan geriye kalan askerleri de Deli Hüseyin Paşa attığı toplarla ağır zayıat verdimişti.²⁵ Deli Hüseyin Paşa topçuluktaki maharetini göstermiş, Sultan IV. Murad'ın beğenisini kazanmıştı. Revan Kalesi on üç günlük direnişin ardından Emirgûneoğlu Tahmasbkulu'nun aman dileyip kaleyi teslim etmesiyle zapt edilmiştir 23 Safer 1045 (8 Ağustos 1635).²⁶ Revan'ın alınmasından sonra Hüseyin Paşa İran Azerbaycan'ı üzerine akın ve yıpratma faaliyetlerine de katılmıştır.²⁷

¹⁹ Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi: **Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad**, Haz. Nermin Yıldırım, Basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2005, s.34.

²⁰ Naîmâ, **a.g.e.**, c. 2, s.813.

²¹ Süheyl Ünver," Dördüncü Sultan Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi" **Bellekten**, sayı.64, Ankara, TTK Basımevi, 1952, c.16, s.558

²² Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, **Hasan Beyzâde Târîhî**, haz. Nezihi Aykut, Ankara 2004, c. 3, s.1061.

²³ İbrahim Peçevi, **Pecevî Tarihi**, haz. Murat Uraz, İstanbul 1969, s. 492.

²⁴ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 752., ayrıca bkz. Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, **Hasan Beyzâde Târîhî**, haz. Nezihi Aykut, Ankara 2004, c.3, s.1082.

²⁵ Süheyl Ünver," Dördüncü Sultan Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi" **Bellekten**, c.16, sayı.64, Ankara, TTK Basımevi, 1952, s.559.

²⁶ Ziya Yılmazer, "Murad IV", **DiA**, İstanbul, TDV, 2006, c.31, s.180.

²⁷ Parmaksızoğlu, **a.g.m.**, s.651.

1.4. MISIR BEYLERBEYLİĞİ

Sultan IV. Murad Revan Seferi dönüşünde Diyarbakır'a uğramış 9 Cemaziyelevvel 1045 (21 Ekim 1635) ve burada bazı atamalar yaparak görevlendirmelerde bulunmuştur.²⁸ Kaptanıderya Deli Hüseyin Paşa'ya da Mısır Beylerbeyliği tevcih olunmuştur.²⁹ Kendisine Şam Mütesellimi Osman Ağa ile Şam Kadılığında bulunan Mantıki Ahmed Efendi'nin ortadan kaldırılması için ferman gönderilmişti. Hüseyin Paşa Şam'a yaklaştığı sırada bu işin de üstesinden gelmişti.³⁰ Mısır'a vardığında buradaki durumunun gayet iyi olduğunu ve her şeyin yolunda gittiğini bildirmiştir.³¹ Deli Hüseyin Paşa bu görevde bir yıl dokuz ay kaldıktan sonra adının bazı uygunsuzluk ve suiistimallere karışması nedeniyle bu görevden azledilerek İstanbul'a çağırılmıştır Rebiülevvel 1047 (Temmuz- Ağustos 1638). Sorguya çekilen Deli Hüseyin Paşa'nın Mısır defteri incelenmiş, ceza olarak malları müsadere edilerek bir süre Çinili Köşk'te hapsedilmiştir.³² Serbest bırakıldıktan bir zaman sonra IV. Murad'ın tekrar beğenisini ve onun nezdinde itibarını kazanan Deli Hüseyin Paşa'ya tekrar vezaret rütbesi verilmiştir.

1.5. BAĞDAD SEFERİ

Sultan IV. Murad'ın Bağdad seferine musahip olarak katılan Deli Hüseyin Paşa, Konya'ya bir menzil mesafede Ali Paşa'nın yerine Anadolu beylerbeyi olarak atandı. Kırfahre menziline durulduğu vakit orduyu teftişe çıkan Sultan IV. Murad, Hüseyin Paşa'nın emrindeki Anadolu askerinin disiplinsizliği üzerine, Deli Hüseyin Paşa'ya eliyle yirmi otuz kere vurarak cezalandırmıştı 9 Cemaziyelahir 1048 (18 Ekim 1638).³³ Sultan IV. Murad gibi disiplinli bir padişahın hoş görmediği bu gibi davranışlar da uyguladığı ceza genellikle katl, görevden azil veya daha düşük bir göreve atama şeklinde olurdu. Bu olaydan da anlıyoruz ki Deli Hüseyin Paşa'nın IV.

²⁸ Peçevi, **a.g.e.**, s. 494

²⁹ Bayır, **a.g.e.**, s.57.

³⁰ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 768.

³¹ TSMA., 1135, s.32.

³² İlgürel, **a.g.m.**, s.4.

³³ Songül Çolak, **IV. Murad'ın Bağdad Seferi Menzîlnâmesi (1638)**, İstanbul, İdeal Kültür Yay., 2015, s.74,

Murad nezdinde değeri hâlâ çok yukarlardadır. Bağdat'ın muhasarasına başlanıldığında Anadolu, Mısır ve yeniçeri ocağından Zağarcıbaşı kırk orta ile birlikte Karanlık Kapıya doğru metrise girdi 8 Receb 1048 (15 Kasım 1638).³⁴ Bu şekilde Bağdat'ın muhasarasına başlanıldı. Topçuluktaki mahareti Revan'ın fethinde tecrübe edilen Deli Hüseyin Paşa'nın emrine Bağdat'ın kuşatmasında da sekiz top verilerek, kale duvarları dövdürülmüştü.³⁵ Deli Hüseyin Paşa kalenin iki burcunu yıkmış, sekiz yüzden fazla yere hasar vermişti.³⁶ Asker yürüyüş için emir beklediği sırada kaleden çıkan bir grup asker Deli Hüseyin Paşa'nın bulunduğu dördüncü metrise saldırmış, fakat bir şey elde edememişti.³⁷ Kale komutanı Bektaş Han artık Bağdat'ın kurtulma umudunun kalmadığını fark etmişti. Bu sebeple daha fazla askerini hayatını kurtarmak için kaleyi teslim etmeyi kabul etti. Sultan IV. Murad'ın huzuruna çıkarak aman diledi. Bu dileği kabul olunarak amanname verildi. Fakat kale içerisindeki kızılbaşlar hâlâ savaşmaya devam ediyordu. Osmanlı askeri de bu durum karşısında saldırıya devam ediyor, bunca yıldır çekilen çile ile verilen kayıpların intikamını almak için saldırıyı bırakmıyordu. Kaledekilerin ateşkese uymaması üzerine kalenin teslimi gecikti. Sultan IV. Murad aman verdiği halde askerlerin neden hala savaşa devam ettiğini öğrenmek için Deli Hüseyin Paşa'yı kale önüne göndermiş: " *Var şu mel'ûnların fesâdların def'eyle ta'annüd ederlerse katli'am etsinler*" şeklinde de tembihlemiştir. Deli Hüseyin Paşa saldırıların olduğu kuleye giderek: " *Padişahın emânı emândır korkmayıp taşra gelin*" demiştir. Bu olay kaledekilerin bir kısmının silah bırakmasını sağladı. Fakat Mîr Fettah'ın iki oğlu kaleden çıkmayarak tekrar saldırıya geçmişlerdi. Daha sonra Mîr Fettah'ın oğullarına teslim olmaları için gönderdiği kâğıt etkili olmuş ve kaleden çıkmışlardı. Narin Kule'de kalan bir grup askeri, Deli Hüseyin Paşa yanına aldığı bölük asker ile bizzat çıkarak: " *Varın yıkılın gidin*" diyerek kuleden aşağı dökmüştü.³⁸ Fakat kaledeki

³⁴ Abdülkadir Efendi, **Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi**, Yay. Haz. Ziya Yılmaz, Ankara 2003, c.2, s.1095; Halil Sahillioğlu, "Dördüncü Murad'ın Bağdad Seferi Menzîlnâmesi=Bağdad Seferi Harp Jurnalı", **Belgeler**, Ankara, TTK Basımevi, 1965, c.2 /3-4, s.27.

³⁵ İbrahim Peçevî, **Peçevî Tarihi**, Haz. Zuhâl Kayayurt, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2005, s.87.

³⁶ Naîmâ, **a.g.e.**, c.2, s.886.

³⁷ Nazmî-zâde Murteza, **Gülşen-i Hulefâ (Bağdat Tarihi 762-1717)**, nşr. Mehmet Karataş, Ankara, TTK Yay., 2014, s. 229; Halil Sahillioğlu, "Dördüncü Murad'ın Bağdad Seferi Menzîlnâmesi Bağdad Seferi Harp Jurnalı", **Belgeler**, Ankara, TTK Basımevi, 1965, c.2/3-4, s.28.

³⁷ Peçevî Tarihi, Zuhâl Kayayurt, yük lis tezi, İst, 2005, s.87.

³⁸ Naîmâ, **a.g.e.**, c.2, s.892-893, Baron Joseph Von Hammer Purgstall, Büyük Osmanlı Tarihi, Nşr, Mehmet Ata Bey, İstanbul, c. 5, s.251.

Acem askerinin büyük kısmı silah bırakmayarak, hâlâ Osmanlı askerine karşı koyuyordu. Bunun üzerine Deli Hüseyin Paşa, Sultan IV. Murad'ın huzuruna çıkarak: “*Devletlü Hünkârim, icâzet ver bu râfızileri ve zâlim adûları kiralum*” demişti. Fakat onay alamamıştı. Bir süre sonra tekrar huzura gelen Deli Hüseyin Paşa: “*Pâdişâhum vebâli benim, sevâbı sa’âdetlü pâdişâhımın olsun*” demişti. Kuşatmanın uzadığını gören Sultan IV. Murad birkaç defa süren bu git gelmelerden sonra: “*Benim icâzetim yokdur. Siz ederseniz, neylersenüz eylen*” dedi. Deli Hüseyin Paşa atına atladığı gibi: “*Yâ gaziler desturdur. Şimdiden sonra hep kızılbaşları şemşîrden geçürün, dükelisin kırın!*”³⁹ diyerek, elinde kılıç kale içine hücumla geçmişti. Birkaç saat içinde kale içerisindeki binlerce Acem askeri kılıçtan geçirilmişti. Kale düşman askerinden temizlendikten sonra Bağdat'ın sokaklarına dağılan Acem askerini buralardan temizleme görevine Deli Hüseyin Paşa da yalın kılıç katılmıştı. Bağdat'ın tekrar fethinde Deli Hüseyin Paşa adına yaraşır bir gözü peklik ve cesaret göstermişti.⁴⁰

1.6. DELİ HÜSEYİN'İN SULTAN IV. MURAD İLE İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ

Bağdad Kalesi'nin fethinden sonra Sultan IV. Murad divânı topladı. Burada Anadolu Beylerbeyi olan Deli Hüseyin Paşa'ya samur kürk, hilat ile serâser kaftan giydirildi 21 Şaban 1048 (28 Aralık 1638).⁴¹ Bu şekilde göstermiş olduğu cesaret ve fedakârlıklar Sultan IV. Murad tarafından tasdik edilmiş ve ödüllendirilmişti. İstanbul'a dönüş yoluna geçildiğinde, IV. Murad tarafından Anadolu Beylerbeyliği Gürcü Mehmed Paşa'ya tevcih olunup, Deli Hüseyin Paşa tekrar kubbe vezirliğine tayin edildi.⁴² Bu atamayla Sultan IV. Murad çok sevdiği veziri Deli Hüseyin Paşa'yı rikab-ı hümayûnunda kendisiyle beraber İstanbul'a götürmüştür.⁴³

³⁹ Abdülkadir Efendi, **Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi**, haz. Ziya Yılmaz, Ankara 2003, c.2, s.1102.

⁴⁰ Parmaksızoğlu, **a.g.m.**, s 651.

⁴¹ Çolak, **a.g.e.**, s.93.

⁴² Abdülkadir Efendi, **a.g.e.**, s.1110.

⁴³ Naîmâ, **a.g.e.**, c.2, s. 895-896.

1.7. TABANIYASSI MEHMED PAŞA OLAYI

Deli Hüseyin Paşa, Silahdar Mustafa Paşa ve Müftü Yahya Efendi'nin hazırladıkları Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa ile onun İstanbul'da bulunan vekili Tabaniyassı Mehmed Paşa'nın etkisini kırmak için düzenlenen harekâta üçüncü kişi olarak katıldı. Üçünün bulunduğu bir toplantıda: *“Hây bu iki Arnavud nisbet-i türâbiye gayretiyle ittihâd ettiler. Mustafa Paşa geldikte ikisi bir olup bizim kârımızı tamam ederler, biz mukaddemce bunun hakkından gelelim”* denilmişti. Tabaniyassı Mehmed Paşa'nın Eflak ve Boğdan voyvodalarını görevden alması onun sonunu hazırlayan asıl neden oldu. Bunlar Silahdar Mustafa Paşa'ya önceden beri gönderdikleri değerli hediyeler ve yüklü rüşvet ile durumdan şikayetçi olmuşlardı. Bu sebeple de görevlerine iadelerini istiyorlardı.⁴⁴ Daha sonra Silahdar Mustafa Paşa, Eflak Voyvodası Agamati'nin yaptığı usulsüzlüklere sinirlenen Sultan IV. Murad'ı: *“Padişahım! Henüz Acem gairesi ber-taraf olup Rakoçi gibi bir mel'un Erdel cânibinde tahrik-i fitne üzre iken bu makule mükiz-i fitne umuru sevk edenler katl olunmak nâfi'dir* “diyerek, görevinden azil ile Tabaniyassı Mehmed Paşa'nın Yedikule'ye gönderilmesini sağladı. Padişahın Üsküdar'da olduğu sırada vakit kaybetmeden huzuruna vararak katli için izin aldı. Aynı gün bostancıbaşını Yedikule'ye göndererek Tabaniyassı Mehmed Paşa'yı boğdurdu.⁴⁵ Mehmed Paşa akıl, tedbir ve cömertlik sahibi olmasının yanında ümmiydi, sır saklayamıyordu.⁴⁶ Bu olayda Deli Hüseyin Paşa ile Müftü Yahya Efendi'nin ne derece dahilinin olduğu bilinmemektedir. Silahdar Mustafa Paşa'dan Tabaniyassı Mehmed Paşa'nın bertaraf edilmesi gerektiğine dair birtakım sözler duyulmuş, fakat sonraki süreçlerde bu fitnedeki rolleri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Zira dönemin müellifleri böyle bir olayı görmezden gelmezlerdi. Sadece Şârihulmenârzâde Ahmed Efendi Tabaniyassı Mehmed Paşa'nın devlet için birçok faydalı iş yapmasına rağmen Silahdar Mustafa Paşa ile Deli Hüseyin Paşa'nın hasedi yüzünden idam edildiğini söylemiştir.⁴⁷ Özellikle böyle önemli bir hadise Kâtip Çelebi, Vecihi Hasan Efendi ve Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi gibi çağdaşı müelliflerin eserlerinde küçük de

⁴⁴ Abdülkadir Özcan, “Mehmed Paşa, Tabaniyassı”, **DİA**, İstanbul, TDV, 2016, c. Ek 2 s.229.

⁴⁵ Naîmâ, **a.g.e.**, c.2, s.924-926.

⁴⁶ Mehmed Süreyya, Sicill-i Osman-î, İstanbul 1996, c.4, s.1075.

⁴⁷ Abdülkadir Özcan, “Mehmed Paşa, Tabaniyassı”, **TDVİA**, İstanbul, TDV, 2016, c.Ek 2, s.230.

olsa yer bulurdu. Münir Aktepe Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan sonra büyük bir güç elde eden Kemankeş Mustafa Paşa'yı muahedenin aleyhinde bulunarak, kötilediklerini Yemen'e sürülmesini hatta katlini istediklerini söylemiş. Bu sebeptendir ki Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın buna engel olmak istediği için bu ikilinin gazabına kurban gittiğini iddia etmiştir.⁴⁸

Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın Yedikule'de hapis ve katl edilmesinden sonra ondan boşalan sadrazam vekilliği görevine Deli Hüseyin Paşa atanmıştı 20 Şaban 1049 (16 Aralık 1639). Deli Hüseyin Paşa adının karıştığı bu fitneden sonra herhangi bir şeye muhalif olmamış gayet basiretli davranmıştı. Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa'nın Bağdad'tan İstanbul'a avdet etmek üzere olması üzerine onun sadrazamlığına hanel getirecek herhangi bir karar vermedi. Hatta defterhaneyi mühürleterek sadrazamın İstanbul'a gelmesini bekledi. Deli Hüseyin Paşa'nın sadrazam kaymakamlığı yirmi gün kadar sürdü.⁴⁹

Kemankeş Mustafa Paşa yirmi günlük bir yolculuktan sonra İstanbul'a ulaştı. Kendisine aleyhte bulunan kişileri yeni görevlendirmelerle İstanbul'dan uzaklaştırdı. Deli Hüseyin Paşa'yı herhangi bir şekilde kendisine aleyhte bir hareket görmediği için onu vezirlikte bırakarak bir süre daha dokunmadı. Belki de Sultan Murad'ın tepkisinden çekindiği için onun iki gözdesi Silahdar Mustafa Paşa ile Deli Hüseyin Paşa'ya dokunmaya cesaret edememişti. Fakat Sultan İbrahim'in tahta geçmesiyle yerini koruyan Kemankeş Mustafa Paşa yeni padişahın da onayıyla rakipleri Silahdar Mustafa Paşa ile Deli Hüseyin Paşa'yı merkezden uzaklaştıracaktı.⁵⁰ Padişah üzerinde sağlam bir nüfuz elde etmiş olduğundan, Sultan IV. Murad birçok emrini Deli Hüseyin Paşa aracılığıyla uygulamıştı⁵¹ Deli Hüseyin Paşa, Sultan IV. Murad'ı müspet yönde etkileyen birkaç kişiden birisi olarak gösterilebilir. Bu isimlerin önde gelenlerinden diğer birkaçı da Koçi Bey ve Evliya Çelebi'dir.⁵²

⁴⁸ Münir Aktepe, "Mustafa Paşa, Kemankeş", **İA**, İstanbul, MEB Basımevi, 1971, c.8, s.731.

⁴⁹ Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi: **Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad**, Haz. Nermin Yıldırım, Basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2005s.76.

⁵⁰ Abdülkadir Özcan, "Kemankeş Mustafa Paşa", **DİA**, İstanbul, TDV, 2002, c.25, s.249.

⁵¹ Parmaksızoğlu, **a.g.m.**, s 651.

⁵² Abdülkadir Özcan, **IV. Murad Şarkın Sultanı**, İstanbul, Kronik Yay., Kasım 2016, s. 183.

1.8. SULTAN IV. MURAD'IN VEFATI

Sultan IV. Murad atalarından miras kalan damla (gut/siyatik) hastalığından muzdaripti. Bu hastalık kendisini Revan ve Bağdad seferlerinde de göstermiş, onu bir süre tahtırevana mahkûm etmişti. Sinan Paşa Köşkü'nde Ramazan Bayramı tebriklerini kabul ettikten sonra Silahdar Mustafa Paşa'ya tahsis edilen İbrahim Paşa Sarayı'na geçti. Burada Silahdar Mustafa Paşa, Yar-ı Ali, Venedikli Bianchi ve Emirgüneoğlu Yusuf'un da aralarında bulunduğu sofrada bunların ısrarlarına dayanamayarak, tövbesini bozmuş, uzun süredir ağzına koymadığı içkiden fazlaca içmişti. Üstelik hastalığını daha da nüksettiren tuzlu ve baharatlı yiyeceklerden de bir hayli yemişti. Sultan IV. Murad buradaki eğlenceden sonra Topkapı Sarayı'na geldi. Bir daha kalkmamak üzere hastalanarak yatağa düştü. Hekimbaşı Zeynelabidin'in bütün çabalarına rağmen kurtarılamayarak iki hafta kadar hasta yattıktan sonra 19 Şevval 1049 (9 Şubat 1640) günü 28 yaşında vefat etmiştir. Saltanat süresi 16 sene 5 aydır.⁵³ Sultan IV. Murad vefat ettiği vakit, huzuruna giren Silahdar Mustafa Paşa ile Deli Hüseyin Paşa, padişahlarının üstü örtülü na'şına bakarak hüngür hüngür ağlamışlardı. Naîma Mustafa Efendi, Silahdar Mustafa Paşa ile Deli Hüseyin Paşa'nın içerisinde buldukları durumu: *“Silahdar Paşa ile Deli Hüseyin Paşa kalkıp bir kenara varıp zârî zârî ağlayıp yaş yerine kan döktüler. Zîrâ Sultan Murad'dan sonra kendilere hüsn-i zindegânî mutasavver olmadığını bilirlerdi”*⁵⁴ diyerek, Sulan IV. Murad'ın bu iki güzide şahsının ilerdeki hallerini tasavvur ediyordu.

⁵³ Özcan, a.g.e., s,173-175.

⁵⁴ Naîmâ, a.g.e., c.2, s,942.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SULTAN İBRAHİM DÖNEMİ'DEKİ FAALİYETLERİ

2.1. SULTAN İBRAHİM'İN TAHTA ÇIKIŞI

Sultan IV. Murad'ın vefatından sonra Osmanlı hanedanında tahtın varisi olarak hayatta kalan tek kişi Sultan İbrahim'di. Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa'nın gönderdiği kapı ağası ağabeyinin ölüm haberini Sultan İbrahim'e ulaştırırsa da O bunun IV. Murad tarafından kendisini ortadan kaldırmak için hazırlanmış bir oyun olduğu gerekçesiyle kabul etmemiştir. Kösem Sultan tarafından zorla IV. Murad'ın cenazesinin başına getirilip yüzünün gösterilmesi neticesinde ağabeyinin öldüğüne inanmış cülus töreninin ardından Osmanlı tahtına geçmiştir 16 Şevval 1049 (9 Şubat 1640).⁵⁵ Sultan İbrahim'in saltanatı sekiz sene kadar sürmüştür. İlk dört senesi Kemankeş Mustafa Paşa'nın sadrazam olduğu dönemdir. Bu süre zarfında Osmanlı Devleti'nin gerek içeride gerek de dışarıda rahatlama yaşadığı dönemdir. Kemankeş Mustafa Paşa'nın ortadan kaldırılmasıyla oluşan otorite boşluğu padişahın hocası Cinci Hüseyin Efendi'nin başını çektiği devlet işlerinde ehil olmayan kişilerin eline geçmişti. Makam ve mevkiler rüşvetle alınıp satılır olmuş, amber ve misk vergileri ile durum içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Böyle bir durumda iken yaklaşık yirmi beş sene sürecek Girit seferinin açılması Osmanlı Devleti'nin gücünü bir adada tüketmesine neden olacaktı.⁵⁶

⁵⁵ Feridun Emecen, "İbrâhim", **DİA**, İstanbul, TDV, 2000, c.21, s.275.

⁵⁶ Tayyip Gökbilgin, "İbrahim", **İA**, Eskişehir, M.E.B., 2001, c.5/1, s.880-885.

2.2. HÜSEYİN PAŞA'YA KAPTANIDERYALIK VERİLEREK İSTANBUL'DAN UZAKLAŞTIRILMASI

Vezir Deli Hüseyin Paşa'ya Sultan Murad'ın vefatından sonra kaptanıderyalık tevcih olundu 27 Şevval 1049 (20 Şubat 1640).⁵⁷ Bunda Kemankeş Mustafa Paşa'nın kendisine karşı kurulan hizbi dağıtmak istemesi etkili olmuştu. Adının Tabanıyassı Mehmed Paşa hadisesine karışmış olması, ona İstanbul'da kalma şansı bırakmamıştı. Kendisine Karadeniz'de korsanlık yapan ve buradaki ticareti olumsuz etkileyen Rus Kazaklarının bertaraf edilmesi ve buraların tekrar emniyetini sağlanması görevi verildi. Donanma ile Karadeniz'e açılan Deli Hüseyin Paşa otuz kadar Kazak şaykası ele geçirip İstanbul'a yolladı. Birçok Kazak eşkıyasını gemileriyle beraber etkisiz hale getirdi. Karadeniz'deki faaliyetlerine devam ettiği sıralarda görevinden alınarak, Özi muhafızlığına atandı.⁵⁸ Donanmayı Piyâle Kethüdâ'ya bırakan, Hüseyin Paşa Varna'da karaya çıkarak, Özi Kalesi'ne hareket etmişti 22 Cemaziyelevvel 1050 (9 Eylül 1640).⁵⁹ Kaptanıderyalık ise Siyavuş Paşa'ya tevcih olundu.⁶⁰

2.2. ÖZİ MUHAFIZLIĞI VE AZAK SEFERİ

Deli Hüseyin Paşa'nın Özi muhafızlığı sekiz ay kadar sürdü. Daha sonra Azak Kalesi'nin ele geçirilmesi için serdar tayin olundu Muharrem 1051(Nisan 1641).⁶¹ Serdar Deli Hüseyin Paşa Silistre kuvvetleri, kaptanıderya Siyavuş Paşa, Yeniçeri Kethüdası Haydar Ağazade, Kırım Hanı Bahadır Giray ve Kefe Valisi Yusuf Paşa ile birlikte aralarında kale kuşatmasında tecrübeli Alman, İtalyan, İspanyol, Fransız ve Venedikli paralı askerlerin de olduğu iki yüz elli bin kişiden oluşan orduyla Azak Kalesi'ni 10 Şaban 1051 (14 Kasım 1641) tarihinde muhasara etti. Kale yalnızca on dört bin erkek ve sekiz bin kadın tarafından savunuluyordu.

⁵⁷ Abdülkadir Efendi, **Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi**, haz. Ziya Yılmaz, Ankara 2003, c.2, s.1136.

⁵⁸ Kazasker Mehmed Hafid, **Sefinetü'l-Vüzera**, nşr. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1952, s.30,31.

⁵⁹ Naimâ, **a.g.e.**, c.2, s.946

⁶⁰ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 831.

⁶¹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 831, Baron Joseph Von Hammer Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c.5, trc, Mehmet Ata Bey, İstanbul, s. 322.

Rusların kaleyi iyi tahkim etmesi yüzünden muhasaranın uzayacağı tahmin edilememiştir.

Bu muhasarada karşılıklı lağımlar atılarak, birbirlerine kayıplar verdireyorlardı. Bunlardan Deli Hüseyin Paşa'nın tertip ettiği lağım düşmanın kale önünde ağaçtan yaptığı hisarı tutuşturmuş, zor durumda kalan düşman kale içlerine doğru çekilmek zorunda kalmıştı.⁶² Düşmanın bu kadar uzun süre direneceği tahmin edilemediğinden yeterli miktarda mühimmat ve top getirilmemiştir. Mühimmatın bitmesi, Siyavuş Paşa ile Serdar Deli Hüseyin Paşa arasındaki anlaşmazlıkların artması, Kırım Hanı ile kaptanıderyanın arasının açılması kalenin alınmasını daha da güçleştiriyordu. Kaptanıderya Siyavuş Paşa kalenin teslim edilmesi karşılığında on iki bin Venedik altını, önemli imtiyazlar ile kuşatmadaki askerlerden her birine biner taler teklif etmiş, fakat bu teklifi kabul görmemiştir.⁶³ Azak Kalesi'ndeki tahkimatın doğru tahmin edilememesi ve kaledeki Kazakların savunmada bu kadar başarılı olacaklarının ön görülememesi yüzünden eldeki barut on bir gün gibi kısa bir sürede tükenmişti. İstanbul'dan istenen barutun da fazlaca gecikmesi yüzünden muhasara sıkılaştırılamamıştı.⁶⁴ Bu kuşatmada yetmiş bin kazak esir, yüz bin kadarı da kılıçtan geçirildi.⁶⁵ Kış mevsiminin gelmesi üzerine muhasara kaldırılıp askerlerin kışlaması için Kefe'ye çekilme kararı alındı 10 Şaban 1051 (14 Kasım 1641).⁶⁶

Evliya Çelebi Deli Hüseyin Paşa'yı bu kuşatmada şöyle tasvir ediyordu: Güler yüzlü, her şeye aldırış etmeyen korkusuz birisi olduğundan metrisleri gezerek askere moral verir, savaşıma teşvik ederdi. Nimet ve ihsanlarıyla askerlerin gönlünü alırdı. Her zaman cephanelikten gereken mühimmatı gönderirdi. Ordudaki askerlerin hepsinden fazla kendi askeri kaleye zarar verirdi. Bundan sebep ise aldığı karar ve tedbirleri çevresine danıştığı için isabetli olurdu.⁶⁷

⁶² Naimâ, a.g.e., c.2, s.954.

⁶³ Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2011, c.4, s. 359.

⁶⁴ Mustafa Cezar, **Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı**, Ankara 2011. c. 4, s.1956.

⁶⁵ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, haz. Mümin Çevik, İstanbul 1984, c.I-II, s.480.

⁶⁶ Abdülkadir Efendi, a.g.e., c.2, s.1159.

⁶⁷ Evliya Çelebi, a.g.e., c.1-2, s.476.

Bu kuşatmadan her ne kadar bir şey elde edilememiş gibi görünse de o yıl iki yüz şayka ile Karadeniz sahilini vuracak olan Kazaklar engellenmişti.⁶⁸ Ertesi yıl Kazaklar şehri ve kaleyi yakıp yıkarak terk etmişlerdi. Kale tekrar inşa edilerek, içerisine şehrin savunulması için yirmi altı bin asker bırakıldı.⁶⁹ Azak Kalesi'nin zamanında alınmamasında Kaptanıderya Siyavuş Paşa'nın deniz işlerinden anlamaması ve gerekli tedbirleri görmemesi etkili olmuştur. Bu sebeple de görevinden azledilmiştir.⁷⁰ Bu başarısız kuşatmadan bir sene sonra Sultanzade Semîn Mehmed Paşa ve Kırım Hanı IV. Mehmed Giray Azak Kalesi üzerine tekrar sefere çıktılar. Kale önlerine geldiklerinde Kazakların burasını ateşe vererek kaçtıklarını gördüler. Kefe Beylerbeyi İslam Paşa'yı kalenin tamiri ve muhafazası için tayin edildi.⁷¹

2.3. BOSNA VALİLİĞİ

Deli Hüseyin Paşa Azak serdarlığından bir müddet sonra Bosna'da bozulan asayiş ve düzenin tekrar sağlanması için Bosna valiliğine atandı 25/30 Şevval 1051 (27 Ocak 1642).⁷² Buraya gelir gelmez kale askerlerinin halktan vergi adı altında zorla para topladığını ve onlara bu yolla zulüm ettiğini gördü. Hatta yerli halktan bazıları bu zulümden kurtulmak için şehri terk etmişti. Deli Hüseyin Paşa bu usulsüzlüğe de engel olmuştu. Bu sebeptendir ki kazancı kesilen kale askerlerinden bazıları diğerlerini de ayartarak ayaklanmıştı. Deli Hüseyin Paşa devlete karşı ayaklanarak Banaluka'da toplanan Gradiška Kalesi askerlerini dağıtmıştı. Onları isyana teşvik eden fesad elebaşlarını da tespit ederek cezalandırmıştı.⁷³ Buradaki kargaşaya kısa sürede son verdikten sonra huzuru tekrar sağladı. Bu olaylardan sonra Bosna'nın içinde bulunduğu durumu anlamak için yeni bir tahrir de yaptırdı.⁷⁴ Bir

⁶⁸ Naimâ, a.g.e., c.3, s. 953.

⁶⁹ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**. Nşr, Mehmet Ata Bey, İstanbul 2005, c.4, s.361

⁷⁰ Mustafa Cezar, **Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı**, Ankara 2011. c.4, s.1957.

⁷¹ Bilge, Mustafa L., "Azak", **DİA**, İstanbul, TDV, 1991, c.4, s.300-301.

⁷² Abdülkadir Efendi, a.g.e., c.2, s.1161.

⁷³ BOA, MHD, 89, hk. 204.

⁷⁴ BOA, MHD, 89, hk. 225

zaman sonra buradaki görevinden azil ile İstanbul'a çağrıldı Evâil-i Zilkade 1053 (10-19 Şubat 1644).⁷⁵

2.4. BAĞDAT VALİLİĞİ

Sadrazam Sultanzâde Semin Mehmed Paşa'nın kendi iktidarını tehdit edeceğini düşündüğü güçlü vezirleri İstanbul'dan uzaklaştırdığı bir dönemde Deli Hüseyin Paşa gibi dirayetli ve güçlü birisinin merkezde kalması beklenemezdi. O da Bağdat valiliğine atandı 25 Muharrem 1054 (4 Nisan 1644).⁷⁶ Hasan Paşa'dan sonra Bağdat valisi olan Deli Hüseyin Paşa, otorite boşluğu ile iş bilmez yöneticilerin sebep olduğu bozuk asayiş ve güveni tekrar sağladı. Ardından imar faaliyetlerine başladı. Şatt yolu üzerindeki Safevi istilası sırasında hasar gören Kameriye Camii'ni onarttı. Halkın içerisinde bulunduğu durumu kendi gözleriyle görmek için halk arasında tebdil kıyafet geziyordu. Halk Deli Hüseyin Paşa gibi sert ve disiplinli bir valinin tebdil-i kıyafet aralarında dolaşmakta olduğunu bildikleri için nizama sıkı sıkıya uymaya çalışırlardı. Hatta cuma namazlarına ve cemaate eksiksiz katılım gösterirlerdi. Daha sonra Deli Hüseyin Paşa Sultan İbrahim'in musahipliği vazifesi için Bağdat valiliğinden ayrılarak İstanbul'a geldi 9 Receb 1054 (11 Eylül 1644). Bağdat valiliği beş ay on beş gün sürmüştür.⁷⁷

2.5. İSTANBUL'A GELMESİ VE SULTAN İBRAHİM'İN GÖZÜNDEN DÜŞEREK TEKRAR İSTANBUL'DAN UZAKLAŞTIRILMASI

Bağdat'tan İstanbul'a gelen Deli Hüseyin Paşa, Sultan İbrahim'in huzurunda padişahın nedimi Acem Mîr Mehmed'e şaka yoluyla uygunsuz birkaç söz söylemişti. Daha önce de padişahın nedimlerine buna benzer sözler söyleyerek onların düşmanlığını kazanmıştı. Huzur-ı Hümâyûn'da bu tarz uygunsuz bir konuşma Sultan

⁷⁵ BOA, MHD, 89, hk. 280.

⁷⁶ Feridun Emecen, "Mehmed Paşa, Sultanzâde", **DİA**, İstanbul, TDV, 2016, c. Ek II, s. 278.

⁷⁷ Nazmi-zâde Murteza, **Gülşen-i Hulefâ (Bağdat Tarihi 762-1717)**, nşr. Mehmet Karataş, TTK Basımevi, Ankara 2014, s. 237.

İbrahim'in hoşuna gitmemiştir. Deli Hüseyin Paşa lafını esirgemeyen, aklından geçeni o an muhatabına söyleyen, biraz da ağzı bozuk biriydi. Onun bu delice hareketleri Sultan IV. Murad tarafından hoşça karşılanırsa da Sultan İbrahim'in hiç hoşuna gitmemiştir. Deli Hüseyin Paşa'nın rakipleri ile padişahın musâhibleri onun İstanbul'dan uzaklaştırılması için Sultan İbrahim'i ikna etmişlerdi.⁷⁸ İstanbul'a geldikten yirmi gün sonra Budin Valiliği'ne atanarak merkezden tekrar uzaklaştırılmıştır Şaban 1054 (Ekim 1644).⁷⁹

⁷⁸ Naîmâ, **a.g.e.**, c.3, s.1027.

⁷⁹ Şeyhî Mehmed Efendi, **Şakaik-i Numaniye ve Zeyilleri**, Haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s.88.89.151.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GİRİT SEFERİ

3.1. GİRİT ADASI

Girit 8618 kilometre kare büyüklüğüyle Kıbrıs'tan sonra Akdeniz'deki ikinci büyük adadır. Dikdörtgene benzeyen bir şekli vardır. Merkezi Kandiye'dir. Aynı adla çok müstahkem bir kaleye de sahiptir. Kuzeyinde Suda limanı, batısında Hanya şehri; Kandiye, Suda ve Hanya arasında Resmo şehri vardır.⁸⁰

Kanuni Sultan Süleyman 20 Aralık 1522'de Rodos'u fethederek Osmanlı'nın karadaki üstünlüğünü Akdeniz'de de hissettirmeye başlamıştı. Ardından oğlu II. Selim'in zamanında Kıbrıs'ın fethedilmesiyle Doğu Akdeniz'deki Osmanlı hâkimiyeti perçinlemiş oldu. Ancak Girit Adası Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki egemenliğine gölge düşüren bir konuma sahipti. Fakat 7 Ekim 1571 tarihindeki İnebahtı Deniz Savaşı'ndaki⁸¹ yenilgiden sonra Osmanlı-Venedik barışının temini adına 18 Mart 1573 tarihinde bir ahidnâme imzalanmıştır.⁸² Venedik ile Girit Savaşı'nın başlayacağı (1055)1645 tarihine kadar birkaç küçük anlaşmazlık dışında önemli bir sorun yaşanmamıştı. Hatta yetmiş iki yıllık süre boyunca iki devlet arasındaki ilişkiler iyi düzeyde devam etmiştir. Buna örnek olarak da savaşın başlayacağı tarihe kadar iki devlet arasında imza edilen beş ahidnâmeyi gösterebiliriz.⁸³

⁸⁰ Cemal Tukin, "Girit", **DİA**, İstanbul, TDV, 1996, c.14, s.85.

⁸¹ İdris Bostan, "İnebahtı Deniz Savaşı", **DİA**, İstanbul, TDV, 2000, c. 22, s.287.

⁸² Meryem Kaçan, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri*, (M. Ü. Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995, s. 78-79.

⁸³ Kaçan, **a.g.e.**, s.88-116.

Osmanlı ile Girit adası arasındaki ilişkiler ağırlıklı olarak ticarete dayalı idi. Girit'te yetiştirilen hububat ada halkına yılın sadece yarısını çıkaracak kadar yettiği için geriye kalan zaman için adaya yakın bir konumda bulunan Anadolu sahillerinden erzak karşılanması yoluna gidiliyordu.⁸⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nda hububat ihracatı yasak olduğu için bu satış gizli yapılıyordu.⁸⁵ Bu ticarete Girit'ten yüksek katma değere sahip bağcılık, zeytin, turuncgiller ve balcılık gibi ürün çeşitleri alınıyordu.⁸⁶ Bu ürünler İstanbul gibi kalabalık bir pazarda yüksek fiyatlara rahatlıkla alıcı bulabiliyordu.

3.2. GİRİT ADASI'NIN ÖNEMİ

Venedik ile Osmanlı arasındaki her ne kadar ilişkilerin iyi gittiğini gösteren kanıtlara rastlasak da durum görünenden çok farklıydı. Girit gibi Osmanlı'nın Mısır, Cezayir, Trablus ve Tunus deniz yolları üzerinde bulunan, ayrıca Anadolu'ya bu kadar yakın bir adanın fethinin ihmal edilmesi düşünülemezdi. Ancak Osmanlı doğru zamanı ve uygun bir fırsatın gelmesini bekliyordu. Osmanlı, Doğu Akdeniz'deki mutlak hâkimiyetinin bir ada tarafından zaafa uğratılmasını göze alamazdı. Özellikle Mısır gibi bir eyaletten gelen zenginlikler ve yine diğer Kuzey Afrika eyaletlerinin işe yollarının güvenliğinin sağlanması gerekiyordu.

Girit'te yaşayan yerli halk da Latin-Venedik ve Rum-Ortodoks kilisesi arasındaki mücadeleden iyice bunalmıştı. Ayrıca ekonomik yönden de Venedik tarafından iyice yıpratılmıştı. Buna çare olarak da içerisinde buldukları durumdan daha iyi bir vaziyette olan Osmanlı İmparatorluğu'na adanın fethini isteyen davetiyeler göndermekteydi. Ada halkının bu tutumu Osmanlı yöneticileri arasında

⁸⁴ Gülsoy, a.g.e., s.23.

⁸⁵ Bu yasak, mali ve iktisadi gereklerin yanı sıra en mühimi askeri sebeplerden dolayı uygulanıyordu. Çünkü devletin dışta doğu ve batı komşularıyla devam ettiği uzun süreli savaşlar ve içte Celâlilerle yaptığı mücadelelerde ayakta tuttuğu muazzam ordunun beslenebilmesi için hububat lazımdı. (*Lütfi Güçer, XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 40.

⁸⁶ Bruno simon, Onaltıncı Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu ve Girit İlişkileri Hakkında Birkaç Not, X, Türk Tarih Kongresi, c.IV, Ankara 1986.

da olumlu karşılanıyordu. Böylece Girit'in fethi sürekli olarak gündemde tutuluyordu.⁸⁷

Girit'in yöneticileri de içerisinde buldukları durumun farkındaydılar. Kıbrıs Savaşı'nda Girit Provveditore Generali (Askeri müfettiş) Marin Cavalli kaleme aldığı raporda, Osmanlı'nın Girit üzerindeki amaçlarından bahsettikten sonra, ”*Türkler Girit'i ele geçirmek için fırsat kolluyorlar. Bunu engellemenin bir tek yolu var, o da onlara bu fırsatı vermemektir*” diyordu. Bu Rapordan 68 yıl sonra, bu sefer Isepo Civran 1639'da senatoya yolladığı raporunda, Malta ve Floransa korsanları tarafından Osmanlı gemilerine yapılan saldırıların, savaş için bahane edilebileceğinden ve yine bu saldırıları engellemek için vermiş olduğu uğraştan bahsetmekteydi.⁸⁸

Bu iki Venedik ileri geleninin söyledikleri gibi iki taraf da birbirlerinin emellerini biliyordu. Venedik açık vermemek, Osmanlı ise bir yolunu bulup adaya sefer düzenlemek istiyordu. Böyle gergin bir ortamda Osmanlı Devleti fazla beklemek zorunda kalmayacaktı. Fakat ele geçtiği düşünülen fırsat çok yanlış zamanda, IV. Murad'ın tam da doğu seferinde Bağdat üzerine yürüdüğü sırada ortaya çıkacaktı.⁸⁹ Doğu Akdeniz'in emniyetini sağlamak için 16 parçalık bir donanma ile İtalya sahillerinde faaliyetlerde bulunan Ali Biçenoğlu (Piçin oğlu) Avlonya limanına demirlemişti. Burada gemilerini yağlamak için beklediğinden mürettebatını dağıtmış bulunuyordu.⁹⁰ Osmanlı'nın bu faaliyetlerinden çekinen Venedik Doçu Marino Capello kumandasında 29 parçalık bir donanma yollamıştı. Bu donanma Avlonya'ya

⁸⁷ Gülsoy, a.g.e., s. 25.

⁸⁸ Molly Greene, **A Shared World Christians and Muslims in The Early Modern Mediterranean**, Princeton, 2000, s. 13.

⁸⁹ Venedikliler'in Klis Sancağı sahillerindeki otuz kadar köyü işgal etmeleri üzerine, Cezayir ve Tunus beylerine ait on altı parçalık donanma, Polye sahillerine asker çıkarmış ve bir Venedik gemisini de zapt etmişlerdi. (1637) Buna karşın, yirmi sekiz gemiden oluşan Venedik donanması üzerlerine gelerek bunları, Avlonya Limanı'na girmeye mecbur etmişti. Ayrıca attıkları bir top ateşi ile de kasabadaki cami minaresini yıkmışlardı. Bundan sonra Korfu Adası'nda cereyan eden savaşta, Cezayir gemilerinin on beşini batırması ve sonucusunu da zapt ederek yanlarında Venedik'e götürmüşlerdi. Bağdat seferinde olan IV. Murad, bu haberi alır almaz Osmanlı ülkesinde olan bütün Venediklilerin öldürülmesini ve Venedik'le savaşmak üzere donanmanın hazırlanmasını emretmiştir. Daha sonra Veziriazam ve Silahdar Mustafa Paşa'nın ricaları üzerine Venediklilerin öldürülmesi emri, hapsedilmesi şeklinde değiştirilmiştir. Padişahın İstanbul'a dönmesinden sonra hapsedilmiş olan Venedik elçisi Luici Contarini, Musa Paşa ile görüşerek Venedik'in 200.000 bin altın tazminat ödemesi karşılığında savaştan vazgeçilmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 141-142.

⁹⁰ M. Cavid Baysun, “Murad IV “İA, MEB Basımevi, İstanbul 1971, c.8, s.640.

topa tutmuş ve mürettebatsız bulunan 16 adet kadırgayı da yanına almıştı.⁹¹ IV. Murad, Avlonya hadisesini duyunca çok hiddetlendi Osmanlı Devleti'nde bulunan tüm Venediklilerin idamını, ticari münasebetlerin kesilmesini ve Spalato gümrüğünün kapatılmasını emretti. Bu emirlerin uygulanması Venedik ile Osmanlı'nın harbi anlamına geliyordu. Kemankeş Mustafa Paşa ve diğer devlet adamları idamın devletlerarası hukuka aykırılığını ileri sürdüler ve bu cezayı on üç günlük hapse çevirttiler.⁹² Avlonya hadisesi Venedik'te duyulduğunda büyük bir korkuya neden olmuştu. Özellikle IV. Murad gibi bir padişahın neler yapabileceğinden çekiniyorlardı. Venedik balyosu Alvise Contarini ile yapılan müzakereler sonunda 16 Temmuz 1639 tarihinde bir anlaşmaya varıldı.⁹³

3.3. SÜN BÜL AĞA OLAYI

Sultan İbrahim hoşuna gitmeyen bazı hareketlerinden dolayı Darüssaade Ağası Sünbül Ağa'yı 1053/1054 (1644-1645)'de azl ve Mısır'a sürgün etmişti.⁹⁴ Mısır eyaletinin beş yıllık vergisine denk bir servete sahip olan Sünbül Ağa'ya padişah da bir o kadar ihsanda bulunmuştu. Sünbül Ağa da ilk olarak hac vazifesini yerine getirip ardından Mısır'a geçmek istemişti. Hac mevsiminde bulunulması üzerine fazla zaman kaybederek hac fırsatını kaçırmak istemeyen Sünbül Ağa için Karadeniz'de yeni yapılıp gelen İbrahim Çelebi kalyonu hazırlanmaya başlanmıştı. Sünbül Ağa hazinesiyle beraber elli cariyesi, birçok kölesi, kırk cins Arap atı ve beş yüz kadar muhafızıyla kalyona yerleşmişti.⁹⁵ Mekke-i Mükerrerme kadısı olarak yeni

⁹¹ Mustafa Cezar, **Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli Haritalı**, Ankara 2011, c. 4, s.1963.

⁹² Baron Joseph Von Hammer Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Nşr, Mehmet Ata Bey, İstanbul, c.5, s. 274.

⁹³ IV. Murad döneminde geçen bu olay Osmanlı tarihi yazarlarında birkaç farklılık dışında hemen hemen aynı çerçevede anlatılmıştır. Venedik ile Osmanlı arasındaki Girit meselesinin halli ve ele geçen fırsatı göstermesi açısından önemlidir. Bu anlaşmaya göre: A) Venedik hükümeti Avlonya hadisesi için Osmanlılara tazminat olarak 250 bin zecchino veya her biri 8 akçelik 5 milyon sikke ödeyecek. B) Venedikliler, Osmanlı İmparatorluğu'nun birer eyaleti olan Tunus ve Cezayir gemicilerinin imparatorluğun limanlarında barınmalarına karışmayacak, korsanlarla ancak açık denizlerde çarpışacak. C) Tunus ve Cezayirli Venedik tebaasına tecavüz etmeyecek. D) İki devlet arasındaki ticari münasebetler devam edecek. (Mustafa Cezar, **Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı**, IV, Ankara 2011, s. 1964.

⁹⁴ Sünbül Ağa, 1640-1641 senesinde İbrahim Ağa'ya halef olarak Darüsaade Ağası olmuştur. (Gülsoy, **Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresi'nin Kurulması (1645-1670)**, İstanbul 2004, s. 26.)

⁹⁵ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul 1972, c.3, s. 393.

tain edilmiş olan Bursevî Mehmed Efendi ve beraberinde üç bin kadar hacı adayı da gemiyle birlikte yolculuk edecekti. Hac mevsiminin kaçırılmak istenmemesi yüzünden yapılan hazırlıklar aceleye gelmişti. Bu yüzden kalyona sadece dört adet top yüklenebilmişti. Geriye ihtiyaç olabilecek yeterli miktarda tüfek ve savaş mühimmatı da alınamamıştı.⁹⁶ İçerisinde bu kadar hazine ve önemli kişilerin olduğu bu kalyonun savunmasız bir şekilde bir başına İskenderiye'ye doğru yola çıkması Malta korsanları tarafından haber alınmıştı. Altı çektiri ile adalar arasında gezinerek muhtemel güzergâhları araştırıyorlardı. Kerpe (Karpatos) Adasında gizli bir koyda demirleyerek İbrahim Çelebi Kalyonu'nu beklemeye başladılar. Bu sırada kötü hava koşulları yüzünden gemi Rodos Adası'na uğramıştı. Rodos ileri gelenleri "*Mezbûr gemiler Kerpe (Karpatos)'da size muntazırdır. Birkaç eyyâm limanda ârâm eylen*" dediler. İbrahim Çelebi: "*Ol gemiler yüğrük gemilerdir, önlerine düşerse yetişirler, cengle başa çıkılmaz, mühimmât ve askerimiz bu kadar birkaç gün Rodos limanında te'hîr etmemiz makuldür*" dediyse de sözünü dinlemedi. Sözüne karşılık olarak da "*Elbette bu sene Hacc'a yetişmek lâzımdır*" cevabını almıştı.⁹⁷ Bütün bu uyarı ve itirazların hiçbirisine Sünbül Ağa tarafından kulak asılmamıştı. Kalyon Kerpe Adası yakınlarına geldiğinde Malta korsanları altı kalyonla İbrahim Çelebi Kalyonu'na saldırıya geçtiler. Ada açıklarındaki çarpışma çok şiddetli olmuştu. Sünbül Ağa ve İbrahim Çelebi şehit düştüler.⁹⁸ Mekke Kadısı Bursevî Mehmed Efendi, cariyeler, atlar, hazineler ve sağ kalan altmış kadar muhafız ele geçirilmişti.⁹⁹ Ele geçirilenler arasında Zafire Hatun ve oğlu Osman Çelebi de vardı. Zâfire Hatun IV. Mehmed'in sütanesi, Osman Çelebi de sütkardeşiydi. Ele geçirdikleri ganimetlerle Girit'e giden korsanlar, valiye ve Girit kumandanlarına aldıkları ganimetlerden pay vermişler; cariyeler, köleler, diğer ganimetlerle Arap atlarını da Hanya'da satışa çıkarmışlardı. Bu duruma şahit olan ada ileri gelenlerinden bir papazın: "*Cezîreye Türk atının ayağı basdığı alâmet-i hayr değildir. Sâbıkâ Rodos ve Kıbrıs cezîrelerinde misli sebk itmişdir*" demişti. Papazın bu sözleri Girit'e Osmanlı seferinin habercisi olmuştur. Korsanlar birkaç gün sonra yedeğe aldıkları kalyonla Messina'ya doğru yola

⁹⁶ Gülsoy, a.g.e., s.26.

⁹⁷ Kâtip Çelebi, a.g.e., c.2, s. 847.

⁹⁸ Söz dinlemeyip böyle bir felakete sebep oldun diyerek, Sünbül Ağa'yı İbrahim Çelebi öldürmüş, Sünbül Ağa'nın adamları da İbrahim Çelebiyi parçalamışlardır. (İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1972, c.3, s. 393.)

⁹⁹ Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1972, c. 3, s. 393.

çıkılmışlar fakat gemi içindeki ganimetle birlikte Seragosa Kalesine yirmi deniz mili kala batmıştır.¹⁰⁰

3.4. GİRİT SEFERİ'NİN DİĞER BİR NEDENİ

Girit'te Ortodoks hiyerarşisini ve etkinliğini tekrar kurmak isteyen keşişler vardı. Bunlar Kıbrıs'taki dindaşlarıyla kendi içerisinde buldukları durumu kıyaslayarak Venedikli yöneticilerin kendilerine uyguladıkları baskıyı zulüm aracı olarak görüyorlardı. Osmanlı Devleti'ni, kendilerini Venedik yönetiminden kurtaracak yararlı bir müttefik olarak görüyorlardı. Bu sebeple Giritli altı keşişin Venedik'e savaş açılması için İstanbul'a gelerek şikâyetlerde bulunduğu ve adaya davet ettiği söylenmektedir.¹⁰¹ Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun yıllar boyunca ada üzerindeki düşünceleri sabit olduğundan, bunun bir neden değil, bahanelerden sadece birisi olabileceği düşünülebilir.

3.5. GİRİT SEFERİ İÇİN HAZIRLIKLAR

İbrahim Çelebi Kalyonu'nun başına gelenler İstanbul'da büyük bir üzüntü ve öfkeye neden olmuştu. Uzun süredir beklenen Girit'e sefer fırsatı bu defa elde edilmişti. Özellikle Yusuf Paşa ve padişahın hocası Cinci Hüseyin'in Venedik üzerine sefer taraftarlığı etkili olmuştu. Kaptanıderya Yusuf Paşa'nın Sultan İbrahim'in huzuruna çıkarak, ataları Sultan Ahmed ile Sultan IV. Murad'ın Girit'i fethetmek istediklerini fakat onlara nasip olmadığını, böyle bir zaferin kendisine nasip olacağını söylemişti. Söylediği bu güzel sözler ve yönlendirmeler karşısında fazla direnemeyen Sultan İbrahim Girit seferi için onay vermişti.¹⁰² Dönemin şeyhülislamı Ebu Said Efendi'den Venedik'e açılacak savaş ile ilgili fetva da alınmıştı.¹⁰³ Veziriazam Sultanzâde Semin Mehmed Paşa'nın muhalefetine rağmen

¹⁰⁰ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 847.

¹⁰¹ Nicolae Jorga, **a.g.e.**, c.4, s.52.

¹⁰² Niyazi Ahmet Banoğlu, **Tarihte Girit ve Osmanlılar Dönemi**, İstanbul, Kastaş Yay., Temmuz 1991, s. 36.

¹⁰³ Şeyhülislam Said Efendi'nin vermiş olduğu fetva şu şekildedir:

sefer hazırlıkları büyük bir gizlilik içerisinde başlamıştı. Seferin Malta üzerine yapılacağı duyurulmuş, bu yolla Venedik'in Girit için girişeceği hazırlıkların önüne geçilmek istenmişti. Her ne kadar çıkılan bu seferin Malta üzerine olacağı duyurulmuş olsa da Venedik seferin Girit üzerine olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmuştu. Bu sebepten şeyhülislamdan bu oluşabilecek olumsuz duruma karşı fetva almışlardı.¹⁰⁴ Bütün kış boyunca tersaneler bütün hızıyla sefer için gemi inşası ve gemilerin donatılmasıyla geçirdi. Hatta Sultan İbrahim bu hazırlıkları hızlandırmak ve teşvik etmek için birkaç kez bu mahalleri ziyaret etmişti. Osmanlı Devleti'nin kış boyunca süren bu büyük hazırlığı Venedik balyosunu da telaşa düşürmüştü. Fakat her seferinde hazırlıkların Malta için yapıldığı söylenerek yatıştırılmaya çalışılmıştır. Tüm bu teskinlere rağmen Venedik işini şansa bırakmayarak yirmi üç kadirge ile Girit'e asker ve mühimmat göndermiştir.

3.6. GİRİT SEFERİNE ÇIKILIYOR

Tarihler 4 Rebiulevvel 1055 (30 Nisan 1645)'i gösterdiğinde, yaklaşık yirmi beş sene sürecek bir savaşın başlangıcı için ilk adım atılmıştı. Bütün hazırlıklar

”Önceden bir vilayet İslam memleketi olup, zaman içerisinde burasını kafirler işgal edip, camiler, mescidler, medreseler, mahfiller ve diğer yerleri sapık sapık ayinli kafirler ile dolsa ve çeşitli işlerle yol kesip, hacıların, tüccarların geçeceği yolları kesip yağmacılık yapsalar, Din-i Muhammedi'ye, İslamiyet'e zarar verseler, her tarafa kötülüklerini yaysalar, Müslümanların Padişahı İslam gayreti gereğince adı geçen diyarı yere batası kafirlerin elinden alıp, İslam alemine katmaya kâdir olur mu? Beyan buyrula.”

El-Cevap: “Allahû âlem, İslam Padişahının kafirler ile sulh ve selâmet üzere olması o zamana doğru olur ki, bu selâmet ve emniyet bütün Müslümanlara menfaat sağlasın. Öyle olmaz ise, sulh asla doğru değildir. Menfaat görülüp devamlı veya geçici olduktan sonra, menfaati zamanda sulhun bozulması daha faydalı görülse elbette bozmak vaciptir ve çok lüzumludur.

“...Hicretin sekizinci yılında Mekke üzerine varılıp, bizzat Hazreti Fahr-i Kainât Mekke gazasında bulunup fethettiler. Saadetlü Padişah dahi peygamber sünnetine uysunlar. Gazalarını Allah mübarek eylesin.” Ketebetül fakir el-Hakir. (Mustafa Erşanal, XVII. Yüzyılda Osmanlı Deniz Gücü ve Girit Harbi, Isparta 1998, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], s. 30.

¹⁰⁴ Şeyhülislam: “Teşebbüste bulunulan savaş adil değildi. Zira Hz. Muhammed'in yasalarına aykırı idi. Osmanlı hanedanı, dostlarına karşı ihanetle değil, Kur'an'ın hükümlerine kesin riayet sayesinde seviyesini koruyabilmişti. Şimdi ise Venedik'le sadakat ve inanç üzerine kurulan ve kısa süre önce bir elçilik heyeti aracılığıyla yeniden onaylanan barış bozulduğu takdirde bu, en kutsal yasaların ihlali ile Allah'a ve İslam dinine küfür sayılırdı. Maltalıların hareketlerinin intikamını Venediklilerden almamalıydılar. Maltalıların Girit'e çıkmış olmaları, savaş için bir sebep değil yalnızca kötü bir mazeretti. Yine de bu savaş haklı ve gerekli görülüyor ise bir oyun oynamak yakışık almazdı. Böyle durumlarda savaşın açıkça ve zamanında ilan edilmesi, Osmanlı hükümdarlarının onurlarına ve saygınlıklarına borçlu oldukları bir gelenektir. Oysa sessiz kalmak, yalnızca korku veya zayıflığın işareti idi.” (Johan Wilhelm Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, IV, İstanbul 2011, s.397-398.)

tamamlanmış, serdar olarak Kaptan-ı Derya Silahdar Yusuf Paşa tayin edilmişti. Anadolu askeri için Çeşme Limanı, Rumeli askeri içinse Selanik toplanma yeri olarak belirlenmişti. Gemilere on beş bin kantar barut, elli bin top güllesi, elli top ve muhasara levazımatı yüklenmiştir. Ayrıca yedi bin yeniçeri, on dört bin sipahi ve diğer sınıflardan toplam elli bin asker toplanmıştı. Yüz altı parça savaş gemisi ve muhtelif nakliye gemilerinden oluşan bir donanma toplanma yeri olan Navarin Limanı'na demirlemişti. Burada kaptanlara Malta için eksiklerinin giderilmesi buyurulmuştu. Anadolu ve Rumeli askerinin birleşmesiyle de hazırlıklar tamamlanmıştı.¹⁰⁵ Navarin'den hareket edildikten sonra asıl hedefin Girit olduğunu kumandanlara ve kaptanlara Yusuf Paşa baştardasında Hatt-ı Hümayûn okuyarak açıklamıştır.¹⁰⁶ Asıl hedef ilan olunduktan sonra, Venedik konsolosluklarının bulunduğu yerlerdeki vali ve kadılara fermanlar yollanarak, konsolosların tutuklanması ve Venedik mallarının sattırılmaması emri verilmiştir.¹⁰⁷

3.7. AYA-TODORİ(SEN-TEODORO) ADASI'NIN FETHİ

Yusuf Paşa, 28 Rebiülahir 1055 (23 Haziran 1645) tarihinde sabahın ilk ışıklarıyla beraber Girit Adası'na çok yakın bir konumda olan Aya-Todori adasının fethine girişti. Ada üzerindeki kale denizden donanmanın ve karadan askerin saldırılarına karşı büyük bir direniş göstermişti.¹⁰⁸ Bir ara kale komutanı Biagio Giuliani kaleye beyaz bayrak çekerek göstermece bir teslimiyet yaratmış ve askerin o tarafa hücum etmesini sağlamıştı. Önceden hazırlanılan lağımın patlatılması sonucu ise beş yüz askerin kaybına neden olmuştu. Açılan gedikten içeriye hücum eden asker kaledeki Venediklilerin cümlesini kılıçtan geçirmişti. Bu şekilde askerler Aya-Todori kalesini fethini gerçekleştirmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Ekkehard Eickhoff, "Denizcilik Tarihinde Kandiye Muharebesi", Atatürk Konferansları 1964-1968, II, Ankara 1991, s.150.

¹⁰⁶ Danişmend, **a.g.e.**, s.394-395.

¹⁰⁷ Gülsoy, **a.g.e.**, s. 31.

¹⁰⁸ Naîmâ, **a.g.e.**, c. 3, s.1033.

¹⁰⁹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 860-861.

3.8. HANYA'NIN FETHİ

Aya-Todori'nin fethinden sonra 24 Haziran'da Hanya'da karaya çıkan Yusuf Paşa kaleye ve şehre hâkim bir konumda bulunan Konstantin tepesine çadırını kurdurmuştur. Gemilerdeki bütün cephane ve levazımat karaya çıkarılmış sonraki günün sabahı beraberlerinde getirdikleri balyemez ve darbzenlerle Hanya Kalesi'nin kuşatmasına başlanılmıştı. Hanya kalesi çok müstahkem bir kale idi. Yedi burç ve dokuz tabyadan oluşuyordu. Ayrıca 375 adet Venedik yapımı top tarafından korunuyordu. Yıllardan beridir adaya bir Osmanlı saldırısının beklenildiği için hazırlıkları tam ve cephane sıkıntısı yoktu. İlk başlarda önemli ilerlemeler kaydeden askerler Venediklilerin çabaları sayesinde kaleyi fethedecek darbeyi indiremiyorlardı. Kuşatmanın kırk birinci günü 13 Cemaziyelahir 1055 (6 Ağustos 1645) tarihinde kalenin en muhkem mevziine lağım atılmış, açılan gedikten asker hücumu geçmişti. Ancak kaledekilerin direnci neticesinde bu hücum da başarısız kalmıştı. Muhasaranın elli ikinci günü 24 Cemaziyelahir 1055 (17 Ağustos 1645) tarihinde kaleye ikinci bir lağım atılmış ve açılan gediğe doğru hücumu kalkılmıştı. Fakat kalenin içerisindeki tabyalardan atılan top ve tüfek ateşi sonucu büyük zayıat verilerek geri çekilmek zorunda kalınmıştır. Kuşatmanın bu kadar uzun sürmesi ve verilen ağır zayıatlar askerde kuşatmanın kaldırılıp geri döneceği hissi uyandırmıştı. Fakat Yusuf Paşa'nın yaralı askerleri teker teker ziyaret edip onlara ihsanlarda bulunması ve yine hayatını kaybeden askerlerin oğulları ve kardeşlerine tımar tevcih etmesi askerlerin moralini yükseltip, hırslandırmıştı. Ayrıca beyleri, kumandanları ve bölük ağalarını çağırıp hediyeler vererek onların gönüllerini alıyordu. Yusuf Paşa bu faaliyetlerinden sonra üçüncü bir genel hücum için hazırlıklar yaparken 26 Cemaziyelahir 1055 (19 Ağustos 1645) Venedikliler böyle bir genel hücumu daha geri püskürtemeyeceklerini anlamıştı. Gönderdikleri elçilerle kaleyi teslim teklifinde bulunmuşlardı.¹¹⁰

Yapılan görüşmeler sonucunda, kaleden ayrılacakların can ve mallarına dokunulmayacak, istedikleri yere gidebileceklerdi. Kalede kalanlara can ve mal güvenliğini sağlayan aman-nâmeler verilecekti. Venedikliler iki gün içerisinde üç

¹¹⁰ Nuri Adıyeke, "Girit Savaşları ve Birleşik Hıristiyan Orduları" **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, c.9, s.739.

kadırga iki burtuna mallarını yükleyip Hanya'yı terk ettiler.¹¹¹ Bu yapılan barış ve teslim anlaşmasından sonra kale elli dört günlük muhasaranın ardından Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Osmanlı askeri 22 Ağustos tarihinde kaleye girerek Hanya'yı fethetmişti.¹¹² İstanbul'a ulaşan Hanya'nın fethi haberi büyük bir sevince sebep olmuştur. Sultan İbrahim fetihten duyduğu memnuniyeti Yusuf, Hasan ve Musa Paşa'ya birer samur kürk ve hatt-ı hümayun göndererek göstermiştir.

Yusuf Paşa kalenin yıkılan yerlerini tamir ettirmiş ve kalenin muhafazası için yeniçeri, sipahi ve topçu arasından asker yazmış, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı da kale komutanı olarak tayin etmişti. Kale muhafazası dışında kalan askerlerin gemilerine binmelerini emredilmiş, Tunus, Cezayir ve Trablus askeri de terhis edilmiştir. Hazırlıklarını tamamlayan Yusuf Paşa baştardasına binerek İstanbul'a doğru hareket etmiştir.¹¹³ Donanma Eğriboz Adası'ndaki Kızılhisar limanında demirliken 3 Ramazan 1055 (23 Ekim 1645) tarihinde on dört gün sürecek büyük bir fırtınaya yakalanmıştı. Bu fırtınada gemilerin her birisi başka bir adaya sürüklenmişti. Dağılan gemilerin tekrar toplanması 18 Ramazan 1055 (7 Kasım 1645) tarihine kadar sürdü. Bu süre zarfında eyalet askerleri de terhis edilmiştir.¹¹⁴

¹¹¹ Kâtip Çelebi, **Tuhtetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr**, Haz. İdris Bostan, Ankara 2008, s.126.

¹¹² Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 861-882.

¹¹³ Gülsoy, **a.g.e.**, s. 45.

¹¹⁴ Naîmâ, **a.g.e.**, C. III, s. 1057.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN GİRİT'TEKİ FAALİYETLERİ

4.1. DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN HANYA MUHAFAZLIĞINA ATANMASI

Yusuf Paşa Eğriboz Adası'ndaki Kızılhisar Limanı'ndan henüz ayrılmamışken, İstanbul'dan gelen bir haberci Budin Beylerbeyi Deli Hüseyin Paşa'nın Hanya muhafızlığına atanmış olduğunu bildirdi.¹¹⁵ Ayrıca o sırada Kızılhisar'da bulunan Yeniçeri Kethüdâsı Murad Ağa da zaman kaybetmeden Benefşe Limanı'nın da hazırlık yapan Deli Hüseyin Paşa'nın yanına geçmesi gerektiğini bildiren hatt-ı hümâyûnu Yusuf Paşa'ya teslim etti. Bu görevlendirmelerden sonra Murad Ağa'yı Benefşe Limanı'na gönderen Yusuf Paşa mevsimin kış olmasından ve denizlerin müsait olmamasından ötürü donanmanın kalanını Sakız'da bırakıp kendisi iki forsa gemisi ile İstanbul'a hareket etti. Kasımın 25'inde İstanbul'a ulaşan Yusuf Paşa, Sultan İbrahim tarafından kabul olunarak kendisine ve sefer ileri gelenlerine hil'atler giydirilerek taltif edildiler.¹¹⁶ Sultanzade Semin Mehmed Paşa'nın Sultan İbrahim'e Yusuf Paşa hakkında onu gözden düşürmek için, Hanya'da rüşvet aldığını, birkaç esir ve iki mermer direkten başka bir şey getirmediğini söylemişti. Hatta Venedik balyosundan 60 bin duka altın rüşvet alarak fethi yavaşlattığını ileri sürmüştü. Daha sonra Sultan İbrahim Yusuf Paşa ile Mehmed Paşa'yı yüzleştirmek suretiyle Yusuf Paşa'nın haklı olduğu kanaatine vardı. Fakat bu olay aklında yer edinen Sultan İbrahim bir zaman Yusuf Paşa'yı katlettirecekti.¹¹⁷

¹¹⁵ Abdurrahman Hibri Efendi: **Defter-i Ahbâr**, Haz. Muhittin Aykut, Basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2004. S.99.

¹¹⁶ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 889-890.

¹¹⁷ M. Münir Aktepe, "Mehmed Paşa, Sultanzade", **İA**, İstanbul, Meb 1972. c.7, s.606.

4.2. HÜSEYİN PAŞA’NIN GİRİT ADASI’NA GEÇİŞ İÇİN ALDIĞI TEDBİRLER

Budin Beylerbeyisi Deli Hüseyin Paşa’ya ikinci vezirlikle Girit muhafazasına tayin olunarak, Mora Sancağı arpalık olarak verilmişti.¹¹⁸ Bu arada kendisine hazine ve mühimmat da gönderilmişti.¹¹⁹ Karadan Anabolu’ya varan Deli Hüseyin Paşa kendisini Girit’e götürecektir olan on bir bey gemisi ve yedeğe alına levazım ve iâşe şaykalarıyla birlikte Benefşe limanı’na doğru hareket etti. Fakat 2 Şevval 1055 (21 Kasım 1645) tarihinde bir fırtınaya yakalandılar ve kendilerini güçlükle Hayares Limanı’na atabildiler. Üç gün kadar burada kalındı. Bu arada iki zahire şaykası ve bir kadirga battı. Benefşe’ye doğru tekrar yola çıkıldıysa da henüz rüzgâr dinmediği için büyük zorluklarla yollarına devam ettiler.¹²⁰ Yüz millik yolu on bir gün gibi uzun bir sürede alabilmişlerdi. Burada daha önce hazırlanmış olan asker, hazine ve diğer levazımat onları beklemekteydi. Osmanlı’nın Hanya’ya asker ve hazine göndereceği Venedik tarafından haber alınmış, Girit ve Çuha adası yakınlarında altmış parçalık düşman donanması tarafından bekletilmekteydi. Bir müddet daha Benefşe’de beklenildikten sonra buranın rüzgârlı, suyu az ve donanma için tehlikeli bir yer olduğu İstanbul’a bildirilerek Anabolu’ya geri dönmüştür. Sultan İbrahim, tedbir olarak Tersane Kethudası Ammâr-zâde’nin emrine yedi kıta kadirga ve on kıta Rodos kadirgası verilerek Anabolu’daki Deli Hüseyin Paşa’ya yardıma gönderildi.¹²¹ İçerisinde bulunduğu durumun farkında olan Deli Hüseyin Paşa askeri ve donanmayı böyle tehlikeye atmak niyetinde değildi. Kendince bir tedbir düşünmüştü: “*Şimdi Hanya’da olan askerin zahireye ihtiyaçları yoktur. Donanma bile İstanbul’a geri dönmüştür. Bu haldeyken Girit’e geçmeye gerek yoktur. Bu kışı burada geçirip baharda Girit’e geçilecek*” demişti. Deli Hüseyin Paşa’nın bu emri çevreye yayılmıştı. Tedbir olarak da askere kışlak tayin edip, gemileri limana bağlatmıştır. Alınan bu tedbirler ve Hüseyin Paşa’nın etrafa yayılan emirleri, kışlak mukarrer oldu düşüncesinin hâsıl olmasına neden oldu. Mora kadıları, hatta paşanın ağaları ve

¹¹⁸ Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, trc. Özdemir Çobanoğlu, İstanbul, Haziran 1998. c.1, s,303

¹¹⁹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s.891.

¹²⁰ Na’îmâ bu durumu.” Herkes hayattan nâ-ümid olup bu hâl üzere otuz kırk sâ’at kadar kürek üzerinde gâh karaya urup, gâh açılıp ekser atlar telef oldu. Hezâr şedâ’id ü âlâm ile on bir günde yüz mil yeri güçle kat’ edilmiştir.” (Na’îmâ, **a.g.e.**, s. 1059.)

¹²¹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 892.

mahremeleri bile kışlanacağına inanmışlar ve ona göre hazırlıklar yapmaya başlamışlardı. Kışlanacağı söylentisi Venedik ve Giritli casuslar tarafından da gerçek sanılmıştı.¹²² Bu yanlış istihbaratı Venedik donanmasına haber vermişlerdir. Böyle bir durumda beklenilmesini gerek görmeyerek altmış parçalık donanma geri çağırılmıştır. Ammâr-zâde 11 Zilhicce 1055 (28 Ocak 1646) tarihinde Anabolu'ya gelerek askeri ve Deli Hüseyin Paşa'yı alarak üç gün gibi bir sürede 15 Zilhicce 1055 (1 Şubat 1646) tarihinde Hanya'ya getirmiştir.¹²³

4.3. GİRİT'E AYAK BASMASI

Deli Hüseyin Paşa Hanya'ya gelir gelmez beraberinde getirdiği askeri yoklatmış, iki yüz sipahi ve yüz elli yeniçeriyi Aya-Todori Adası'nın muhafazası için göndermiştir. Adaya geldiğinin ertesi günü Suda Kalesi'nin önüne gelip, deniz kenarında beklediği sırada kale önünde birkaç yüz koyunun otladığını görmüştü. Yanına birkaç asker alarak saldırıya geçmiş, birçok Venedikliyi etkisiz hale getirmiştir. Kale duvarının önünde otlayan koyunları da beraberinde götürmüştür.¹²⁴ Deli Hüseyin Paşa'nın birkaç yüz koyun için böyle bir tehlikeye atılması kaledekileri dehşete düşürmüştü. Deli Hüseyin Paşa'nın bu hareketi düşmanı kalesine hapsetmekti. Bu kadar az askerle böyle bir çılgınlık yapması deliliğinin hakkını verir cinstendi.¹²⁵

4.4. KİSAMO (KİSSAMOS) FETHİ

Hanya yakınlarında, Girit'in kuzeybatı tarafında Kisamo (Kissamos) Kalesi'nde iki yüz kadar Venedikli asker vardı. Bu kale Hanya'nın fethinden beri itaat etmemiş ve itaate de yanaşmıyordu. Sekbânbaşı Murad Ağa serdar tayin edilmiş, piyade ve süvari olmak üzere üç bin asker emrine verilerek kalenin fethine

¹²² Ayşe Pul, **Girit Savaşı ile ilgili Bir Türk Kaynağının Tahlili**, basılmamış doktora tezi, Ankara 2004, s.37.

¹²³ Na'îmâ, **a.g.e.**, c.3, s. 1060-1061.

¹²⁴ Ayşe Pul, **a.g.e.**, s.38.

¹²⁵ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 893.

yollanmıştır 20 Muharrem 1056 (8 Mart 1646). Ertesi günü kale önüne varılmıştır. Kaleden çıkan Venediklilerin yarma hareketi başarısız olmuş ve düşman bozularak geriye çekilmek zorunda kalmıştır. Daha fazla savunamayacaklarını anlayan Venedikliler kaleyi teslim etmek zorunda kalmışlardır 22 Muharrem 1056 (10 Mart 1646). Kisamo'nun fethinde dört yüz kadar esir ve ganimet elde edilmiştir. Kale ahalisine artık Venedik askerinin kale içerisine alınmaması şartıyla aman verilmiş, aynı gün içerisinde Hanya'ya geri dönmüştür.¹²⁶

4.5. HANYA'DA ALDIĞI TEDBİRLER VE DÜŞMANIN GERİ PÜSKÜRTÜLMESİ

Kandiye'den Deli Hüseyin Paşa'ya gelen casuslar, kaleye yeni tabyalar, köşebendler eklenerek kalenin daha müstahkem yapıldığını ayrıca yeni toplar dökülerek, barut ve cephaneye getirildiğini söylediler. Kaledeki asker sayısını artırmak için de civardaki köylerden on beş bin kişi toplandığı, bunlardan savaşmaya uygun sekiz bininin ayrıldığı bilgisini verdiler. Bunlardan başka Venedik'ten de on bin piyade ve sekiz yüz süvari gelmişti. Venedik'ten gelen askerlerin Zakinta (Zakynthos) mahallesinde oldukları haberi alındı. Bu askerlerin bir kısmı Suda Kalesi'ne geçerek kaleye yardıma gidecek, diğer bir kısmı da Hanya'yı muhasara edecekti. Bir başka bölümü ise donanmayı takviye de kullanılacaktı. Bunun üzerine Deli Hüseyin Paşa vakit kaybetmeden konumunu güçlendirmek için hazırlıklara başladı. İlk olarak Hanya kalesinin etrafına hendekler kazdırarak içerisine su doldurttu. Ardından kale burçlarına yeni metrisler yaptırarak İstanbul'dan yardım istendi. Suda Kalesi'nden firar eden bir kişi Hanya'nın muhasara edileceğini haber vermişti. Venedik donanmasına ait otuz beş parça çektiri 3 Safer 1056 (21 Mart 1646) tarihinde Suda Limanı'na demirlemişti. Hanya Kalesi'nin Tuzla denilen sahil tarafına iki bin Venedikli çıkararak Osmanlı askerlerinin üzerine saldırmış, fakat saldırıyı önceden haber alarak hazırlık yapan Deli Hüseyin Paşa bir miktar süvari ile bizzat hücumla katılmıştı. Ağır zayıyat verdirilerek geri püskürtülen düşman gemilerine binerek

¹²⁶ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c. 2, s. 898.

uzaklaşmıştır. Bu saldırı Deli Hüseyin Paşa'nın önceden aldığı tedbirler ve yine onun cesareti sayesinde fazla kayıp vermeden atlatılmıştır.¹²⁷

Bu saldırıdan on gün kadar sonra Tuzla sahiline beş altı kıta kadırganın geldiği haberi alındı. Bunun üzerine harekete geçen Deli Hüseyin Paşa bir miktar asker ile üzerlerine hücum etti. Yetmiş kadarı etkisiz hale getirilen düşman askeri çektirilerine binerek uzaklaştı. Deli Hüseyin Paşa, adaya geldiğinden beri aldığı tedbirler ile askerinin moralini yükseltmiş, cengâverlikleri sayesinde de asker arasında sevilip sayılmıştı. Venedik tarafında ise bu hareketleri düşman askerlerinin moralinin düşmesine sebep olan bir baskı unsuru olmuştu.¹²⁸

4.6. DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN TUZAĞA DÜŞÜRÜLMEK İSTENMESİ

Venedikliler Abokron (Apokoronas)'dan getirdikleri iki kaptan ve üç yüz atlı ile Tuzla yolu üzerinde pusuya yatmışlardı. Deli Hüseyin Paşa otuz kırk atlı ile Tuzla'ya yakın yerde gezerken pusudakilerin hücum etmesi sonucu çıkan savaşta, elli dört Venedikli öldürülmüş ve kırk sekizi canlı olarak ele geçirilmiştir. Marko adındaki kaptanları da canlı olarak ele geçenler arasındaydı. Bu savaşta Deli Hüseyin Paşa tek başına dört beş askeri öldürmüştü. Hüseyin Paşa'nın çok sevdiği, Kaytas ismini verdiği siyah atının üzerinde resmedildiği birçok tablosu Venedik'e gönderilmiştir.¹²⁹ Bu savaş, Deli Hüseyin Paşa'yı askerinin gözünde kahramanlaştırmış, diğer tarafta da saygıyı beraberinde getirmiştir. Onun Osmanlı kuvvetlerini kumanda etmesi Venedik tarafında psikolojik baskı unsuru haline gelmişti.

4.7. İSTORNİ KALESİ'NİN FETHİ

Hanya ve Suda kalesinin arasında İstorni adında kale benzeri müstahkem bir manastır vardı. İstorni'de bulunan üç dört bin civarında Venediklinin Hanya'dan

¹²⁷ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 898-900.

¹²⁸ Ayşe Pul, **a.g.e.**, s.46.

¹²⁹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s.900-901.

kuşatma için Suda'ya gidecek topların güzergâhındaki yolları tahrip ettikleri ve buldukları mevzileri güçlendirerek Osmanlı kuvvetlerine ileride sorun yaratabilecekleri haberi alınmıştı. Bunun üzerine Deli Hüseyin Paşa buraları düşmandan temizlemek ve yolları onarmak için bir miktar süvari ve piyadeyle harekete geçti. İstorni'den bir miktar tüfek atışı ve direnişten sonra 21 Safer 1056 (8 Nisan 1646) kalenin civarındaki düzlükler düşmandan temizlendi. İstorni Kalesi civarındaki köyler de bu çatışmadan sonra Venediklilerden kurtarılmıştı. Deli Hüseyin Paşa ve maiyetindeki askerleri Hanya'ya geri döndüler. Bu savaşta ele geçirilen bir mimar-mühendise civardaki kalelerin resimleri yaptırılıp İstanbul'a gönderilmiştir.¹³⁰

4.8. APRİKORNO (APOKORONAS) KALESİ'NİN FETHİ

Venedikli generallerden birisi Kandiye'den çıkarak, Aprikorno'a (Apokoronas) gelip civar köylerden bin kadar asker toplamış ve Venedik'ten getirilen altı yedi bin tüfek bunlara dağıtılmıştı. Abokron'un yolu taşlıktı ve Osmanlı oraya gitme fırsatı bulamamıştı. Bu durumdan faydalanmak isteyen Venedik'in niyeti oradaki halkı örgütleyerek ileride Osmanlı'ya zorluk çıkartmaktı. Deli Hüseyin Paşa, Murad Paşa komutasında bir grup askeri 11 Rebiülevvel 1056 (27 Nisan 1646) Aprikorno'ya yolladı.¹³¹ Karşılarındaki askerlerin Venedik askeri olmaması ve çevre köylerden toplanan bu askerlerin Osmanlı ile savaşmakta gönülsüz davranmaları sonucu ufak tefek birkaç çarpışmadan sonra kale ele geçirilmişti. Murad Paşa burada kale savunması için bir miktar asker bırakmış, kendisi de birçok esir ve ganimet ile Hanya'ya geri dönmüştür.¹³²

¹³⁰ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 901-903.

¹³¹ Feridun Emecen, "İbrâhim", **DİA**, İstanbul, TDV, 2000, c. 21, s.280.

¹³² Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 904.

4.9. MELAKAŞA SAVAŞI

Hanya'nın güneyinde dört saatlik mesafede dağlık bir araziye sahip Melakaşa adındaki bir mevkide Venedik'in yine köylerden adam toplayıp, iki bin Venedikli ile beraber burayı tahkim ettiği haberi alındı 10 Rebiülahir 1056 (26 Mayıs 1646). Bu sefer 29 Rebiülahir 1056 (14 Haziran 1646) tarihinde bir casus gelmiş, Venedik'in Kisamo'nun ötesindeki köylerden bin kadar adam topladığını, yanlarında da dört yüz Venedikli olduğunu haber vermişti. Deli Hüseyin Paşa casusun getirdiği bu bilgilerden sonra kethüdasını bir miktar askerle o yöreye yollamış fakat dönüşte bunlar Melakaşa mevkiinde saldırıya uğramışlardı. Deli Hüseyin Paşa üç bin kadar askerle yardıma koştu. Fakat buranın çok sarp ve dik olması hücumu zorlaştırıyordu. Tüfek ile yapılan savaştan sonra düşman geri çekilerek daha yukarılara çıkmaya çalışmıştı. Fakat arkalarında mühimmat bırakmamak için bir grup Venedikli cephanelikle beraber kendilerini de havaya uçurmuştu. Bu noktadan sonra kalan askerden bir kısmı esir edilmiş, büyük bir kısmı da orada can vermişti. Ele geçirilenler arasında üç binden fazla tüfek ve Venedikli komutan vardı. Deli Hüseyin Paşa "*Karih*" ismindeki bu generali esir olarak almıştı. Türk tarafının kaybı çok azdı. Bu savaştan sonra civardaki köyler ve nahiyeler Venediklilerden birer birer temizleniyordu. Bu temizlik hareketinden sonra vakit kaybetmeden Hanya'ya geri dönmüştür.¹³³ Bunlardan başka Deli Hüseyin Paşa üç yüz kişilik bir süvari birliği oluşturarak hem adadaki düşmanın buradaki hareketleri hakkında bilgi almayı amaçlamış, hem de hakimiyet alanını genişletmiştir.¹³⁴ Bu vakte kadar Serdar Deli Hüseyin Paşa on altı kere Venedik kuvvetleriyle cenk etmişti. Bu muharebelerden hepsinde onun cesareti, atılganlığı ve iyi bir asker olması sayesinde zaferle ayrılmıştır. Hatta Hanya Kalesi önünde alınan kellelerden üç kule olduğu, etkisiz hale getirilen düşman sayısının da beş bin civarında olduğu dönemin kaynaklarında geçmektedir.¹³⁵

¹³³ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 903-905.

¹³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1973, c.3/I, s. 331.

¹³⁵ Ayşe Pul, **a.g.e.**, s.52.

4.10. SUDA KALESİ KUŞATMASI VE SULTANZÂDE SEMİN MEHMED PAŞA’NIN ŞEHADETİ

Yusuf Paşa’nın katledilmesinden sonra Girit seferi serdarlığına Sultanzâde Semin Mehmed Paşa getirildi evâil-i Zilhicce 1055 (18-27 Ocak 1645).¹³⁶ Serdar Sultanzâde Semin Mehmed Paşa’nın Girit’e ulaşması 28 Cemaziyellevvel 1056 (12 Temmuz 1646) tarihini buldu. Hanya’ya gelir gelmez ilk iş olarak Suda Kalesi’nin fethinin her şeyden önemli olduğunu dile getirmişti. Bu sebepten ötürü 7 Cemaziyelahir 1056 (21 Temmuz 1646) tarihinde Suda Kalesi’nin kuşatmasına başlanılmıştır. Karadan muhasara sürerken yüz kırk parçadan oluşan Osmanlı donanması da kaleyi denizden kuşatmıştı. Muhasaranın devam ettiği sıralarda Aprikorno Kalesi’ni koruyan Venediklilerin kaleyi bırakıp terk ettikleri haberi gelmişti. Serdar Semin Mehmed Paşa Deli Hüseyin Paşa’yı kaleyi ele geçirmek üzere gönderdi. Herhangi bir muharebe olmadan kale 8 Cemaziyelahir 1056 (22 Temmuz 1646) tarihinde ele geçirilmiştir. Suda Kalesi’nin kuşatmasının devam ettiği sıralarda sahile yanaşan Venedik donanması metrislerdeki Osmanlı askerine toplarıyla kayıplar verdiriyordu. Serdar Semin Mehmed Paşa üç kolonborna ve üç adet de balyemez topunu sahile indirterek açıktaki Venedik donanmasını topa tutturmuş, Venedik donanması bir süre sonra geri çekilmek zorunda kalmıştı. Gemilerden saldırı imkânı kalmayan Venedikliler sahile birkaç bin asker çıkararak Osmanlı mevzilerine saldırmış ve askeri buradan geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Bu ricat haberinin duyulması üzerine Serdar Semin Mehmed Paşa, Hüseyin Paşa’yı o tarafa göndermiştir. Deli Hüseyin Paşa Osmanlı’nın arkasında bıraktığı topları halatlarla çekmekte olan Venediklilerin üzerine ani bir hücum yaparak onları metrislerden atmıştır. Kuşatmanın devam ettiği sıralarda Serdar Sultanzâde Semin Mehmed Paşa aniden hastalanarak 29 Cemaziyelahir 1056 (22 Ağustos 1646) tarihinde vefat etmiştir. Semin Mehmed Paşa huy olarak nazik ve kibar bir yapıya sahipti. Kâtip Çelebi’ye göre ise; nazik, çelebimeşrep bir şehir oğlanı ayrıca zevk ve sefaya düşkün karakersiz bir kişi olarak tanımlar.¹³⁷ Ayrıca Sultan İbrahim’in bütün uygunsuz taleplerini yerine getirerek onun daha fazla yoldan çıkmasına neden

¹³⁶ M. Tayyib Gökbilgin, “İbrahim”, **İA**, MEB Basımevi, İstanbul 1968, c.5/2, s.884.

¹³⁷ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s.924-925.

olmuştur.¹³⁸ Girit seferinin açılmasına muhalifti. Ayrıca asker ve komutan olarak da işinin ehli birisi değildi. Bu sebeplerden ötürü vermiş olduğu yanlış kararlar neticesinde Osmanlı ordusu gereksiz yere çok fazla kayıp vermiştir.¹³⁹

4.11. ZİRÂMNA HARBİ

Resmo menzili üzerindeki Ziramna gölgesinde Venedik'in beş tabur halinde her birisinde binden fazla askerin bulunduğu bir ordu kurduğu Deli Hüseyin Paşa'nın casuslar vasıtasıyla haberi oldu. Resmo'ya doğru yapılacak herhangi bir harekâta askeri zor durumda bırakabilirdi. Bunun önüne geçmek için o tarafa bir miktar asker yolladı. Beş veya altı yüz piyade ve süvariden oluşan düşman birliğine rastlanması sonucu çıkan savaşta Osmanlı askeri galip gelmiş. Bu zafer yüz yetmiş ölü ve yirmi askerin esir alınmasıyla sonuçlanmıştı.¹⁴⁰

4.12. DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN GİRİT SERDARLIĞINA TAYİNİ

Girit Adası'na gönderilirken asıl görevi Hanya muhafızlığı olan Deli Hüseyin Paşa adaya geldiği günden beri göstermiş olduğu kahramanlıklar ve yerinde müdahaleleri sayesinde asker ve komutanların sevgisini kazanmıştı. Bu sebepten ötürü asker ve komutanların fikir birliğiyle yeni serdarlık vazifesini Deli Hüseyin Paşa üzerine almıştır.¹⁴¹

Sultanzâde Semin Mehmed Paşa'nın vefatı Receb 1056 (Ağustos-Eylül 1646)'da İstanbul'a ulaşmıştır.¹⁴² Girit muhafazası Deli Hüseyin Paşa'ya “*Yarar dilâverdir*” denilerek, bir murassa kılıç, iki hilat ve bir semmûr kürk, hatt-ı hümâyûn ile serdarlık beratı gönderilmiştir. Serdarlık beratının Hanya'ya ulaşması evail-i

¹³⁸ Feridun Emecen, “Mehmed Paşa, Sultanzâde”, **DİA**, İstanbul, TDV, 2016, c. Ek 2, s. 279.

¹³⁹ Ayşe Pul, **a.g.e.**, s.43

¹⁴⁰ Pul, **a.g.e.**, s.55.

¹⁴¹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, C.2, s. 906-908.

¹⁴² Gülsoy, **a.g.e.**, s. 51.

Şaban 1056 12-21 Eylül 1646) tarihinde olmuştur. Segbânbaşı Murad Ağa da Hanya muhafazasına atanmıştır.¹⁴³

4.13. RESMO'NUN FETHİ

Deli Hüseyin Paşa 12 Şaban 1056 (23 Eylül 1646) tarihinde Abokron'a gelerek ordunun başına geçti. Ertesi gün Suda muhasarası hususunda Kaptan Musa Paşa ve diğer paşalar ve beyler ile bir meşveret meclisi toplandı 13 Şaban 1056 (24 Eylül 1646). Bu mecliste, Suda'nın denizin ortasında bir kaya üzerinde muhkem bir kale olduğu ve sadece karadan hücum ile alınmasının mümkün olmadığı ve içerisindeki toplar yüzünden de donanmanın yaklaşamadığı ve buranın fethinin fazla vakit alacağı fikri ağırlık kazanmıştı. Bu mecliste alınan bir diğer karar ise Resmo(Rethymno) Kalesi'nin muhasarasının kararlaştırılması idi. Bu alınan kararlar üzerine ilk olarak Suda muhasarası kaldırıldı. Düşman çıkarmasına mahal vermemek üzere Suda Limanı ve Abokron'a bir miktar asker ile Çukadar Mustafa Paşa bırakıldı. Zahire ve mühimmat nakli için halktan ücret ile öküz ve eşekler kiralandı. Beş kıta top ve on iki kolonborna ile 16 Şaban 1056 (27 Eylül 1646) tarihinde Abokron'dan Resmo'ya doğru hareket edildi.¹⁴⁴

İlk olarak Armyro Geçidi ele geçirildi. Buradan sonra Resmo'ya kadar irili ufaklı palankalar zapt edildi.¹⁴⁵ Ardından 24 Şaban 1056 (5 Ekim 1646) tarihinde Resmo Kalesi'nin önüne varıldı.¹⁴⁶ Resmo Girit'in kuzey sahilinde Hanya ile Kandiye arasında bir şehirdi. Denize doğru ilerlemiş yarım ay şeklindeydi. Doğudan batıya bir buçuk mil uzunluğunda bir kalesi ve bu kalenin önünde bir de hendeği vardı. Denize hâkim konumda büyük yekpare bir kaya üzerine inşa edilmiş müstahkem iç kaleye sahipti.¹⁴⁷ Bu iç kale eski Galata Kalesi kadardı. Resmo Kalesi bir dış bir de iç kale şeklinde iç içe iki yapı şeklindeydi. Taşra kalesi de Tophane'den

¹⁴³ Cemal Tukin, "Girit", **İA**, MEB Basımevi, İstanbul, 1977, c.4, s.795.

¹⁴⁴ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s.909-910.

¹⁴⁵ Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, İstanbul 2011, c.4, s.537.

¹⁴⁶ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s.913.

¹⁴⁷ Mustafa Erşanal, **XVII. Yüzyılda Osmanlı Deniz Gücü ve Girit Harbi**, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Isparta 1998, s. 40.

suriçi arsında kalan alan kadardı.¹⁴⁸ Resmo Kalesi kötü bir durumdaydı. Surları ile istihkâmları bakımsız ve yetersizdi. Limanı ise saldırıya açıktı. Resmo'nun ileri gelenleri Hanya'nın fethinden sonra Deli Hüseyin Paşa'ya bir mektup yazarak, padişaha tabi olmaya hazır olduklarını bildirmişlerdi. Halk kendilerini böyle zor bir durumda korumaktan bile aciz olan Venedik'ten bıkmıştı. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa, Anadolu Beylerbeyi Çiftelerli Osman Paşa, ocak kethüdası İbrahim Ağa ve Zağarcıbaşı Mustafa Ağa emrindeki askerlerle kale önündeki metrislere girdiler. Muhasaranın ilk günü kaleden atılan toplarla bir ilerleme sağlanamadı. İkincisi gün kaleden çıkan Venedikliler Osmanlı'daki topların ateşleme mekanizmalarına çivi çakarak onları kullanılamaz hale getirmek istemişlerdi. Fakat askerinin durumu erken fark etmesi sayesinde düşman toplara ulaşmadan açıkta çıkan muharebede bin beş yüzden fazla Venedikli kılıçtan geçirilmiştir. Dış kaleye doğru beş yerden lağım ve iki koldan toprak sürmek suretiyle üç dört günlük bir süre zarfında kale önündeki hendeğe varıldı. Lağımlar kale duvarına varmadan 8 Ramazan 1056 (18 Ekim 1646) günü kalenin tersane tarafından içeriye giren serdengeçtiler iki günlük geceli gündüzlü mücadelesi sonucunda kalenin hendeklerini ele geçirmişlerdir.¹⁴⁹ Hendeklerin doldurulmasının ardından lağım sürerek dış kale duvarı yıkılmış, 10 Ramazan 1056 (20 Ekim 1646) günü yapılan hücum geceli gündüzlü sürmüş ve bu mücadele neticesinde dış kale de ele geçirilmiştir.¹⁵⁰ Venedik tarafında beş bin asker kılıçtan geçirilmişti. Osmanlı'nın kaybı ise bin civarındaydı. Ayrıca ünlü Venedik komutanları Cornaro ile birlikte Proveditore Molino da etkisiz hale getirilmiştir.¹⁵¹ Resmo'nun fethi esnasında Serdar Deli Hüseyin Paşa da başından yaralanmıştı.

İç kalenin fethi için kazılan metrislere Rumeli ve Anadolu askeri ve yeniçerilerin girmesiyle buranın da alınması için hazırlıklar başlatıldı. İlk olarak deniz tarafından tahta köprüler kurularak buradaki tabyaların ele geçirilmesi düşünülmüş, fakat başarısız olunmuştur. Ardından hisar duvarının altından bir lağım kazılmış, o da sert bir kayaya denk geldiği için pek bir tesir göstermemiştir. Şâtırbaşı Mehmed Zemân Bey tarafından hisar kapısının yanındaki kulenin altına bir diğer lağım kazılmış 5 Şevval 1056 (14 Kasım 1646) ardından hücumu geçilmiştir. O gün

¹⁴⁸ Pul, a.g.e., s.57.

¹⁴⁹ Naîmâ, a.g.e., c.3, s.1090.

¹⁵⁰ Kâtip Çelebi, a.g.e., c.2, s.914.

¹⁵¹ Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, İstanbul 2011, c.4, s. 539.

akşama kadar süren çarpışmadan da bir başarı elde edilememiştir. Top atışı karşısında kale duvarları ve istihkâmlar neredeyse tamamen yıkıldı.¹⁵² Bu arada kale içindekiler ile beraber veba salgını Osmanlı askerine de sıçramıştı. Bu hastalık iki tarafı da zor durumda bırakıyordu. Muharebe aralıksız bir sonraki güne kadar sürmüş ve akşamına Venedik tarafında daha fazla dayanamayacağını anlayan Luigi Minotto beyaz bayrak çekerek teslim sürecini başlatmıştır.¹⁵³ Deli Hüseyin Paşa barış görüşmelerini görüşmek üzere Veli Kethüdâ, Küçük Hasan Paşa ve Yeniçeri Kethüdası Mustafa Ağa'yı görevlendirmiştir. Kale halkına bir amanname verilmiş, isteyenlerin mallarıyla birlikte şehri terk edebilecekleri, isteyenlerin ise burada kalabilecekleri bildirilmiştir.¹⁵⁴ Kırk günlük bir kuşatmadan ve yapılan gidip gelmelerden sonra 7 Şevval 1056 (16 Kasım 1646) günü kalenin anahtarları Venedikli bir kaptan tarafından Deli Hüseyin Paşa'ya verilmiştir.¹⁵⁵ Yaklaşık yedi yüz kişiden oluşan muhafız kıtası da Osmanlı hizmetine girmiştir. Bunlarla beraber büyük miktarda ağır cephane ile erzak da ele geçirilmiştir. Kale komutanı Luigi Minotto iki gün sonra Kandiye yolunda vebadan ölmüştür.¹⁵⁶ Hüseyin Paşa ve ordu komutanları kalenin içerisine girerek birer eve yerleştiler. Daha sonra Hüseyin Paşa bir sayım yaptırarak her şeyi bir deftere kaydettirmiştir.¹⁵⁷ Kendisi ele geçirilen ganimetlerden 10'u kaptan, 20'si zabıt olmak üzere 110 esir ile 10 cariyeyi Ali Ağa vasıtasıyla Resmo Kalesi'nin fethini bildirmek üzere İstanbul'a göndermiştir. Bunlardan başka Serdar Deli Hüseyin Paşa, Sultan İbrahim'e yüz kese akçe, sadrazama da beş bin guruş göndermiştir. Bu para Girit'in Osmanlı Devleti'ne gönderdiği ilk paradır. Fetih haberi ulaştıktan sonra İstanbul'da üç gün üç gece şenlik ve donanma yapılmıştır.¹⁵⁸ Resmo'nun fethinden sonra Serdar Deli Hüseyin Paşa kışlamak üzere orduyu da alarak Hanya'ya dönmüştür.¹⁵⁹

¹⁵² Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül-Vukuat**, Ankara 2014. Haz, Yılmaz Kurt, c.1-4, s. 54-56.

¹⁵³ Johann Wilhelm Zinkeisen, **a.g.e.**, c. IV, s. 538.

¹⁵⁴ Abdurrahman Abdi Paşa, **Vekâyinâme**, haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008. s.101.

¹⁵⁵ Ayşe Nükhet Adıyeye, Nuri Adıyeye, **Fethinden Kaybına Girit**, İstanbul 2006, s. 30.

¹⁵⁶ Johann Wilhelm Zinkeisen, **a.g.e.**, c. IV, s. 539.

¹⁵⁷ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 914-917

¹⁵⁸ Baron Joseph Von Hammer Purgstall, **a.g.e.**, c. 5, s.394.

¹⁵⁹ İbrahim Peçevi, **Peçevî Tarihî**, Haz. Hamdi Şimşek, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2005, s.116.

4.14. RESMO'DAKİ FAALİYETLERİ

Deli Hüseyin Paşa, Resmo'daki en büyük kiliseyi Sultan İbrahim adına camiye çevirterek civardaki beş köyü vakıf defterine kaydettirmiştir.¹⁶⁰ Onun yerli halka olan ilgisi, yardımları ve adaleti sağlaması neticesinde Giritli birkaç bin kişi toplu halde İslamiyet'e geçmiştir. Bütün köylere su getirterek hamamlar yaptırmıştır. İstanbul'dan hocalar getirtmiş, medreseler kurmuştur. Onun bu davranışları yerli halk ve asker arasında takdir ediliyordu. Deli Hüseyin Paşa uzun yıllar Rum Ortodoks inancını ortadan kaldırmaya çalışan Venedik sisteminin yerine adanın yerli halkının gönlünü kazanacak bir çalışma yapmıştır. Bunun da ada halkının dini serbestliğe sahip olmasından geçtiği kanaatindeydi. İstanbul'a bu durumu açıklamış ve Girit'in kendi metropolitine sahip olması gerektiğini İstanbul'u ikna etmiştir. İstanbul'daki Rum Patriğine bir başpiskopos ve yedi piskopos atamasını bildirmiştir. Girit'in ilk metropoliti Tatelaro oldu. Kendisine yedi piskoposu seçme hakkı da verildi. Bu şekilde Serdar Deli Hüseyin Paşa Giritli Ortodoks Rumların kalbini kazanmıştı. Bu faaliyetleri adanın tamamen fethi için zaman zaman yerli halktan yardım almasını da kolaylaştırıyordu.¹⁶¹

Hanya'daki ordugâh o kış Resmo'ya nakledilerek ordunun kışlamasına karar verildi. Kışlamak için gerekli olanlar İstanbul'dan talep olunacak altı aylık zahire ve mühimmat ile bey gemileri, Cezayir, Tunus ve Trablus burtunlarının kumanyası ile navlunu kesilerek, defterin bir nüshası İstanbul'a gönderildi. Resmo'nun fethi haberi İstanbul'a ulaştığında, Sultan İbrahim Hüseyin Paşa'ya bir kılıç, hilat ve semmur kürk yollamıştır. Deli Hüseyin Paşa dış kaledeki kiliselerden birini kendi adına camiye çevirterek medrese, imaret ve hamam yaptırmıştır.¹⁶² Buradaki mahallelerden birine kendi adını vermiştir.¹⁶³ Ayrıca Resmo'da bulunan büyük sarayı tamir ettirerek kendi ikametine tahsis etmiştir.¹⁶⁴ Girit'teki üç büyük kale ve şehirden birisi olan

¹⁶⁰ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 918.

¹⁶¹ Johann Wilhelm Zinkeisen, **a.g.e.**, c. 4, s. 594.

¹⁶² Girit Resmo Şerriye sicilleri kayıt no 82,877

¹⁶³ Girit Resmo Şerriye sicilleri kayıt no 969.

¹⁶⁴ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 920.

Resmo'da on bin kâgir ev, elli kilise ve yüz elli civarında konak ve saray bulunuyordu.¹⁶⁵

4.15. MESAREA SAVAŞI

Resmo'nun fethinden sonra Serdar Deli Hüseyin Paşa takviye birliklerini beklemeden 1647 yılının hemen başında akınlara başladı. Kandiye Kalesi'ne doğru yapılan akınlarda Kandiye bölgesi ve Sitta önlerine kadar olan yerleri ele geçirdi. Sağlam Temeno Kalesi ilk saldırıda fethedilmiş içerisine iki yüz yeniçeri ile elli sipahiden oluşan bir birlik bırakılmıştı.

Kandiye'de toplanan savaş meclisinde General Delfino takviye kuvvetler gelmeden Kandiye Kalesi'ne bir Osmanlı saldırısının mümkün olmadığını, askerler üzerindeki cesaretsizliğin ve moral düşüklüğünün bir zaferle artırılabilceğini söylüyordu. Ayrıca Deli Hüseyin Paşa'nın akınlarnın önüne geçmek için de Mesarea Ovası'nda bulunan Osmanlı ordusunun ani bir baskınla yenilgiye uğratılması gerektiğini ifade ediyordu. Teklifi kabul gördü beş bini piyade ve beş yüzü süvari olmak üzere oluşturulan ordu Osmanlı ordusunun konak yeri olan Caraca'ya gönderildi. Yapılan ilk saldırıda geri çekilen Osmanlı ordusuna galip geldiğini sanan Delfino bunun yıllardır uygulanan bir taktik olduğunu unutmuştu. Zafer naraları atan Venedik ordusu, aniden geri dönen Osmanlı askeri karşısında bozulmuş ve binin üzerinde kayıp ve esir vererek Kandiye Kalesi'ne geri çekilmek zorunda kalmıştır. Deli Hüseyin Paşa ise birliklerinin bir kısmıyla Crevacuori Tepesi'nde avantajlı bir konumda üç yüz çadırdan oluşan karargâhını kurmuştu. Bundan maksadı kaleyi uzaktan ablukaya almak ve kalenin karadan ikmal yollarını kesmektir.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Banoğlu, a.g.e., s. 47.

¹⁶⁶ Johann Wilhelm Zinkeisen, a.g.e., c. 4, s. 547.

4.16. MİLAPOTAMO (MYLOPOTAMAS) KALESİ'NİN FETHİ

Resmo'ya iki saat mesafede Milapotamo(Mylopotamas) Kalesi bulunuyordu. Bu kalenin etrafında altmış kadar köy vardı. Bunlar Resmo'nun muhasarası sırasında ordunun ikmal yollarını kesmişlerdi. Anadolu Beylerbeyi Çiftelerli Osman Paşa divanda bu kalenin kuşatmanın salahiyeti için çok önemli bir noktada olduğu için alınmasının önemini vurgulamıştı. Önerisi kabul gördü yanına bin kadar asker verilerek Milapotamo üzerine yollandı. Osman Paşa daha önce boşaltılmış olan bu kaleyi savaşız zapt etti. Kale civarındaki altmış köy Osmanlı idaresine girdi. Resmo'nun fethinden sonra burayı ziyarete gelen Deli Hüseyin Paşa yıkılan yerleri onarttırmış ve içerisine bir miktar asker ile birlikte Küçük Mustafa Paşa'yı bırakmıştır.¹⁶⁷

4.17. KANDİYE KALESİ İÇİN HAZIRLIKLAR

Resmo'nun fethinden sonra sıra Girit'in en müstahkem ve büyük kalesi olan Kandiye Kalesi'ne geldi. Serdar Deli Hüseyin Paşa kaleyi keşif için bir miktar asker ile birlikte Kandiye'nin karşısındaki en yüksek tepeye çıkmış, fakat o sırada kaleden top atışları ve üzerlerine kale içerisinden hücumlar olmuştur. Hüseyin Paşa bu saldırıyı geri püskürtmüş, otuz kadar düşmanı esir almış ve yine bir o kadarını da imha etmiştir. Bu gözlemden elde dilen bilgiler Kandiye Kalesi'nin müstahkem bir kale şehir olduğu ve tabya tahkimatıyla korunduğunu göstermişti. En büyük tabyası kalenin doğusundaki Ak Tabya idi. Kalenin önünde geniş bir hendeği vardı. Ayrıca her tabyada düzinelerce top bulunuyordu. Bu toplar içinde her tabyada cephanelik mevcuttu.¹⁶⁸ Kalenin yolunun taşlık ve toplar için uygun olmadığı, hatta yer yer asker ve yük hayvanının yan yana yürüyemeyeceği kadar dar olduğu anlaşılmıştır. Hâl böyle olunca top, mühimmat ve iaşe ikmalinin karadan yapılmasının mümkün olmadığından, nakliyenin donanma ile yapılmasına karar verilmiştir.¹⁶⁹ Bahar gelince

¹⁶⁷ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 913-914.

¹⁶⁸ Ersin Gülsoy, "Kandiye" **DİA**, İstanbul 2001, c.24, s. 304.

¹⁶⁹ Fevzi Kurtoglu, "**Girit Harbi 1644-1669**" Türklerin Deniz Muharebeleri, II/V, İstanbul 1939, Deniz Matbaası, s. 54.

merkezden asker, iaşe, mühimmat ve bunlarla birlikte iki yüz lağımıcı ile yol yapım ustası istenmiştir. Bu istekler, Mir Mehmed ile İstanbul'a iletilmiştir. Bundan başka Deli Hüseyin Paşa tedbir amaçlı olarak Kandiye çevresindeki itaat eden köylere ikişer üçer asker yerleştirmiştir. Daha önce fethedilen Resmo, Kisamo, Abokron ve Milapotamo kalelerinin zahire, mühimmat ve asker eksigi giderilmiştir. Daha sonra Deli Hüseyin Paşa donanmayı karşılamak üzere Hanya'ya geri dönmüştür.

Kaptan Musa Paşa 29 Zikade 1056 (6 Ocak 1647) tarihinde içerisinde, hazine, iaşe ve mühimmat ile birlikte yüz elli yük hayvanını barındıran altmış kadirga, iki kalyon ve yirmi şayka ile Hanya limanına gelmiştir. Deli Hüseyin Paşa evâil-i Zilhicce 1056 (8-14 Ocak 1647) tarihinde hummaya yakalanmış, ancak bir süre sonra da iyileşmiştir.¹⁷⁰ Hüseyin Paşa'nın Tuzla yolu üzerindeki pusuda yakalayıp esir aldığı Marko isimli Venedikli general Hüseyin Paşa'nın hastalığını fırsat bilerek, mahpus olduğu cebecibaşının elinden kaçarak kayıkla Kandiye'ye gitmiştir. Peşinden gönderilen Şatır Mustafa ve birkaç kişi Marko'ya Kandiye limanında yetişmişlerse de sadece iki üç düşman askerini esir alarak geri dönmüşlerdir.¹⁷¹ Venedikli bu general ilerleyen yıllarda Kandiye Kalesi'nin komutanı olacak, sonrasında Osmanlı askerine önemli kayıplar verdirecektir.¹⁷² Hastalığı atlatıp ayağa kalkan Hüseyin Paşa Hanya Kalesi'nin muhafazasına bostancıbaşılıktan vezir yapılan Mustafa Paşa'yı bırakarak kendisi, 27 Zilhicce 1056 (3 Şubat 1647) günü Resmo'ya geri dönmüştür.¹⁷³

O kış Kandiye'nin muhasarası için hazırlık yapılarak geçirildi. Hanya muhafızı Vezir Mustafa Paşa'nın hizmetinde bulunan Şaban Efendi Girit defterdarlığına getirildi ve İstanbul'dan gelen emirle, fetholunan yerlerin tahririni yapması emredildi. Fakat Deli Hüseyin Paşa, “*Tahrîr mahalli değildir, henüz tamamen cezireye mâlik olmadık. Re'âyâyı istimâletle beri canibe itâ'ata sa'y ediyoruz*” diyerek sayım işini ertelemiştir¹⁷⁴. Daha sonra Rebiülevvel 1057 (17 Nisan-16 Mayıs 1647) ayında Hanya'nın tahririne izin vermiştir.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 920-924.

¹⁷¹ Naîmâ, **a.g.e.**, c.3, s. 1094.

¹⁷² Naîmâ, **a.g.e.**, c.3, s. 1287.

¹⁷³ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 920-927.

¹⁷⁴ Naîmâ, **a.g.e.**, c.3, s. 1102.

¹⁷⁵ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 927.

Kandiye'nin doğu tarafında dört Venedik palankası vardı. Bunların içerisinde, üçer dörder yüz tüfekli piyade ile süvari mevcuttu. Bunlar çevredeki Osmanlı hâkimiyetine girmiş olan köylere baskınlar vererek köy ahalisine zarar veriyorlar, buralardan atarak Kandiye'ye göçe zorluyorlardı. Bunun haberini alan Deli Hüseyin Paşa, kethüdası Veli Ağa'nın yanına bir miktar asker vererek onu Rebiülevvel 1057 (Nisan 1647) tarihinde Kastor(Kastro) adındaki palankanın ele geçirilmesiyle görevlendirmiştir. Kastor Palankası önüne gelen Veli Ağa burada bulunan üç dört yüz kadar düşman askeriyile çarpışarak onları kılıçtan geçirerek burayı zapt etmiştir. Çevrede bulunan diğer palankalardaki askerler Kastor Palankası'nın ele geçtiği haberinin ardından buldukları mevkileri bırakarak Kandiye Kalesi'ne kaçmışlardır. Buraların güvenliğinin sağlanması amacıyla Tarsus sancağında arpalık mutasarrıfı olan Mahmud Paşa yanına iki bin asker verilerek buraya tayin edilmiştir.¹⁷⁶

Deli Hüseyin Paşa, Resmo'dan Kandiye güzergâhındaki yolların bakımı ve taksimatı için kethüdası Veli Ağa'yı yanına bir miktar asker ile görevlendirdi. Damasye güzergâhının kullanılmasına karar verildi. Saklıgüzel Mehmed Ağa yanında bir bölük sipahi ile Mesude köyü civarında bir bölük düşman askerini ani bir baskınla komutanlarını kaçmak zorunda bırakmış, iki yüz kadarını esir almış ve yine bir o kadarını da kılıçtan geçirmiştir. Saklıgüzel Mehmed Ağa yolların tamirâtı için kalmış, Veli Ağa ele geçirilen esirlerle birlikte Resmo'ya geri dönmüştür.¹⁷⁷

Serdar Hüseyin Paşa'nın otağı 17 Rebiülevvel 1057/ 22 Nisan 1647 günü Resmo'nun dışına kurulmuştur. Deli Hüseyin Paşa 24 Rebiülevvel 1057/ 29 Nisan 1647 günü alaylarla şehirden çıkarak otağına geçmiştir. Resmo muhafazasına da Aksaray Sancağı Mutasarrıfı Mehmed Bey bırakılarak Kandiye'nin muhasarası için lazım olan mühimmat, levazımat ve asker beklenilmeye başlanmıştır.¹⁷⁸

Kaptan Musa Paşa, Eğriboz'da bazı ihtiyaçları giderdikten sonra Anadolu askerini almak için Sakız Adası'na, oradan da Çeşme Limanı'na geçmek niyetindeydi. Fakat Sakız Adası'na vardığında Venedik Donanması'nın hücum vaziyeti aldığını görmüş, donanmayı riske atmamak için geri dönmüştür. Eğriboz'a yaklaştığı sırada dokuz Venedik burtonunun limanı muhasara ettiği haberini almış,

¹⁷⁶ Kâtip Çelebi, a.g.e., c.2, s. 928.

¹⁷⁷ Kâtip Çelebi, a.g.e., c.2, s. 929.

¹⁷⁸ Kâtip Çelebi, a.g.e., c.2, s. 929.

burada bulunan yeniçeri ve Rumeli askerini alamadan geri Girit'e dönmek zorunda kalmıştır. Kırk parçalık donanma 21 rebiülahir 1057/26 Nisan 1647 günü Resmo Limanı'na dönmüştür. İki yüz lağımçı ve yol ustası dışında asker getirememiş ve mühimmatın esas kısmı Sakız Adası'nda demirli olan gemilerde kalmıştır. Hal böyle olunca Kandiye'nin muhasarası ertelenmek zorunda kalınmıştır. İstanbul'dan Mir Mehmed Ağa Resmo'ya gelmiş, yanında getirdiği hatt-ı hümayûn ve emr-i şerifte: “*Lâzım olan asker, mühimmat ve hazine gönderilmiştir. Dine ve devlete layık hizmetler görün*” denilmiştir. Bunlardan başka geçen sene şehit olan askerlerin tımar ve zeametleri tespit edilip usul üzere oğullarına verilmiştir.¹⁷⁹

Milapotama Kalesi'ndeki asker sayısının azlığını haber alan Kandiye'deki düşman askeri birkaç çektirme ile oraya hareket etti. Gecenin karanlığından faydalanan Venedik askerinin yaptığı baskında kalenin hisar kapısı kaybedildi ve içerisinde bulunan askerler şehit edildi. Deli Hüseyin Paşa'nın asker ile o tarafa geldiği haberi alan Venedik askeri kaleyi yıkarak Kandiye'ye geri döndü. Deli Hüseyin Paşa burasının muhafazasına Silifke arpalığına mutasarrıf Küçük Mustafa Paşa'yı Mısır askeriyle beraber bırakmıştır.¹⁸⁰

Deli Hüseyin Paşa huzuruna gelen Kaptan Musa Paşa'yı Girit'e askersiz geldiği için azarlamış, yanına yetmiş parça çektiri alarak Rumeli askerini Anabolu'dan alarak Eğriboz'a oradan da Girit'e getirmesini söylemiştir. Anabolu'da olan asker Eğriboz'a geçmişti. Venedik donanması da yirmi dört çektiri, on bir burton ve dört mavna ile Eğriboz'u kuşatmıştı. Hal böyle olunca Rumeli askerinin Girit'e gelmesi zora girmiş oldu. Vaziyet böyleyken Kandiye'de bulunan düşman askeri deniz tarafında daha da rahatlamış, çevredeki palankalara ve karyelere deniz üzerinden birleşme çağrısı içeren mektuplar yollanmıştır.¹⁸¹ Bunlardan birisi ele geçirilip tercümesi, Yusuf Paşa'nın Hanya'nın fethinden sonra muharrir tayin ettiği Hasan Efendi ile Kandiye haricindeki tahrir defteriyle beraber İstanbul'a gönderilmiştir.¹⁸²

¹⁷⁹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 930

¹⁸⁰ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 931.

¹⁸¹ “*Türkün donanmasını bozduk. Bir tarikle bu canibe asker geçirmemiz. Yek-dil olup bir iş idelim.*” (Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 933.)

¹⁸² Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, 931-933.

4.18. HARKA SAHRASI MUHAREBESİ

Deli Hüseyin Paşa donanmanın içerisinde bulunduğu vaziyet ile Kandiye muhasarası için gerekli yardımı getiremeyeceğini ve bu durumun daha ne kadar süreceğini kestiremediği için elindeki mevcut askerin bir kısmıyla Kandiye çevresini emniyete almaya karar verdi. Bu amaçla Rizo Palankası'na Mehmed Ağa, Zamasta Boğazı'na Torbalı Mehmed Paşa, Harka Sahrası'na Habib Ağa muhafız olarak tayin olundular. Bunların başına getirilen Vezir Çiftelerli Osman Paşa beş yüz yeniçeriyle beraber Harka Sahrasına gelerek çevre emniyetini sağladı.¹⁸³

Kalime palankasını korumak için görevlendirilen Habib Ağa ve beraberindeki yetmiş beş askerin tamamı iki bin kadar Kandiye Kalesi'nden çıkan düşman ile dokuz saat süren bir mücadelenin ardından şehit düşmüştü. Osmanlı askeri karşısında aldıkları bu zaferin benzerini, Harka Sahrasında Vezir Çiftelerli Osman Paşa'nın başında bulunan birliğe karşı da bir zafer kazanmak isteyen düşman askeri hazırlıklara başlamıştı. Bunun için bin süvari, on bir bin tüfekli piyade ve bunların başında da Valdar adında Venedik generali vardı. Kandiye Generali Dulgin, Venedik Beyi'nin kızından olan oğlunu da bu birlikle beraber Osman Paşa üzerine yolladı. Düşmanın üzerine geldiğini haber alan Osman Paşa durumu Deli Hüseyin Paşa'ya bildirmiş ve gelen kuvvetleri karşılamak için hazırlıklara başlamıştı. Deli Hüseyin Paşa, Rumeli Defteri Kethüdası Kuduz Ali Ağa'yı birkaç yüz süvari ile Osman Paşa'nın yardımına yolladı. Kendisi de arkalarından yetişmek üzere hazırlıklara başladı. Kandiye'den çıkan düşman askeri 25 Cemaziyelevvel 1057 (28 Haziran 1647) günü Harka Sahrasına gelmişti. Muharebe ertesi günün kuşluk vaktinde başladı. Çiftelerli Osman Paşa'nın sağında ve solunda silahdar zümresi en ön safta da Anadolu ve Rumeli sipahileri vardı. Yaklaşık dört saat süren savaşta Osman Paşa Venedik askerini bozarak kaçırmıştı. Bu muharebede üç bin düşman öldürülmüş, Girit'in yardımına gelen on kaptandan sekizi, generalin oğlu ile üç yüz düşman askeri esir edilmiştir. Osman Paşa ile emrindeki kuvvetler 8 Cemaziyelahir 1057 (11 Temmuz 1647) günü Resmo'ya gelerek Deli Hüseyin Paşa'nın huzuruna çıkmıştır.¹⁸⁴

¹⁸³ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 933-934.

¹⁸⁴ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 934-936.

4.19. KANDİYE ÇEVRESİNDEKİ FAALİYETLER

Kandiye Kalesi'ndeki mahsurların yirmi bin asker daha toplayarak Damasye Boğazı muhafazasında bulunan Torbalı Mehmed Paşa'ya saldıracakları haberi alındı. Bunun üzerine Rumeli Beylerbeyisi Küçük Hasan Paşa ile Rumeli askeri ve iki bin yeniçeri Mehmed Paşa'nın yardımına yollandı. Bundan başka daha önce Kandiye çevresi ile fethedilen yerlerin güvenliğini sağlamak için gönderilen birliklere takviyeler yapıldı. İstanbul'dan gelen küçük mîrâhûr hatt-ı hümâyûn ile Serdar Deli Hüseyin Paşa'nın huzuruna çıktı 2 Cemaziyelahir 1057 (5 Temmuz 1647). Hatt-ı hümâyûnda Kandiye muhasarasının neden geciktirildiği soruluyor ve "*Hidmet görülmedi*" deniyordu. Hüseyin Paşa, arzında donanmanın kuşatma için gerekli asker ve mühimmatı ulaştırmadığından Kandiye kuşatmasına başlanılamadığını bildirmişti.¹⁸⁵

Kandiye'deki Venedikliler her fırsatta çevredeki köylere saldırıyor ve buralarda bulunan din adamlarına mektuplar yollayarak kendi taraflarına geçmeleri için onları ikna etmeye çalışıyorlardı. Bunun önüne geçmek için Serdar Hüseyin Paşa, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ile Anadolu Beylerbeyi Çiftelerli Osman Paşa'yı eyalet askerleriyle birlikte Kandiye Kalesi'nin önüne yolladı. Kendisi de yeniçeri kethüdası ile beraber yola çıktı ve 5 Şaban 1057 (5 Eylül 1647) günü Kandiye önüne vardı. Serdar Hüseyin Paşa'nın kale önünde metris yerlerini ve top yuvalarını görmek için etrafta gezindiğini haber alan Venedikliler kaleden çıkarak saldırıya geçtiler. Dört bin tüfekli asker ve beş bölük süvariyle yapılan savaş iki saat sürmüş, Venediklilerden iki yüz kişi ölmüş, elli asker de esir edilmiştir. Bu muharebeden sonra Hasan Paşa ve Osman Paşa yanlarındaki asker ile beraber Kandiye Kalesi'ne bir saatlik mesafeye çekildiler. Hasan Paşa'ya ordunun komutası verildi. Serdar Hüseyin Paşa on beş gün kadar Kandiye önlerinde kaldıktan sonra Resmo'ya dönmüştür.¹⁸⁶

Kaptanı deryalık verilen Fazlı Paşa, Kandiye kuşatması için beş bin yeniçeri ve otuz kıta kadirga ile Sakız'a varmıştı. Anadolu askerinin toplanma yeri olan Çeşme Limanı'ndan onları alıp on burton ile Anabolu'da bekleyen Malta ve Venedik

¹⁸⁵ Kâtip Çelebi, a.g.e., c.2, s. 937-938.

¹⁸⁶ Kâtip Çelebi, a.g.e., c.2, s. 939.

gemilerini atlatarak 28 Şaban 1057 (28 Eylül 1647) günü Hanya Limanı'na ulaştı. Kandiye'nin muhasarası için topların donanma ile nakli düşünülüyordu. Venedik donanmasının Kandiye önünde demirli olması ve Sultan İbrahim'in fermanında: *"Donanma-yı hümayûnumla bir gün evvel gelesin"* denilerek donanmayı acilen geri çağırması Serdar Deli Hüseyin Paşa'yı başka çareler bulmaya itmişti.¹⁸⁷

Haseki Hasan Ağa 28 Ramazan 1057 (27 Ekim 1647) günü Serdar Deli Hüseyin Paşa'ya hatt-ı hümayûn ile murassa kılıç ve semmur kaplı hilat getirdi. Bu iltifatlar ile Serdar Deli Hüseyin Paşa'dan Kandiye'nin fethi istenilmişti. Haseki Hasan Ağa ile birlikte İstanbul'dan Sakız'da bekleyen zahire gemileri ile yedi sekiz yüz lağımcı, yüz bin kile buğday, elli bin kantar peksimet istenmişti, ayrıca Girit'teki tımar ve zeametlerin İstanbul'daki kimselere dağıtılarak buradaki askerinin şevkinin kırılmaması arz olunmuştur. Donanmanın İstanbul'a geri dönmesinden sonra topların nakledilmesi, işin en zor kısmıydı. Kandiye'ye giden yolların tamirâtı için Girit halkından ücretli işçiler tutuldu.¹⁸⁸ Daha sonra da altı kıta kolonborna topunu çekmek için öküzler kiralandı. Bu toplar Resmo'dan 5 Şevval 1057 (3 Kasım 1647) tarihinde hareket etmiş, 18 Şevval 1057 (16 Kasım 1647) gününde Kandiye önlerine ulaşmıştır. Bu altı toptan başka Hanya'dan da dokuz top Kandiye'ye nakledilmiştir. Mevsimin kış olması metrise girilmesine uygun değildi. Bu yüzden mümkün olduğunca mühimmat toplanmasına çalışılıyordu. Kandiye Kalesi Venedik'in Girit Adası'ndaki son kalesiydi. Bu kalenin kaybı adanın kaybı anlamına geliyordu. Bunun önüne geçebilmek için üç dört senedir bu kalenin tahkimatını güçlendirmişti. Bundan başka kalede yedi sekiz yüz top, on iki bin Venedikli ve otuz bin kadar da yerli savaşçı vardı. Serdar Deli Hüseyin Paşa ve diğer ordu komutanları, böyle müstahkem bir kalenin muhasarasının kırk beş toptan aşağı yapılamayacağı, onların elindeyse sadece on beş topun olduğunu İstanbul'a arz etmişlerdi. Serdar Deli Hüseyin Paşa ordunun başına Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı bırakarak kendisi Resmo'ya geri döndü. Resmo'dayken Deli Hüseyin Paşa'ya padişahın muhasaranın hemen başlamasını isteyen bir emir gelmişti 3 Zilhicce 1057 (30 Aralık 1647). Serdar Deli Hüseyin Paşa bu emre karşı, söylenen zahire ve askerinin bey gemileri ile Girit'e

¹⁸⁷ Kâtip Çelebi, a.g.e., c.2, s. 944-945.

¹⁸⁸ Fevzi Kurtoglu, "Girit Harbi 1644-1669" **Türklerin Deniz Muharebeleri**, II/V, İstanbul 1939, Deniz Matbaası, s. 55.

kış içerisinde nakledilmesini istemiş, Sakız Adası'na gelen Mısır askerinin ve ayrıca sekiz yüz lağımcı ve üç yüz topçunun da gönderilmesini arz etmiştir.¹⁸⁹

4.20. MİRANPELO (MİRAMPELLO/AGİOS NİKOLAOS) KALESİ'NİN FETHİ

Girit'in güneyinde bulunan Miranpelo (Mirampello/Agios Nikolaos) Kalesi henüz Osmanlı hâkimiyetine girmeyen birkaç kaleden birisiydi. Limanı bin gemi alabilecek kapasitedeydi. Kandiye'ye zahire ve mühimmat taşıyan gemiler bu limana gelir, buradan da Kandiye Kalesi'nin yolunu tutarlardı. Dolayısıyla Kandiye'nin muhasarasına başlanılmadan önce bu kalenin alınması gerekiyordu. Serdar Deli Hüseyin Paşa, Habib Ağa'yı yanına beş altı yüz süvari ve tüfekli asker vererek, buranın fethi için gönderdi. Habib Ağa kale önüne "Sazlık" mevkiine geldi 1 Zilkade 1057 (28 Kasım 1647). Kale civarına casuslar yollayarak, düşmanın dışarıya çıkmasını ya da bir fırsatın gelmesini beklemeye başladı. Bir süre sonra kaleden üç bin düşmanla kale komutanının dışarı çıktığı haberini aldı. Suraka Boğazı mevkiinde Serdar Hüseyin Paşa'nın yardıma yolladığı asker ile birlikte düşman üzerine saldırıya geçildi. Bu saldırıda üç dört yüz düşman askeri kılıçtan geçirilmiş, çaresiz kalan düşman askeri kaleye geri çekilmek zorunda kalmıştır. Habib Ağa kaleyi kuşattığı sırada iki Venedik çekdirisi yardıma gelmiş, açıktan toplar vasıtasıyla saldırıya geçmiştir. Askerin metrise girmesiyle kuşatma başlamış, birkaç defa hücum edilerek düşmana ağır kayıplar verdirilmiştir. İki gün kadar süren bu çarpışmada, daha fazla dayanamayacağını anlayan askerlerin beyaz bayrak çekerek aman dilemesi üzerine kale teslim alınmıştır. Venedikliler çekdirilerle kaçmış, kalan yerli ahaliye dokunulmamıştır. Fetih haberini aldığı Resmo'daki ordugâhında bulunan Serdar Deli Hüseyin Paşa, kaleye gelerek bir miktar muhafız tayin etmiş ve kale halkını yerlerinde bırakmıştır. Miranpelo Kalesi ile Kandiye arasında Rişpalanka adında, ada içerisinde bir kale vardı. Kaledekiler davarlarını kayıklar ile karaya çıkarıp otlatırlardı. Yine böyle bir esnada Serdar Deli Hüseyin Paşa birkaç atlı gönderip koyunları ele geçirtmiştir. Bunun üzerine aman dileyen kaledekiler Osmanlı

¹⁸⁹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 944-946.

hâkimiyetine girmiştir. Bu adada altmış köy ve bir tuz madeni bulunuyordu. Kaleye yüz elli yeniçeri ile birlikte Aşçı Ali Ağa muhafız olarak bırakılmıştır. Serdar Deli Hüseyin Paşa kalede düzeni sağladıktan sonra Resmo'ya dönmüştür.¹⁹⁰

4.21. YERAPETRA KALESİ'NİN ALINARAK YIKILMASI

Girit'in güneydoğusunda bulunan Yerapetra Kalesi ve etrafındaki köyler Osmanlı hâkimiyetini henüz tanımamıştı. Rumeli Defter Kethüdası Habib Ağa Rumeli Eyaleti'nden iki sancak asker, bin yeniçeri ile buranın fethi için gönderildi. Yerapetra Kalesi önünde içeriden çıkan düşmanın saldırmasıyla savaş başladı. Bu esnada kale kaptanı esir edilmiş, bırakılması karşılığında kaleyi teslim edeceği sözünü vermişti. Kale komutanının esir düştüğünü gören kaledekiler beyaz bayrak çekerek kaleyi teslim ettiler. Kalenin kaybedildiğini duyan çevredeki köyler de itaat etmişlerdir. Kaleye bir miktar muhafız bırakılarak ordugâha geri dönülmüştür. Fakat kalenin deniz tarafından kuşatıldığı haberinin gelmesi üzerine Habib Ağa ve Veli Ağa bir miktar kuvvetle birlikte muhasarayı kaldırmak için yollanmış, ancak bu kuvvetlerin kalenin önüne geldiklerinde, kalenin Venedik'in eline geçtiğini görmüşlerdi 26 Zilhicce 1057 (20 Ocak 1648). Kaleden çıkan askerle yapılan mücadele iki gün sürmüş, sonunda düşman yenilerek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Tekrar yeni bir Venedik saldırısının önüne geçmek için kale yıkılmıştır.¹⁹¹

4.22. KANDİYE KUŞATMASINDAKİ DURUMUN İSTANBUL'A BİLDİRİLMESİ

Serdar Deli Hüseyin Paşa Girit'teki Venedik'in kontrolü altındaki irili ufaklı birçok kaleyi ele geçirdikten sonra Kandiye Kalesi'nde sıkışık vaziyette bırakmıştı. Bütün bu başarılarla rağmen durum iyi değildi. Kandiye Kalesi etrafında düşmanı ablukaya alan asker iâşe, mühimmat ve parasızlıktan zor zamanlar geçiriyordu. Hal böyle olunca Kandiye muhasarasına başlanılamıyordu. Hüseyin Paşa içerisinde

¹⁹⁰ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 946-950.

¹⁹¹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 946-947.

buldukları durumu bildirmesi ve yardım talebini iletmesi için Ali Ağa'yı İstanbul'a gönderdi. Hüseyin Paşa arzında *“Kandiye Hisarı bir metin kale olup, üç dört seneden beri küffar tedarik görüp, tam manasıyla güvenilecek istihkâmlar meydana getirdiler. Kundağa binmiş ateşe hazır vaziyette sekiz yüz pare kadar topları olup, on iki bin Frenk cenkçi askerinden gayri otuz bin kadar cenkçisi var. Muhasara için kırk balyemez top lazımdır. On beş pare top ile kalenin muhasarasına girişmek münasip değildir. Zikrolunan toplar sair mühimmat ve asker gelmeden metrise girilmez”* demektedir.¹⁹² Bundan başka adada yapılan faaliyetleri ve kontrol altına alınan yerleri de bildirmekte, *“Kisamo (Kissamos), Abokron (Apokoronas), Milapotama (Mylopotamas), Miranpelo (Mirampello/Agios Nikolaos), Resmo (Rethymno) kaleleri ile Acısu, Damasye derbendleri, Pediye (Pediada), Rizo, Ayavasil (Agios Vasilios), Yeni Kastel palankalarının itaat altına alındığını, buralara süvari ve tüfekli askerler bırakılarak emniyetleri sağlandığını ifade etmekteydi.”*¹⁹³ Bu şekilde Hüseyin Paşa Girit'e geldiğinden beri yapmış olduğu icraatları İstanbul'a bildirmiş oluyordu.

4.23. MİRANPELO (MİRAMPELLO/ AGİOS NİKOLAOS) KALESİ'NE DÜŞMAN SALDIRISI

Habib Ağa tarafından fethedilen Miranpelo (Mirampello/Agios Nikolaos) Kalesi muhafazasına Yavaşça Ali Ağa bırakılmıştı. Kale bir gece birkaç çekdiri ve bin asker ile Venedikliler tarafından kuşatıldı. Bu haberi alan Serdar Hüseyin Paşa, kethüdası Veli Ağa, Doğanlı Hasan Paşa ve Kuduz Ali Ağa'yı yardıma gönderdi. Sabahtan akşama kadar süren çarpışmada düşman muvaffak olamayacağını anlayarak geri çekildi. Bu esnada Hanya muhafızı olan Segbânbaşı Murad Ağa 24 Safer 1058 (20 Mart 1648) görevinden azlolunmuş, yerine yeniçeri kethüdası Hamza Ağa getirilmiş, kethüdalık ise Bosnalı Mahmud Ağa'ya verilmiştir. Murad Ağa Evâil-i Rebiülevvel 1058 (26-31 Mart 1648) tarihinde İstanbul'a geri dönmüştür.¹⁹⁴

¹⁹² Mustafa Cezar, **a.g.e.**, c.4, s. 1974.

¹⁹³ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 949-950.

¹⁹⁴ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 963.

4.24. BİRİNCİ KANDİYE KUŞATMASININ BAŞLAMASI

Kandiye dışında kışlayan asker kalenin kara tarafındaki her yerini zapt etmişti. Serdar Hüseyin Paşa ile komutanlar donanma gelene kadar muhasaraya başlama kararı almışlardı. Kalenin doğu tarafındaki tepeye nakil olunan altı toptan başka diğer kalelerden getirilen on balyemez topla 6 Rebiülahir 1058 (30 Nisan 1648) günü kalenin dövülmesine başlandı.¹⁹⁵ Kandiye Kalesi'nden askerlerin moralini bozmak maksadıyla, “*Donanmamız Boğaz'a gitmiştir. Türk'ün donanmasını taşra çıkarmaz*” sözleriyle, kuşatmadaki askeri moralini bozacak haberler yayılmaktaydı. Yine 15 Rebiülevvel 1058 (9 Nisan 1648) günü kaleden yayılan bir haberde, “*Donanmanız Sakız adası kurbında fırtınaya râst gelüb on altı çekdirme ve iki mavna ve sekiz burtun gark u helâk oldu*” deniliyordu. 22 Rebiülevvel 1058 (16 Nisan 1648) tarihinde Sakız'dan gelen bir mektup bu kötü haberi doğruluyordu. Böylesi bir durum asker arasında büyük bir üzüntüye sebep olmuştu. Buna rağmen asker donanmanın geleceğinden ümidini kesmemiş, metrislere girmişti. Buna sebep ise iki defa hatt-ı hümayûn gönderilerek donanmanın geleceği vaadinde bulunmuş olmasıydı. Yeniçeri Kethüdası Mustafa Ağa İstanbul'a gelerek, Girit'teki askerlerin durumunu bildirmiş, muhasaradaki askerlerin acil zahire ve mühimmat yokluğundan bahsederek yardım talebinde bulunmuş, ancak herhangi bir şeyin adaya nakli söz konusu olmamıştır.¹⁹⁶

Kandiye Kalesi'ndeki Venedikliler, donanmanın gelmeyeceği haberini alınca, mevcut durumlarını daha da güçlendirmek maksadıyla tabya ve hendekler yapmaya başlamıştı. Bir iki defa da kale önünde çarpışmalar olmuş, düşman bundan fırsat civardaki tedariklerini gidermişti. Kandiye Kalesi'nin doğu tarafında Nazarta mevkiinde kaleyi yukardan gören bir noktaya, iki kolonborna ile altı balyemez topla liman, kuleler ve kalenin içerisi dövülmeye başlandı 16 Rebiülahir 1058 (10 Mayıs 1648). Kaledeki Venedikliler ellerinde bulunan yedi sekiz yüz topun yönünü ateşin geldiği tarafa çevirerek karşılık vermeye başladılar. Kuşatma düşmandan ele geçirilen mühimmatla bir şekilde devam ettirilirken, iş zahire kısmına gelince, ordu çok zor durumdaydı. Askerin elinde, iaşe adına dağlardan topladıkları otların dışında

¹⁹⁵ Johann Wilhelm Zinkeisen, **a.g.e.**, c.4, s. 553.

¹⁹⁶ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 963-964.

pek fazla bir şey yoktu. Venedikliler, ordunun içerisinde bulunduğu zahire kıtlığından haberdardı. Hal böyle olunca asker arasına, *“Cümle gemilerimiz Boğaza gidüp kapatmışlardır. Bir kayık geçmek ihtimali yoktur. İçeride ve burada olan Türk dahi me'yûs olup an-karîb göçer diyü şâyidir”* şeklinde haberler yayılıyordu. Bütün bu yokluğa rağmen bir de Kandiye Kalesi'ne hemen her gün denizden gelen yardımı gören asker iyiden iyiye umutsuzluğa düşüyordu. Serdar Hüseyin Paşa askerinin moralini biraz olsun artırmak için Resmo'dan üç top daha getirtti. Askeri, donanmanın içerisinde bulunduğu duruma rağmen metrislere girmeye ikna etti. Donanma geldiğinde hazır olmak için Rumeli ve Anadolu askerine sıçan yolları kazdırdı.¹⁹⁷

Serdar Deli Hüseyin Paşa, Küçük Hasan Paşa'yı Rumeli askeriyle, Anadolu askerini Bıyıklı Mustafa Paşa ile metrise koydu. Mahmud Paşa'yı Aktabya muhasarasına tayin ettikten sonra kendisi de maiyetindekilerle beraber metrislere girdi. İçerisine girdikleri metrisleri adım adım Kandiye Kalesi'nin en müstahkem tabyası olan Aktabya 'ya doğru sürdüler. Mahmud Paşa ile Arabkir Beyi Mehmed Bey kale önündeki hendeğin önüne kadar geldiler. Fakat hendeği geçip kale duvarına varmak çok zordu. Hisara yapılan bu yürüyüş sırasında, kaleden çıkan üç bin tüfekli piyade ve yedi sekiz yüz atlı Anadolu koluna doğru saldırıya geçtiler 26 Rebiülahir 10508 (20 Mayıs 1648). Serdar Hüseyin Paşa bu haberi alır almaz düşman üzerine doğru saldırıya geçti, yeniçeri kethüdası ile beylerde ardınca sıra koştular. Yapılan savaşta düşman Hüseyin Paşa'nın olduğu tarafa seğirtmiş, iki saat kadar süren bu mücadelede bin dört yüz kadar düşman kılıçtan geçirilmişti. Venedikliler daha fazla dayanamayarak bozulmuş ve kaleye geri çekilmişlerdir.¹⁹⁸

Donanma her an gelir ümidiyle hazırlıklarını sürdüren Serdar Deli Hüseyin Paşa donanma eksikliği yüzünden kuşatmayı sıkılaştıramıyordu. Buna rağmen kuşatmanın sağ koluna Rumeli Beylerbeyi Küçük Hasan Paşa askeri ve yeniçerinin yarısını, sol kolundan Bıyıklı Mustafa Paşa ile Anadolu askeri ile yeniçeri askerinin yarısını kumanda ediyordu. Serdar Hüseyin Paşa maiyeti ile ortada bulunuyordu. Limanın muhafazası için konulan toplar da getirilip kalenin karşısına yerleştirilmiş, muhafazasına ise Çankırı Sancakbeyi Doğancı Hasan Paşa ile eski Adana Beylerbeyi

¹⁹⁷ Kâtip Çelebi, a.g.e., c.2, s. 963-966.

¹⁹⁸ Kâtip Çelebi, a.g.e., c.2, s. 967-968.

Çerkez Osman Paşa konulmuştu. Herkes metrislere girmiş, geride sadece çadırları koruyan askerler kalmıştı. Anadolu koluna altı, Rumeli koluna altışar balyemez top verilmiş ve kale dövülmeye başlanmıştı 21 Cemaziyelevvel 1058 (13 Haziran 1648). Aynı anda kale duvarına doğru metrisler yürütülüyordu. Ancak kalenin önü tabyalar ve hendeklerle güçlendirilmiş, bunların altına da ikişer üçer sıra lağım kazılmıştı. Bu durumu öğrenen Serdar Deli Hüseyin Paşa, kalenin ve metrislerin tasvirini yaptırtarak İstanbul'a yollamıştı. İçerisinde buldukları durumu aşabilmek için bir arz yazarak İstanbul'dan lağımcı isteniyordu. Bu esnada Ali Ağa donanma ile Girit'e yollanan mühimmat, hazine ve zahire defterini Serdar Hüseyin Paşa'ya ulaştırmıştı. Bu durum asker arasında moralleri ve donanmanın her an gelebileceği beklentisini yükseltmiştir.¹⁹⁹

4.25. DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN YARALANMASI

Kuşatmanın iyice sıkılaştığı bir anda kaleden çıkan Venedikliler, Rumeli koluna doğru saldırıya geçtiler 2 Cemaziyelahir 1058 (24 Haziran 1648). Serdar Deli Hüseyin Paşa o tarafa yetişmiş, iki saat kadar süren savaşta düşman geri püskürtülmüş, kaçan düşmanın arkasından tabyalara kadar takip edilmiş ve birçoğu kılıçtan geçirilmişti. Serdar Deli Hüseyin Paşa, savaşın devam ettiği sırada Venedikliler tarafından tertip edildiği kesin olan bir suikasttan şans eseri sağ kurtulmayı başarmıştı. Bu mücadelede atı Kaytas ile yalın kılıç düşmanın arasına dalan Hüseyin Paşa askeri cesaretlendiriyordu. Tam bu esnada çenesinden girip yanağından çıkan bir kurşun sendelemesine neden olmuş, ama onun geri çekilmesi böyle kritik bir durumda orduyu bozacağı endişesiyle mendiliyle çenesindeki kuşun yarasını kapatarak savaşa devam etmişti. Böyle bir güç durumda iken üstüne aynı yerden ikinci bir kurşunla yine vurulmuş, üstelik bu sefer kurşun içeride kalmıştı. Durumu iyice zorlaşan Hüseyin Paşa, hayatta olması bile bir mucizeyken asker

¹⁹⁹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 968-969.

arasında bozulma olur düşüncesiyle savaş sona erene kadar meydanda kalarak mücadeleye devam etmiş, ancak savaş bittikten sonra yarasına baktırabilmiştir.²⁰⁰

Serdar Hüseyin Paşa'nın yolladığı feryadnamelerde “*Askerin tâb u tâkati kalmadı, zahire ve mevâcib ve imdâd ile bir gün evvel donanmanın gelmesi ehemmiyetli ü elzemdir*” diye yardım istiyordu.²⁰¹ Daha önce Ali Ağa tarafından ulaştırılan defterde yazılı levazımatı getirecek olan donanma, Venedik'in Çanakkale Boğazı'nı kapatması yüzünden geri dönmüştü. Bu yüzden zaruri olan malzemelerden bazıları bey gemileriyle gönderilmişti. Hanya'ya gelen bu gemilerde dört yüz yetmiş lağımca ile bazı araç gereçler yollanmış, Deli Hüseyin Paşa'ya Kaptanı Derya Ammarzade Mehmed Paşa'nın Çanakkale Boğazı'ndan çıkamadığını bildiren mektubunu getirmişlerdir. Muhasara için gerekli donanmanın, cephane ve zahirenin gelmemesi asker arasında morallerin bozulmasına ve üzüntüye neden olmuştu. Ancak kuşatmanın ortasında olduklarından Hüseyin Paşa ve diğer ordu komutanları askerin moralini yükseltmeye çalışmışlar ve askeri metrisleri daha ileri götürmeye teşvik etmişlerdir.²⁰²

4.26. KANDİYE'NİN FETHİNE YAKLAŞILMASI

Muhasaradaki askerlerde zahire, cephane ve levazımat eksikliği bir yana, Kandiye Kalesi'ne gelen yardım gemilerini gördükçe savaşmak azmi kalmıyordu. Hal böyle olunca Hüseyin Paşa askerin moralini yüksek tutmak için aralarında gezip, güzel sözler söylüyor, onlara ihsanlarda bulunuyordu. Rumeli ve Anadolu askerinin bulunduğu metrislerin önünde üçer büyük tabya bulunuyordu. Bu tabyalardan atılan top ve tüfek ateşi yüzünden kaleye yaklaşmak mümkün olmuyordu. Anadolu askerinin önündeki tabyaya doğru lağım lar yürütülüp, 14 Cemaziyelahir 1058/ 6 Temmuz 1648 günü akşam vakti lağım lar ateşlendi. Açılan gediğe doğru Serdar Hüseyin Paşa ve maiyetindekiler saldırıya geçti. Onları Anadolu askeri takip etti. Bu mücadele beş altı saat kadar sürdü. Bu tabyadaki düşmanın bir kısmı etkisiz hale

²⁰⁰ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2,970, ayrıca bakınız; Baron Joseph Von Hammer Purgstall, **a.g.e.**, c. 5, İstanbul, s. 405.

²⁰¹ Naîmâ, **a.g.e.**, c.3, s. 1127.

²⁰² Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 970-971.

getirilmiş, kalan kısmı da kaleye geri çekilmiştir. Bu tabyaya bayrak dikilerek ezanlar okundu. Burada altı şayka topu ile beş yüz adet tüfek ve bunlar için cephane ele geçirilmiştir. Ertesi gece Rumeli askeri kolundan yürütülen lağım ateşlenmiş, açılan gedikten asker içeri girerek mücadeleye başlamıştı. Bu mücadele yaklaşık iki saat kadar sürmüştü, burası da Venedik askerinden temizlenmişti. Bundan sonra kale duvarı ile hendeğin önünde onları engelleyen herhangi bir şey kalmamış, metrisler kale duvarına doğru sürülmeye başlanmıştı.²⁰³ Tabyaların ele geçirilmesinden sonra askerin önünde onları kale duvarına kadar durduracak bir şey kalmamıştı. Metrisler ve siperler sürülerek birkaç gün içerisinde kale önündeki hendeklere ulaşmıştı. Kale duvarına Anadolu askeri kolundan altı, Rumeli askeri kolundan dört lağım yürütülmüştü. Bu lağımlar ateşlenmiş ve açılan gediklerden içeriye hücum edilmesi düşünülmüşse de içeride otuz kırk bin Venedikli asker olduğu, bu şekilde içeriye girilirse, asker kaybının çok olacağı düşüncesiyle bu fikirden vazgeçilmiştir. Asker açılan gedikleri zapt ederek düşman askerini gediklerden uzak tuttuktan sonra kale duvarı üzerine konulan toplarla içerisini dövcek ve yürütülen metrisler sayesinde de kalenin fethi sağlanmaya çalışılacaktı. İlk iş olarak gedikler ele geçirildi ve duvar üzerine toplar konularak içerisi dövülmeye başlandı. Kritik bir durumda olan Venedikliler kaleden birkaç defa çıkarak Osmanlı askerini atmaya çalışmışlarsa da başaramamışlardı. Gedikler önünde şiddetli çarpışmalar oluyor, karşılıklı lağımlar atılarak siperlerdeki askerlere kayıplar verdiriliyordu. Bu karşılıklı mücadele giderek şiddetleniyordu. Osmanlı askeri ele geçirdiği gedikleri bırakmamak, Venedikliler ise bu gedikleri geri almak için insanüstü bir güçle savaşıyorlardı. Venedikliler özellikle humbara ve saçma topuyla Osmanlı askerine ciddi kayıplar verdiriyor, fakat ölen askerlerin yerini hemen bir yenisi dolduruyordu. Bu mücadele akşama yakın sürdü. Osmanlı askerini açılan gediklerden dışarı atamayacağını anlayan Venedikliler daha fazla kayıp vermeden kaleyi teslim etmekte buldular. Aktabya denilen yere çıkarak, *“Sizinle sözümüz vardır. Top ve tüfeng atılmaya. Hisarı şimden sonra viririz”* dediler. Akşama kadar bu karşılıklı müzakere devam etmiş, *“Yarın âdem çıkar, sabaha dek top ve tüfeng yine atılsın, yarın sulh mukarrerdir”* dediler.

²⁰³ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 971-972, ayrıca bakınız; Baron Joseph Von Hammer Purgstall, **a.g.e.**, c.5, s. 405-406.

4.27. KANDİYE’NİN SON ANDA GELEN YARDIMLA KURTULMASI

Sabahleyin kalenin teslim şartlarını görüşmek için Osmanlı askerini bekleyen Venedikli komutanlar o gece yarısı mucizevi bir şekilde gelen yardımla Kandiye’yi teslimden kurtarmışlardı. Venedik’ten on yedi çekdirme, sekiz kalyon ile kaleye zahire, asker ve mühimmat yardımı gelmişti 1 Muharrem 1059 (15 Ocak 1649). Bunlardan başka Malta, Duka ve Papalık’ın gönderdiği yirmi çekdirme de limana gelmişti. Böylesi beklenmedik bir durum karşısında Osmanlı askerinin savaşma isteği kalmamış, şevki kırılmıştı. Bu mücadele boyunca ordudaki en tecrübeli ve gözü pek askerlerin kaybını göz önünde bulundurarak, şu an eldeki yerlerin muhafazasında karar kılındı.²⁰⁴ Kandiye’nin muhasarasında otuz bin mevcudu bulunan Osmanlı ordusu altı aylık kuşatma süresince yirmi bin kadarını kaybetmişti. Üstelik yakın zamanda herhangi bir destek veya yardım da görünmüyordu. Belli aralıklarla lağım patlatmak ve düşmanın denizden yardımını kesmek için top atışları yapıldıysa da pek bir başarı sağlanamıyordu. Serdar Deli Hüseyin Paşa karargâhını kaldırarak Resmo’ya geri döndü.²⁰⁵

4.28. ASKERİN GÜÇ DURUMU

Osmanlı askerinin içerisinde bulunduğu yokluktan haberdar olan Venedikliler, kale içerisinde şenlikler düzenliyorlar, Venedikli casuslar asker arasında İspanya ve Fransa’dan da yeni yardım gemilerinin gelmekte olduğu dedikodusunu yayıyorlardı. Bundan maksatları psikolojik olarak Osmanlı askerinin savaş isteğini kırmaktı. Kalede her gece düzenlenen bu şenlikler ve dedikoduların da etkisiyle iyice bunalan Rumeli ve Anadolu sancakbeyleri ve sipahileri Serdar Deli Hüseyin Paşa’nın huzuruna çıkarak, ” *Üç senedir cezirede mahbûs gibi kaldık. İmdâd yok. Küffârın cedîd imdâdı gelirse hâl mükedder olur*” sözlerine Deli Hüseyin Paşa şu an içerisinde buldukları güç durumu divana anlatması için Rumeli ve Anadolu sipahilerinden üçer kişi, yeniçerilerden de iki kişi seçti. Toplanan mecliste içerisinde buldukları durumu anlatmaları için onları şu şekilde tembihledi: “*Bize imdâd*

²⁰⁴ Kâtip Çelebi, a.g.e., c.2, s. 972-975.

²⁰⁵ Johann Wilhelm Zinkeisen, a.g.e., c.4, s. 554.

gelmediğinden gayri, bin üç yüzden mütecâviz yeniçeri kaldırılıp, firâr idenin dahi nihâyeti yok. Murâdınız dîn ü devlete hıdmet ve ırz-ı saltanatı kayırmak ise cümle asker gelüp ittifâk ile sa'y itmezler ise mesâlih görülmez. Cüz'î imdâd ile Kandiye alınmaz. Bunda olan Müslümânlar'ın durmağa tâkatleri kalmamışdır” diyerek İstanbul'a yollandılar.²⁰⁶

İstanbul'a yollanan yeniçeri ve sipahiler arzlarını divana bildirdikten sonra geri Girit'e döndüler. Fakat işler yine beklendiği gibi değildi. Bütün feryatlara rağmen geriye sadece bir miktar hizmetkâr ile cebelü geldi. Adadaki askerler Kandiye bu kadar az askerle feth olunmaz diyerek feryat etmişlerdir. Deli Hüseyin Paşa askerlere, “*Vezîr-i a'zam müstevfâ asker ve lağımcu göndermişdir. Donanma askeri gemilerden çıkup bizimle metrîse girerler. Sabr idin”* diyerek askerin moralini ve savaş azmini yüksek tutmaya çalışıyordu. Bu esnada Venediklilere ait yirmi burtun, yirmi iki çekdirme ve dört mavna Kandiye Limanı'na demirlemişti.²⁰⁷

4.29. KAPTANIDERYA VOYNUK AHMED PAŞA'NIN ADAYA ULAŞMASI

Serdar Deli Hüseyin Paşa'dan İstanbul'a ulaşan feryâd-namelerden birinde: “*Askerin tâb u tâkati kalmadı, zahire ve mevâcib ve imdâd ile bir gün evvel donanmanın gelmesi ehemm ü elzemdir”* diyerek tekrar yardım istedi. Donanmanın Girit'e yardım götürememesinde ihmal ve kusuru bulunan Ammâr-zâde Mehmed Paşa katl olundu. Yerine Voynuk Ahmed Paşa getirilerek Girit'e yollandı 18 Rebiülahir 1059 (1 Mayıs 1649).²⁰⁸ Gönderilen donanma Kara Foça Limanı'nda demirlemiş, bazı bey gemilerini Midilli'de ihtiyaçları gidermesi için bekliyordu. Düşman donanmasının ani saldırısı sonucu burada bir miktar kayıp verilmiş, buna rağmen baskından sağ olarak kurtulan Voynuk Ahmed Paşa askeri alarak Resmo'ya ilerlemiştir 5 Receb 1059 (15 Temmuz 1649). Ancak bey gemileri ve Mısır donanmasıyla gelen levazımat ve asker yetersizdi.²⁰⁹ Serdar Deli Hüseyin Paşa,

²⁰⁶ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 1005.

²⁰⁷ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 1006.

²⁰⁸ Naîmâ, **a.g.e.**, c.3, s. 1127.

²⁰⁹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 1006-1009.

Kapudan Voynuk Ahmed Paşa'dan top, asker, cephane ve iâşe isteğini dile getirmiş, Paşa bu isteği, "*Biz deryaya me'mûruz*" diyerek reddetmişti.²¹⁰ Voynuk Ahmed Paşa cesur, bencil ve kafasının dikine bir yapıya sahipti.²¹¹ Serdar Deli Hüseyin Paşa, "*Asker bunda da lâzımdır*" dediyse de sözünü pek dinletememiştir.²¹²

4.30. KAPTANIDERYA VOYNUK AHMED PAŞA'NIN ŞEHADETİ

Ahmed Paşa, Serdar Deli Hüseyin Paşa'nın Kandiye Kalesi'ni fethederek, böyle bir başarıya tek başına ulaşmasını onun şahsi menfaatine bağlamıştı. Bu zaferin Deli Hüseyin Paşa'yı İstanbul'da daha yükseklere çıkarmasından çekinmiş ve onunla siyasî ikbal mücadelesine girmişti. Sultanzâde Semîn Mehmed Paşa'nın başlattığı Suda Kalesi'nin kuşatması, onun vefatı ve donanma eksikliği yüzünden Serdar Hüseyin Paşa kaldırmıştı. Şimdi Voynuk Ahmed Paşa adadaki kuvvetleri ikiye bölerek Suda Kalesi'ni fetih mücadelesine girişmişti. Fakat bu muhasara sırasında kayıklarla kaleye saldırıldığı esnada kaleden atılan bir top güllesinin Voynuk Ahmed Paşa'nın başını ve göğsünü parçalaması sonucunda kuşatma yarım kalmıştır.²¹³ Bu haberi alan Serdar Deli Hüseyin Paşa, donanmaya kaptan olarak Bıyıklı Mustafa Paşa'yı atamış, bu durumu da İstanbul'a bildirmiştir. İstanbul'da da bu atama kabul görmüştür.²¹⁴ Voynuk Ahmed Paşa'nın şehadetinden sonra Kandiye Kuşatması kaldırılmış, donanma Hanya Limanı'na demirlemiştir 25 Şaban 1059 (3 Eylül 1649).²¹⁵

²¹⁰ Kâtip Çelebi, **Tuhfettü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr**, haz. İdris Bostan, Ankara 2008, s. 131.

²¹¹ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osman-î**, İstanbul 1996, C.1, s. 222.

²¹² Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, C.2, s. 1013-1015.

²¹³ İbrahim Peçevî, **Peçevî Tarihî**, Haz. Hamdi Şimşek, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2005,

²¹⁴ Kâtip Çelebi, **Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr**, Haz. İdris Bostan, İstanbul 2007. s. 171.

²¹⁵ Gülsoy, **a.g.e.**, s. 64.

4.31. DELİ HÜSEYİN PAŞA’NIN ZURNAZEN MUSTAFA PAŞA İLE ARASININ AÇILMASI

Adaya gönderilen Rumeli Beylerbeyi Zurnazen Mustafa Paşa, Serdar Deli Hüseyin Paşa’nın yerine geçmeyi arzuluyordu. Bu uğurda Sekbanbaşı Mahmud Ağa ile birlik olmuştu. Zurnazen Mustafa Paşa Girit’e geldiğinde, Serdar Hüseyin Paşa’nın huzuruna çıkarak, “*Elbette eyâletim defter-hânesi bana teslim olunmak lâzımdır, eyâletimde düşen mahlûlâtı ben tevcih ederim*” diyerek, defterhanenin denetiminin kendisine verilmesini istemiştir. Bunu üzerine Hüseyin Paşa “*Ben serdarım, mahlûlat ve tevcihât bana müfevzadır, senin alâkan nedir, edebinle otur*” diyerek, azarlamış ve Zurnazen Mustafa Paşa’nın bu isteğini geri çevirmiştir. Deli Hüseyin Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Zurnazen Mustafa Paşa arası bu olaydan sonra açılmıştır.²¹⁶

Zurnazen Mustafa Paşa ve Sekbanbaşı Mahmud Ağa, Serdar Deli Hüseyin Paşa’nın her şeyi usulüne uygun yapması, asker arasındaki kahramanlıkları, iş birliği ve bu zor koşullardaki fedakârlıklarının neticesinde yapmış oldukları muhalefet bir işe yaramıyordu. Bu sebeptendir ki bu ikili işi iftiraya kadar götürmüştür. Asker arasında, “*Düşen mahlûlâtı satar müstahikkîne vermez*” diyerek, asker arasına dedikodu yayarak fitne çıkarmışlardı.²¹⁷

4.33. SERDAR DELİ HÜSEYİN PAŞA’YA ATILAN İFTİRA VE FİTNENİN YAYILMASI

Girit’teki hal böyle bir çıkmaz durumdayken askerin içerisinde bulunduğu bıkkınlık ve perişanlığı fırsat bilen Zurnazen Mustafa Paşa serdar olma hevesine kapılmıştı. Sekbanbaşı Mahmud Ağa ile asker arasına, “*Hüseyin Paşa’nın içeri Kandiye’ye gider şâtırın tuttuk serdarın küffâr ile gizli sözü vardır*” deyip, yeniçeri ve Rumeli askerini tahrik ederek, isyana teşvik etmişlerdir. Hüseyin Paşa’ya atılan bu iftira zor durumda bulunan asker arasında hızla yayılmış, ertesini gece 22 Receb 1059/

²¹⁶ Naîmâ, a.g.e., c.3, s. 1238.

²¹⁷ Abdülkadir Özcan, “Mustafa Paşa, Zurnazen”, DİA, Ankara 2006, c. 31, s. 347.

1 Ağustos 1649 sekbanbaşı kapısına gelerek burayı taşlamışlar ve serdar kapısına doğru hücum etmişlerdi. Bu manzara karşısında Deli Hüseyin Paşa, “*Muradınız ne ise yarın görülsün, bî-vakt cem’iyyeti giderin*” diyerek nasihat ettiyse de gözü dönmüş bu güruhu sakinleştirememiştir. İçeriye hücum eden azgın isyancı sürüsü Serdar Hüseyin Paşa’nın sarayını ateşe vererek sarayın içine dolmuşlardır. Böyle zor bir durum karşısında Serdar Deli Hüseyin Paşa maiyetindekilere, “*Urun*” diyerek emir verdi. İç oğlanları ok ve tüfekte saraya giren bu gözü dönmüş güruha karşı durmaya çalışmıştı. Serdar Deli Hüseyin Paşa da elinde kılıç bu asilere karşı koyuyordu. Karşısına çıkan bir yeniçeriye sağ omzundan vurduğu kılıç darbesiyle kuyruk sokumuna kadar ikiye bölmüştü.²¹⁸

Serdar Deli Hüseyin Paşa gibi ömründe birçok savaşa katılmış, yalın kılıç düşmana karşı koyan, Marko adındaki Venedikli komutanı silahsız çıplak eliyle atından düşürerek esir alan kahraman bir Osmanlı serdarına haksız yere yapılanlar çok ağırdı. Saldırıyı duyan diğer askerler de “*küffâr çıktı*” iftirasını duyarak serdarın sarayında toplanmışlardı. Sabaha kadar süren bu saldırı bir süre sonra yağmaya dönüşmüştü. Serdar Hüseyin Paşa’nın maiyetindekilerden bir kısmı öldürülmüş, geriye kalan kısmı bu asi güruh tarafından esir alınarak aralarında paylaşılmıştı. Serdarın hazinesi, kişisel eşyaları ve sarayda ne varsa yağma edilmişti. Hatta vaziyet daha da ileri götürülerek, serdarın kethüdası Veli Ağa ve reisülküttap vekili dahil serdarın yakınındakilerin de neyi var neyi yok yağma edilmişti.²¹⁹

Sekbanbaşı Mahmud Ağa çıkardıkları fitnenin geldiği noktayı görünce telaşa kapılmıştı. Zurnazen Mustafa Paşa dahi bu feci manzara karşısında serdarlık isteğinden vazgeçmek zorunda kalmıştı. Ertesi gün bu ikili fitnenin defî için beşer onar adam toplayıp Serdar Deli Hüseyin Paşa’nın huzuruna varmışlardı. Hatta bazı beyler ve paşalar da huzura gelmişti. Fitne başı Mahmud Paşa barış için askerinin yanına vararak, “*Yoldaşlar muradınız nedir, düşman içinde ırz-ı devleti pâ-y-mâl mi edersiz?*” demişti. Toplanan kalabalık hep bir ağızdan, “*Bizim şimdiden sonra durmağa dermânımız yoktur, elbette şimdi hemen kalkıp gidelim*” diyerek feryat ettiler. Mahmud Ağa, Girit’e gelindiğinden beridir çekilen çileler heba olur. Fethedilen kaleler, bu kadar cephane ve toplar düşman eline geçer. Şimdilik cephane

²¹⁸ Naîmâ, a.g.e., c.3, s. 1238-1239.

²¹⁹ Naîmâ, a.g.e., c.3, s. 1239, ayrıca bakınız; Mustafa Cezar, a.g.e., c.4, s. 2101.

ve toplar Resmo Kalesi'ne nakl olunsun diyerek askeri sakinleştirmeye çalışmışsa da bir işe yaramamıştı. Askerler hep bir ağızdan, “*Rûz-ı Kasım'a dek bekleriz, dahi ziyâde oturmağa kadir değiliz*” diyerek cevap verdiler. Mahmud Ağa son olarak, içinizden seçtiğiniz birisini bu haber ile Âsitâne'ye gönderip, donanma gelinceye kadar bekler misiniz? diye sorunca asker “*kasım ayına kadar zaman veririz*” demişti. Sekbanbaşı Mahmud Ağa askeri sakinleştirmek ve koca ordunun içerisine düştüğü bu bozukluğu gidermek için askere, “*Yoldaşlar bu cem 'iyyeti giderin, rûz-ı kasımda sizi İstanbul'a göndermeğe ben dahi ta'ahhüd ederim, elem çekmen*” diyerek orduyu sakinleştirmişti. Çatalbaş Bey ile Prizrin alay beyi İstanbul'a gönderilmişti.²²⁰

4.34. SERDAR DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN ORDUYA SESLENMESİ

Serdar Deli Hüseyin Paşa'nın bazı kişisel eşyaları asker arasında bulunarak geri verilmişti. Bu içerisinde bulunduğu duruma daha fazla dayanamayan Hüseyin Paşa, bütün orduyu bir yere davet etmiş, kendisi de yüksekçe bir yere çıkarak; “*Bre Allah'dan hayâ etmezler, ırz-ı devlet ve nâmûs-ı vezâretin hürmet ve ri'âyetin bilmezler. Bu ettiğiniz bi-edeblik nedir? Ben padişah-ı İslâmın vekili ve vezîri ve cümlelerin serdarı ve müşîri değil miyim, benim cürmüm ve kusûrum nedir ki bu eziyet ve hakarete müstehakk oldum. Kâfire şâtır gönderdi demişsiz tutulan şâtırı getirin göreyim. Bu kadar zamandır dîn-i mübîn uğruna mal ve canımla sa'y ve hizmet etmiş emekdar vezîr iken böyle kabîh töhmeti bana nice isnâd u iftirâ edersiz? Allâh'dan korkmaz mısınız? A'dâ-i dîne kırşı ırzımı pây-mâl ettiniz. Muhâlîf-i dîn olan milletlerden bir zümre serdar ve zabitlerine bu resme ihânet ettikleri hiç mesmû' mudur? Cümle malımı garet edip yine benden ulûfe istersiz. Bu ne gûne insafsızlık ve edepsizliktir!*” diyerek gözyaşlarını tutamamıştı. Fesat başı olan Sekbanbaşı Mahmud Ağa bu durum karşısında daha fazla dayanamamış ve Hüseyin Paşa'nın ayağına kapanarak; “*Devletli vezîr, asker tâ'ifesi kendin bilmezler bir alay delikanlı kullarıdır. Bilmezlikle ettikleri kabahatlerinden cümlesi şerm-sâr olup afv ü lütfunuzu ricâ ederler. Bu makule küstahlıkları selefde vüzerâyâ belki mülûka dahi ola-geldiği ma'lûm-ı devletinizdir. Afv edin, bâ'de'l-yevm emrinizden hâric hareket*

²²⁰ Naîmâ, a.g.e., c.3, s. 1239-1240.

etmeyip cümlesi uğrunuzda can ve başların fedâ edeceklerine ben mütekeffilim”²²¹ diyerek serdarın gönlünü almaya çalıştı. Serdarın bu konuşması asker üzerinde derin bir etki bırakmıştı. Bu şekilde fitne ve fesat sona erdi.

Ertesi gün Rumeli askerinin arasına giren bazı kimseler, “*yeniçeri serdar ile beraberdir, bütün bu fitne sizin üzerinize yıkılmıştır,*” diyerek askeri ayaklandırıp yeniçeri üzerine hücum ettirdi. Ancak yeniçerilerden sözüne güvenilir ihtiyarlardan birkaç kişi Rumeli askerine giderek yeni bir fitneyi başlamadan bitirmişlerdir. Serdar Deli Hüseyin Paşa; “*Bundan sonra bunlara bir gayri söz muhâlâtandır ve nef’i dahi yoktur. Hemen Resmo Kal’ası’na ziyadece adam konup cebehâne hıfz oluna ve askere icâzet verile ma’kulü budur*” diyerek, merhum Voynuk Ahmed Paşa’nın muhalefâtını yazdırıp kadıya mühürletmiş, kethüdasını ve cümle eşyasını iki çekdirme ile İstanbul’a göndermiştir.²²² Girit’ten gönderilen arz ve ilamlar, Divan-ı Hümayun’da görüşülmüş, üç bin yeniçeri ve bin sipahi taifesinden asker yazılarak gönderilmesi kararlaştırılmıştır 25 Şaban 1059 (3 Eylül 1649).²²³

4.35. İKİNCİ KANDİYE KUŞATMASI

Suda Kalesi kuşatmasının kaldırılmasından sonra donanma Hanya Limanı’na demirlemişti. Buradaki derya beylerinden Kara Hoca ve diğer beyler aralarında anlaşarak Kandiye muhasarasına yardım etme kararı aldılar. Serdar Deli Hüseyin Paşa’ya bir mektup yazarak²²⁴ Ali Kaptan’la gönderdiler: “*Biz deryâ askeri ile taşra çıkup size imdâd itmekle, meterse girerseniz gemi levendi ve kürekçi ve Cezayir ve Tunus yiğitleri ile balyemez topları çeküp size imdâd ideriz*” diyerek, Kandiye muhasarası için desteklerini bildirdiler. Asker bu yardım sözüyle metrise girmeye razı oldu. Kara Hoca Paşa, iki bin gemi levendi, dört bin kürekçi, bin beş yüz yeniçeri, Tunus, Cezayir ve Trablus bin beş yüz asker ile on adet balyemez topla beraber Kandiye önlerine gelerek, orduya dahil oldular 20 Şaban 1059 (29 Ağustos

²²¹ Naîmâ, a.g.e., c.3, s. 1240.

²²² Naîmâ, a.g.e., c.3, s. 1241.

²²³ Kâtip Çelebi, a.g.e., c.2, s. 1017.

²²⁴ Ersin Gülsoy, “Girit Seferi ve Sonrasındaki Politik Gelişmeler”, **Türk Denizcilik Tarihi**, haz. İdris Bostan, Salih Özbaran, İstanbul 2009, s. 257.

1649). Ertesi gece de metrislere girdiler. Askerin tekrar metrislere girerek muhasaraya hazırlanması üzerine Venedikliler yeniçerinin bulunduğu kola bir lağım attılar 22 Şaban 1059 (31 Ağustos 1649). Kaleden çıkan üç dört bin Venedikli metrislerdeki asker üzerine doğru saldırıya geçtiler. Ancak burada bulunan askerin karşılık vermesi üzerine geri çekilmek zorunda kaldılar. Sürülen metrisler tabyaların önüne ulaşıncaya değin Venedikliler tarafından yedi sekiz lağım daha atılmış, hiçbirinde başarı sağlanamamıştır. Tabyaların önlerine ulaşıldıktan sonra yapılan hücumda iki tabya ele geçirilmiş 29 Şaban 1059 (7 Eylül 1649) buralara asker ve cephaneye konularak kale hendeğine doğru dehlizler açılmaya başlanmıştı.²²⁵

İstanbul'dan gönderilen K r Hüseyin Ağa Girit'e ulaştı 6 Ramazan 1059 (13 Eylül 1649). Padişah ve sadrazamdan gelen hatt-ı hümâyûn ve emri Serdar Hüseyin Paşa'ya verdi. Veziriazam mektubunda Hanya muhafazasında olan bin beş yüz yeniçerinin İstanbul'a gönderilmesini istiyordu. Haber yayılır yayılmaz kuşatmadaki on dördüncü, on altıncı, on dokuzuncu, on sekizinci, elli birinci, elli  c nc  yeniçeri ortaları buldukları metrisleri terk etmişlerdi.²²⁶ Ancak Serdar Hüseyin Paşa, Hanya muhafazasında yeniçeri olmadığını, bütün yeniçerilerin Kandiye muhasarasında olduğunu belirtmişti. Serdar Girit'teki bütün askerin defterini hazırlatıp Hüseyin Ağa'ya vererek uygulanması istenen emrin imk nsızlığının anlaşılmasını istiyordu.  nk  metrislerdeki askerin sayısı zaten yetersizdi, üstelik cephaneye ve zahire ihtiyacı da had safhadaydı. K r Hüseyin Ağa, Serdar Hüseyin Paşa'nın bütün ikazlarına rağmen, aldığı emri uygulamaya başlamış, yeniçerilerin arasından bin beş yüzünü seşmişti. Bu durum karşısında Hüseyin Paşa'nın dediği olmuş, muhasaradaki askere soğuma gelmişti. Hatta metrislerdeki bütün yeniçeri ortaları firar etmiş, geriye sadece ocak çorbacıları kalmıştı.²²⁷

Kandiye muhasarası devam ettiği sırada kaleden atılan bir humbaranın patlaması neticesinde bir şarapnel parçası fitnecibaşılarından Sekbanbaşı Mahmud Ağa'nın ayağına isabet etmiş ve ayağı topuğundan kopmuş, Mahmud Ağa aldığı yaraya daha fazla dayanamayarak dördüncü günün sonunda ölmüştür. Bu olay

²²⁵ Kâtip  elebi, **a.g.e.**, c.2, s. 1018.

²²⁶ Baron Joseph Von Hammer Purgstall, **a.g.e.**, c.5, İstanbul, s. 469.

²²⁷ Kâtip  elebi, **a.g.e.**, c.2, s. 1019.

esnasında yakınlarda bulunan Rumeli Beylerbeyi Zurnazen Mustafa Paşa da eline isabet eden bir şarapnel parçası ile yaralamıştı 11 Ramazan 1059 (18 Eylül 1649).²²⁸

Muhasaranın tüm şiddetiyle devam ettiği sıralarda Kandiye'nin fethi bir kat daha zorlaşmıştı. Kaleden sürekli humbaralar atılıyor askerin metrislerden başını kaldırmasına dahi müsaade edilmiyordu. Bazı günlerde metrislerdeki askerin üzerine bir gecede kırktan fazla lağım atılıyordu. Yeniçeri ortalarının on dördünün metrislerden çekilmesi, askerin savaşma gayretini de alıp götürmüştü.

4.36. SERDAR DELİ HÜSEYİN PAŞA'YA İKİNCİ DEFA İFTİRA ATILMASI

Kör Hüseyin Ağa İstanbul'a döndükten sonra Girit'teki ordunun içinde bulunduğu zorlukları anlattı. Serdar Hüseyin Paşa'yı husumet besleyenlerden birisi de Veziriazam Kara Murad Paşa'ydı. Gizli bir biçimde adadaki bazı kimselere mektuplar göndererek:” *Hüseyin Paşa askere cevri ü cefâ idüp düşen ze'âmet ve tîmârı müstehikkına virmeyüp kal'anın fethi bâbında tekâsül idermiş. Evzâ'-ı nâ-hem-vârî anın sû'î tedbirindendir dirler. Eger vâkı' ise sicill ü hüccet itdirüp gönderesiz*” diyerek, Hüseyin Paşa'ya iftira atıyordu. Gönderilen bu mektuplardan birisini eline geçiren Hüseyin Paşa, bu denli çekilen cefadan sonra yaptığı hizmetin karşılığının bilinmemesine üzülmüştü. Yeniçeri ileri gelenlerini, Rumeli ve Anadolu beylerini ve ihtiyarlarını davet ederek, bu mektubu onlara da okumuştü. Mecliste hazır bulunanlar:” *Bizim bu cezirede üç dört seneden beri meksimiz sizin görüp gözetmeniz iledir. Ve illâ bu makule bir hisâr-ı azîm muhâsarasında iki üç sene yaz ve kış oturup ale't-tevâli ceng ü kitâle tahammül ne mümkindir. Biz senden her vechile hoşnuduz. Zerre kadar incinmemiz yokdur. Kal'a husûsunda aslâ taksir eylemediniz. Zuhûr iden nâ-şâyeste vaz, dört seneden beri âlâm ve şedâ'id-i muhâsara ve kitâlden zucret gelüp bıçak kemiğe dayanup tahammülden kalmağla, biz bu kal'anın küfvü olmamağla, min-ba'd durmağla tâkat kalmadığı ecilden zuhur eylemişdir. Mukaddemâ bu ahvâl arz u mahzar olunup gönderilmiş idi. Ve hâlâ yine*

²²⁸ Abdülkadir Özcan, “Mustafa Paşa, Zurnazen”, **DİA**, Ankara 2006, c. 31, s. 347.

hakikat-i hâl ne ise tekrâr arz u mahzar ideriz” diyerek, dağıldılar.²²⁹ Bu Mecliste hazır bulunanlar Deli Hüseyin Paşa’nın, atılan bu iftiralara taraf olmadığını, işini hakkıyla yaptığını tımar ile zeameti hak edenler arasında adaletli bir şekilde dağıttığını söyleyen birer senet imzalayarak İstanbul’a yolladılar.²³⁰ Bu şekilde Serdar Deli Hüseyin Paşa üzerine atılan iftirayı büyümeden bertaraf etmeye çalıştı.

4.37. DÜŞMANA AĞIR ZAYİAT VERDİRİLMESİ

Venedik tarafı esir değiş tokuşu teklif etmek için Serdar Deli Hüseyin Paşa’ya bir ziyarette bulundu. Bundan asıl maksatları Osmanlı askeri hakkında girişilecek harekât için ayrıntılı bilgi toplamaktı. Önemli Venedik şahsiyetlerinin bire bir Osmanlı askeriyle değişmeyi, geriye kalan askerler içinse üçer yüz kuruş verilme şartıyla serbest bırakılması teklif edilmişti. Hüseyin Paşa ise muradının Kandiye Kalesi’ni fethetmek olduğunu söyleyerek tekliflerini reddetti. Bu teftişten sonra Türk ordugâhına saldırı kararı alan Venedik tarafı hazırlıklarını sürdürdüğü sırada Hüseyin Paşa’nın kaleden kaçan bir casusu bu saldırıyı önceden haber vermişti. Gerekli tertibatı alan Hüseyin Paşa, Venedik kuvvetlerinin tamamen kaleden çıktığı anda yaptığı ani bir saldırıyla düşman kuvvetlerini bozmuş, sayısı on bini bulan askerden sadece üç yüz kadarı kaleye geri dönebilmişti 16 Şaban 1060 (14 Ağustos 1650).²³¹

4.38. KUŞATMANIN KALDIRILMASI

Haydar Ağazade’ye kaptanıderyalık ve Kör Hüseyin Ağa’ya sekbanbaşılık verilerek Girit’e memur edildiler. Prizren alay beyi hatt-ı hümayun, mektup ve emir ile önceden Girit’e varmıştı. Mektupta Kandiye fethine ağırlık verilmesi, askerin metrislerden ayrılmaması isteniyordu. Ayrıca Çatalbaş Bey ile dört beş bin kadar asker yollandığı, fetih için her şeyin eksiksiz bir şekilde gönderildiği yazıyordu. Metrislerdeki askerlerin üzerine her gün üç dört lağım ateşleniyor, üç dört yeniçeri

²²⁹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 1019.

²³⁰ Mustafa Cezar, **a.g.e.**, c.4, Ankara 2011. s. 2102.

²³¹ Cezar, **a.g.e.**, s. 2103.

odasının cümlesi ile birkaç sancağın yarı neferi bu uğurda şehit oluyordu. Daha fazla dayanacak gücü kalmayan asker, Serdar Deli Hüseyin Paşa'nın huzuruna çıkmıştı. Elllerinden gelenin fazlasını yaptıklarını, ama zaferin nasip olmadığını, kumbara ve lağımlar yüzünden sürekli kayıp verdiklerini, kış mevsiminin yaklaştığını ve metrislerde durmaya takatlerinin kalmadığını söylediler. El birliğiyle bir kale inşa edip cephaneye ve topları bir miktar asker ile buraya koyarak, kendilerinin baharda İstanbul'a dönmek istediğini, defalarca içerisinde buldukları durumu saltanata bildirdiklerini ama merhamet edilmediğini dile getirmişler ve artık adada kalmak istemediklerini söylemişlerdi. Serdar Hüseyin Paşa, padişahın emrine karşı gelemeyeceğini söylemiş, onlara kendi istekleriyle metrislerden çıktıklarını içeren bir sicil yazmaları kaydıyla izin vermişti. Asker ise kasıma kadar daha metriste dururlarsa kalanlarının da zayı olacağını, top ve cephanenin ortada kalarak, devletin namına leke sürüleceğini söylemişti. Cümlesi metristen çıkmış, beşte biri harçlıkçı tayin olup, donanma ile İstanbul'a yollanmıştır.²³² Bu Kandiye kuşatması da iki ay kadar sürdükten sonra kaldırılmıştır.²³³

4.39. İNÂDİYE KALESİ'NİN İNŞASI

Serdar Deli Hüseyin Paşa, topları Anadolu askerinin emrine vererek Nazarta tepesine yerleştirdi. Kale inşası için taş ve kireç tedarikini başlattı. Ayrıca askerinin isteklerini ve içerisinde buldukları durumu bildirir arzı Alacahisar alaybeyi, Yanya alaybeyi ve Tırhala'dan bir çeribaşıyla İstanbul'a yolladı. Buradaki askerinin vilayetlerine giderek, güç toplayıp gelmeden muhasaraya tekrar başlanmasının mümkün olmadığından da bahsediyordu. Serdar Deli Hüseyin Paşa'nın Kandiye yakınlarındaki kale yapılması teklifi uygun bulunarak divanda kabul edildi 21 Zilkade 1059 (26 Kasım 1649). Girit seferine memur tayin edilen Vezir Kenan Paşa ile Sekbanbaşı Hüseyin Ağa, üç yüz yeniçeri ve seksen sipahiyle orduya katıldılar 28

²³² Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 1020-1021.

²³³ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul 1972, c.3, s. 415.

Zilkade 1059 (3 Aralık 1649). Böylece daha önce yardıma geleceği söylenen dört beş bin asker sözünün oyalamacadan başka bir şey olmadığı anlaşıldı.²³⁴

Kandiye Kalesi'nden çıkan Venedikliler, Kırmızı Manastır mevkiinde bulunan askere karşı saldırıya geçmişlerdi 21 Zilhicce 1059 (26 Aralık 1649). Saldırıyı haber alan Hüseyin Paşa yardıma koşmuş, çıkan savaşta Venedikliler tekrar kaleye püskürtülmüştü. Bu saldırıda Serdar Hüseyin Paşa'da sağ kolundan vurulmuş, yapılan müdahaleyle kurşun çıkarılmıştı.²³⁵ Bu arada kapıcıbaşlarından Şeyh-zade İbrahim Ağa, Serdar Hüseyin Paşa'ya gönderilen hilat, hatt ve mektup ile Girit'e gelmişti 29 Zilhicce 1059 (3 Ocak 1650). Mektupta: *“Kal'a binasına icâzet recâ olunmağla, bir mahall-i münâsibde iki üç yere kal'alar binâ olunup cedîd asker vardıkda ol kal'alara girüp muhâfaza ideler. Ve dört seneden beri zahmet çeken askere icâzet virile”* denmekteydi.²³⁶

İstanbul'dan gelen ferman üzerine vezirler, beyler ve asker yapılacak kaleler için en uygun olan yerler konusunda müşavere ettiler. Kalelerin Kastro denilen küçük kale mevkiinde, Kandiye'nin doğu tarafında Nazarta mevkiinde, Kandiye muhasarasında askerin toplandığı kaleye top erişecek mesafede inşa edilmesi kararlaştırıldı. Kastro'da bulunan küçük kale tamir olunarak, bütün cephane ve toplar buraya nakledildi. Serdar Hüseyin Paşa, adaya yeni askerin gelmesinden sonra kendisinin başka bir göreve arzını istemişse de bu kabul olunmayarak yerinde bırakılmıştı.²³⁷

Kandiye Kalesi'nin hemen karşısında yapılacak kalenin yerine paşalar, ordu kadısı ve mühendisler toplanarak, kalenin muhteviyatı ve ne kadara mal edilebileceği konusunda kararlar alındı. Buna göre kalenin, iki yüz elli bin guruş masraf ile inşa edilebileceği hesaplanarak, kale tasvirini de içeren defter kadının imzasıyla birlikte mühürlenmiş ve Kapucubaşı Şeyh-zâde İbrahim Ağa ile İstanbul'a arz edilmiştir. Buna göre gelen cevapta Veziriazam Hanya Defterdârı Mehmed Paşa'nın kale masrafını Girit malından karşılaması isteniyordu Safer 1060 (Şubat 1650).²³⁸ Serdar

²³⁴ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 1021-1022.

²³⁵ Pul, **a.g.e.**, s. 109.

²³⁶ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 1022.

²³⁷ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 1024

²³⁸ Naîmâ, **a.g.e.**, c.3, s. 1255.

Deli Hüseyin Paşa, Girit malının buradaki asker mevcuduna ancak yettiğini, kale masrafının karşılanmasının mümkün olmadığını, bunun için başka bir kaynak bulunması gerektiğini İstanbul'a iletmiş, ancak bu kabul görmemişti. Sadrazamın gelen mektupta bu zamana kadar kalelerin hep asker tarafından yapıldığını, onların da bu kaleyi askere yaptırmasını ve miriden para harcanmamasını istiyordu. Hanya'da bulunan Mehmed Paşa'dan da adanın yeniden tahriri isteniyordu. Yapılacak bu kale için Hanya ve Kisamo'dan üç yüz taş ve yüz elli kireç ustası toplandı. Gerekli levazımat toplandıktan sonra kalenin temeli atıldı 25 Rebiülahir 1060 (27 Nisan 1650). Buna göre yapılacak kale dört hisseye bölünerek, bir hissesini Serdar Hüseyin Paşa üzerine aldı diğerleri Rumeli, Anadolu ve yeniçeri askeri arasında pay edildi. Kale dört beş ayda yapıldı. Bundan sonra askerin metrislerden çıkarak kaleye girmesine izin verildi. Serdar Hüseyin Paşa, ayrıca bu kale içerisinde bir hamam ile dokuz kubbeli cami inşa ettirdi.²³⁹ İnadiye Kalesi'nin inşasından sonra takviye kuvvetler gelmediği için Serdar Deli Hüseyin Paşa tarafından bir daha Kandiye kalesinin kuşatmasına girişilemedi. Venedik tarafı da Deli Hüseyin Paşa'ya İnadiye Kalesi'nde ve açık arazide saldırıyı göze alamadı.²⁴⁰

4.40. İSTİYE(SİTİA) KALESİ'NİN FETHİ

Yeni kalenin yapılmasından sonra Girit'te Osmanlı hâkimiyetine girmemiş olan İstiye (Sitia) Kalesi'nin fethi işine girişildi. Bu iş için Serdar Deli Hüseyin Paşa, Habib Ağa'yı görevlendirmiş, fakat kale civarı ele geçirildiyse de kale feth olunamamıştı.²⁴¹ Kandiye'den bu kaleye saldırıya geçildiği haberini alan Serdar Hüseyin Paşa Aşçı Ali Ağa'yı buraya yardıma göndermiş, çıkan savaşta Venedikliler ağır zayıat vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu muharebede Habib Ağa da şehit düşmüştür. Kandiye Kalesi'nin fethine önem verildiği için buranın alınması daha sonraya bırakılmıştır. İstiye'deki askerin kaleyi terk etmesi sonucu kale zapt

²³⁹ Kâtip Çelebi, a.g.e., c.2, s. 1025.

²⁴⁰ Johann Wilhelm Zinkeisen, a.g.e., c.4, s. 596.

²⁴¹ Naîmâ, a.g.e., c.3, s. 1282.

edilmiş, bu haber İstanbul'a 19 Cemaziyelahir 1061 (9 Haziran 1651) tarihinde ulaşmıştır.²⁴²

4.41. GİRİT'E ASKER GÖNDERİLMESİ

Serdar Deli Hüseyin Paşa'nın bütün yardım çağrıları İstanbul'da karşılığını bulmuyor veya bulamıyordu. Bu sebepten takviye güç, levazımat, zahire ve cephane gelmediğinden Kandiye'nin alınması gecikiyor, muhasarada zorluklar yaşıyordu. İstanbul'da yeniçerilerin nüfuzu iyice arttığından Girit'e gönderilemiyor, gönderilenlere ise büyük ayrıcalıklar tanınıyordu. Nitekim Girit'e imdat için üç sene muhafaza şartıyla iki bin sipahi ocak kanununa muhalif olmasına rağmen altışar akçe yevmiyeye asıl deftere kaydedilmişti. Daha sonra bunların üzerine üç bin sipahi daha eklenmişti. Deftere kaydolan bu sipahiler, Fransa'dan kiralanan yedi gemi ile Beşiktaş'tan hareketle Girit'e gelmişlerdir 25 Muharrem 1062 (7 Ocak 1652).²⁴³

4.42. SERDAR DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN VEZİRİAZAMLIĞININ KABUL GÖRMEMESİ

Göreve getirildiğinde Gürcü Mehmed Paşa seksen yaşını aşmış bulunuyordu. Dirayetli bir veziriazam olmadığı için bulunduğu konumu muhafaza adına özellikle Valide Turhan Sultan'ın emirlerinden çıkamıyordu. Bunlardan başka, aldığı isabetsiz kararlar neticesinde Anadolu Kazaskeri Hocazade Mesud Efendi'nin telkiniyle görevinden alındı 13 Receb 1062 (20 Haziran 1652).²⁴⁴ Bu hadiseden sonra IV. Mehmed'in huzuruna çıkan Hocazade Mesud Efendi ve bazı devlet ileri gelenlerine: “*Vezir kimi edelim?*” diye birkaç kere sorduysa da cevap alamamıştı. Perde gerisinde divanı takip eden Valide Turhan Sultan “*Bu meclis bu husus için akd olunmuştur,*

²⁴² Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s. 1033-1034.

²⁴³ Kâtip Çelebi daha önce serhadlerde görev yapacak sipahiler vazifelerini yaptıktan sonra yoklama yapılarak mevcut olanlar asıl deftere kayıt olurlardı. Girit seferi bahanesiyle aşağı bölüklerdeki beş bin sipahinin asıl deftere kayıt olmasını kanunlara aykırı olarak gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Hatta devletin diğer kanunları gibi bu kanununda çiğnendiğinden bahsederek, yapılan bu haksız işi eleştirmektedir. (Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, s. 1053.)

²⁴⁴ Mahmut Ak, “Mehmed Paşa, Gürcü”, **DİA**, Ankara, TDV, 2003, c.28, s. 511.

niçin söylemezsiniz? Elbette kimi vezir etmek gerektir cevab veriniz” deyince, Mesud Efendi bu konuyu aralarında meşveret etmek için padişahın izin istemiş, bir süre aralarında tartıştıktan sonra hasodabaşı tarafından tekrar huzura çağırıldıklarında yine kimse bir isim söylemeye cesaret edememişti.²⁴⁵

IV. Mehmed sorusunu tekrarlamışsa da yine kimseden cevap çıkmamıştı. Hocazade Mesud Efendi: *“Padişahım fûlan bendenizi vezir eyle demek haddimiz değildir, nihayet teberrûken ve teyemmünen siz birini buyurun, mübarek lisanınızdan sudur etsin. Ba’dehû anın liyâkat ve adem-i liyâkatın biz sevk edip ahvâlini beyân, redd ve kabulde müvecceh olanı iyân edip görelim*” demişti. IV. Mehmed: *“İmdi ben mührü Girid’de serdarım olan Hüseyin Paşa lalama gönderirim*” demişti. Müftü: *“Emir hünkârıdır. Hüseyin Paşa bir müdebbir ve yarar âdemdir ve her vecihle inâyetinize lâyük emekdar bendenizdir*” demiş ve mührün Hüseyin Paşa’ya ulaşması için bir kaymakama ihtiyaç olduğunu söylemişti. Padişah: *“İşte Ahmed Paşa lalamı kaymakam nasb eyledim*” hazır bulunan Ahmed Paşa yer öptü, cümlesi *“mübarek olsun*” dedi. Padişah, Hüseyin Paşa için oradakilerin düşüncesini merak etmişti. Hocazade Mesud Efendi istişare için izin isteyip huzurdan ayrıldı. Defterdar Paşa, bölük ağaları ile yeniçeri ağası söz alıp: *“eğer Mühür Hüseyin Paşa’ya giderse yüz bin asker Girid’e varmak lâzım gelir ve altı mevâcib Girid’de olan guzâta verecek vardır. Bunlara dahi ednâ mertebe bir yıllık mevâcibi nakit getirmeyince gitmezler. Bu surette ber-vech-i nakd dört bin yük akçe Girid’e gönderilmek lâzımdır ve yeniçeriye postal-bahâ ve sâ’ire mühimmât dahi bu kadar şey lâzım, bu olacak iş değildir*” dediler. Mesud Efendi orada hazır bulunan Hanefi Efendi’ye *“ne içeride ne de dışarıda konuşursun*” diyerek çıkışmış ve fikrini beyan etmesini söylemişti. Bunun üzerine Hanefi Efendi söylenilenleri tekrarlamış ve bütün bunlara masraf olarak dört bin yük akçe lazım geleceğini söylemişti.²⁴⁶

Perde arkasında söze karışan Valide Turhan Sultan: *“Hâlâ devlette hazîne muzâyakası cümlelerin ma’lumudur ve ol dört bin yük akçeyi şimdi istemen, şimdilik hemen şöyle gidilsin. Ba’dehû gönderilsin tek hemen fetih müyesser olup Girid galesi faysal bulsun*” demişti. Hazır bulunan yeniçeri ağası ve bölük ağaları bir ağızdan: *“Devletli sultanım! Asker ol dört bin yük mevâcibi almaksızın gitmeğe bir*

²⁴⁵ Naîmâ, a.g.e., c.3, s. 1401.

²⁴⁶ Naîmâ, a.g.e., c.3, s. 1402.

vechile imkân yoktur. Tatalım şimdi bunda ağalar emrinize imtisâlen n'ola gidelim demişler ve gitmişler. Kul gitmez, giderlerse de ol âdemleri fenaya verip fesâd ederler, iş bitmez. Ol hazineyi nakid gûne göndermekten gayri çâre yoktur” dedikten sonra bir ağızdan Hüseyin Paşa'ya mührün gitmesinde böyle bir engelin olduğunu söylediler. Valide Hatice Turhan Sultan'ın Serdar Deli Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığını engellemek için o gün bizzat Divan'a katıldığı da söylenmektedir.²⁴⁷ Mesud Efendi söz alarak, *“Donanmanın ihya edilmesi, Girit meselesinin hallolması ve hazinenin bu masrafları karşılayabilecek duruma gelmesi gerektir”* diyerek bu üç meseleyi halledebilecek birisinin getirilmesi gerektiğini söyledi. Vezaret bu üç meseleyi halletmesi şartıyla Tarhuncu Ahmed Paşa'ya teklif edildi ve kabul üzerine mühür kendisine verildi 13 Receb 1062 (20 Haziran 1652).²⁴⁸

4.43. SELUNE (SELİNO) KALESİ'NİN ALINMASI

Veziriazam Tarhuncu Ahmed Paşa'nın vezarete getirilmeden önce taahhütte bulunduğu donanmanın ihyası ile acil harcamaların karşılanması konusundaki gecikme azl ve katl olunmasına sebep olmuştur.²⁴⁹ sadaret makamı Kaptanıderya Derviş Mehmed Paşa'ya tevcih olunmuştu 20 Rebiülahir 1063 (20 Mart 1653). İki gün sonra kaptanıderyalığa Çavuşzade Mehmed Paşa getirilmiştir. Kaptanıderya Girit'e on iki bin asker, mühimmat ve zahire sevki için donanma ile Akdeniz'e açıldı 29 Cemaziyelevvel 1063 (27 Nisan 1653). Zira o sırada Venedik donanması Çanakkale Boğazı'ndan çekilmişti. Donanma Hanya Limanı'na demirledikten sonra Kaptanıderya Mehmed Paşa, on iki bey gemisiyle Girit'in güney ucundaki Selune (Selino) Kalesi'ni dört pare top ile muhasara ettikten sonra fethetti 24 Şaban 1063 (20 Temmuz 1653) ve bin beş yüz esir ile Hanya'ya geri döndü. Serdar Hüseyin Paşa bu durumu öğrendiğinde *“Mezbûr kal'a halkı mutî, harâc-güzâr idi”* diyerek bu duruma icazet vermedi. Daha sonra kaptanıderya adadan ayrılarak yüz gemi ile

²⁴⁷ Nicolae Jorga, **a.g.e.**, c.4, s. 71.

²⁴⁸ Naîmâ, **a.g.e.**, c.3, s. 1403.

²⁴⁹ Erol Özvar, “Tarhuncu Ahmed Paşa”, **DİA**, Ankara, TDV, 2011, c.40, s. 21ç

İstanbul'a döndü.²⁵⁰ İstanbul'da Serdar Deli Hüseyin Paşa'dan habersiz yapılan bu saldırı Çavuşzade Mehmed Paşa'nın azline sebep olmuştur.²⁵¹

4.44. DEVLETTEKİ OTORİTE BOŞLUĞU

Sultan IV. Mehmed'in çocuk yaşta tahta geçmesi otorite boşluğunu da beraberinde getirmişti. Bu sebepten Girit'in fethine önem verilemiyordu.²⁵² Kandiye kuşatmasındaki sipahilerin askerlik hizmetlerinin dolmuş olması ve bu sebepten askerlerin savaşmakta gayret göstermemeleri neticesinde adaya eski Kaptanıderyalardan Ali Paşa ile zağarcıbaşı komutasında bin beş yüz yeniçeri gönderilmişti Safer 1065 (Aralık 1654).²⁵³

Kandiye muhasarasındaki askerler, İstanbul'a feryatnâmeler göndererek mühimmat, asker, zahire ve asker eksliğinden, olanların da ulûfelerinin zamanında gelmediğinden bahsediyordu. Hal böyleyken Kandiye'nin fethinin imkânsız olduğu, hatta şimdiye kadar fethedilen kalelerin elde tutulmasının bile zor olduğunu anlatıyordu. Girit'in tamamen fethi için veziriazamın bütün yeniçeri ve sipahiyle sefere çıkması gerektiğinden bahsediyorlardı. Yardım çağrılarını geçiştirmek ve adadaki askeri oyalamak için Divanı Hümayun'da, Serdar Deli Hüseyin Paşa İstanbul'a davet edilerek kaptanıderyalık makamının tevcih edilmesi kararlaştırıldı.²⁵⁴ Girit serdarlığına da Silistre valisi eski sadrazamlardan Siyavuş Paşa'nın getirilerek yanına aşağı bölüklerden birkaç bölük verilip Kandiye'nin fethi için görevlendirildi. Girit'e geçeceği bey gemileriyle de Deli Hüseyin Paşa'nın İstanbul'a dönmesi kararlaştırıldı. Fakat Veziriazam Süleyman Paşa'nın görevinden azledilmesi yüzünden bu karar uygulanamadı.²⁵⁵

²⁵⁰ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, c.2, s.1061-1062.

²⁵¹ Münecimbaşı Ahmed Dede, **Camiü'd-Düvel, Sultan IV. Mehmed Dönemi, Tercüme Metin ve Değerlendirme**, Haz. Fahri Oluk, basılmamış doktora tezi, Kayseri 2011, s.31.

²⁵² Abdülkadir Özcan, "Mehmed IV" **DİA**, Ankara, TDV, 2003, c. 28, s. 416.

²⁵³ Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, **Ravzatül ebrar ve zeyli**, haz. Yılmaz Kurt, s. 186-187.

²⁵⁴ Abdurrahman Abdi Paşa, **Vekâyi'nâmesi**, haz. Dr. Fahri Ç. Derin, İstanbul 2008. s. 84.

²⁵⁵ Naîmâ, **a.g.e.**, c.IV, s. 1644.

4.45. SERDAR DELİ HÜSEYİN PAŞA’NIN İKİNCİ DEFA VEZİRİAZAMLIK İÇİN DÜŞÜNÜLMESİ

Süleyman Paşa’nın veziriazamlıktan azli ile yerine Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa’nın getirilmesi gündeme geldi.²⁵⁶ Daha önce de bu görev için düşünülmüş, fakat devletin içerisine düşmüş olduğu maddi buhran yüzünden bu göreve getirilememiştir. Hatta onun için: “*El-hâletü hâzihî şecâ’at ü salâbette misli nâdir ve a’dâyı kahr ve askeri zabta kadirdir*” denilmiştir. Mühr-i hümâyun kapıcılar kethüdasıyla Hüseyin Paşa’ya gönderildi.²⁵⁷ Herkes de bu makama getirilmekle Deli Hüseyin Paşa’nın sonunun hazırlandığı hissi uyanmıştır.²⁵⁸ Mühr-i hümâyun ile birlikte bir de hatt-ı hümâyûn gönderilmiştir. Bu hatt-ı hümâyûnda: “*Eğer senin vücudun Girid ceziresinde lâzım değil ise karadan gelesin, eğer hareketinde dîn ü devlete zarar terettüb edecek mahzur ihtimâli var ise hizmet-i muhâfazada olasın*” deniyordu.²⁵⁹ Serdar Deli Hüseyin Paşa Girit’den gelene kadar Zurnazen Mustafa Paşa’da kaimakam olarak atanmıştır.²⁶⁰

Eski veziriazam Süleyman Paşa’nın vermiş olduğu züyûf akçelerin değerinin düşüklüğünden yakınan yeniçeri ve sipahiler hemen her gün İstanbul sokaklarında kavga çıkarıyorlardı. Girit’ten gelen birkaç yüz yeniçeri adada çektikleri zorluklardan bahsederek, mevaciblerini istemek için Ağa Kapısı’na gittiler. Burada Kul Kethüdası Osman Ağa hiddetlenerek, “*Bre erkânsız edepsizler, Ağa Kapısı’na böyle grup ile gelip zorbalık etmek var mıdır?*” diyerek katledilmelerini istemesi, sipahi ve yeniçerilerin birlik olmasına sebep olmuştu.²⁶¹ Daha sonra sipahilerden bir tanesi ulûfe olarak aldıkları züyûf akçelerin çarşı pazarda geçer olmadığını bir esnafla tartışması sonrası öğrenmişti. Çevresine kendisi gibi mağdur yeniçeri ve sipahileri de toplayarak: “*Yoldaşlar bizim aldığımız vazîfe akçesi züyûfdur ehl-i sük almıyor. Bu züyuf akçeyi nice idelim, biz bu kadar yıl Girid’de toprak döşenüp ve taş yasanup ve gice ve gündüz serhad bekleyüz bize böyle züyuf akçe virmek insâf*

²⁵⁶ Bekir Kütükoğlu, “Süleyman Paşa, Malatyalı”, *DİA*, İstanbul 2010, c.38, s. 98.

²⁵⁷ Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan, 2013, c.1, s. 321.

²⁵⁸ Nicolae Jorga, *a.g.e.*, c.4, s. 75.

²⁵⁹ Naîmâ, *a.g.e.*, c.4, s.1648-1649.; M. Cavid Baysun, “Mehmed IV”, *İA*, İstanbul 1972, c.7, s. 550

²⁶⁰ Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmanî*, Haz. Ertuğrul Oral, basılmamış doktora tezi, İstanbul 2000, s. 43.

²⁶¹ Naîmâ, *a.g.e.*, c.4, s. 1649.

midir?” demiş toplanan kalabalık Topkapı Sarayı’na yürümüştü.²⁶² Toplanan kalabalık IV. Mehmed’in ayak divanına çıkmasını istiyordu. Padişah Soğukçeşme’deki Alay Köşkü’nde asi elebaşları dinledi ve onların istediği otuz kişinin katledilmelerini emretti. Bu otuz kişi öldürülüp, cesetleri asilere verildi.²⁶³ Daha sonra asiler bu olayda suçu olduğunu ileri sürdükleri otuz kişiyi daha öldürerek, Sultanahmet Meydanı’ndaki çınar ağaçlarına astılar.²⁶⁴ Olayda dahil olan Zurnazen Mustafa Paşa bu fitneyi körükleyenlerden birisiydi. Zurnazen Mustafa Paşa’nın Deli Hüseyin Paşa’ya beslediği husumet devam ediyordu. Onun böyle bir makama gelmesi kendisinin sonunu hazırlayabilirdi. Bunun önüne geçmek için asileri kışkırtmıştı.²⁶⁵ Hal böyle olunca altıncı günün sonunda Girit’e Serdar Deli Hüseyin Paşa’ya gönderilen mühr-i hümayûn geri döndürülerek, bu görev Zurnazen Mustafa Paşa’ya tevcih olundu.²⁶⁶ Deli Hüseyin Paşa sadrazamlık makamına yükseldiğinden bile haberi olmadan bu görevden azledilmişti. İkametgâhında tebrikleri alan Zurnazen Mustafa Paşa asker tarafından kabul görmemişti. Askerler, “*ehl-i garaz*” olan Mustafa Paşa’dan korkuyorlardı. Alay Köşkü önündeki ayak divanında, “*Bizi sadrazam olmak için mi isyan ettirdin?*” demişlerdi. Zurnazen Mustafa Paşa, sadâretinin dördüncü saatinde azl olunmuş²⁶⁷ ve daha sonra tekrar kaptanıderyalığa atanmıştır.²⁶⁸ Yerine Silistre Valisi Siyavuş Paşa getirildi.²⁶⁹ Deli Hüseyin Paşa’ya da tekrar Girit serdarlığı beratı yazıldı 8 Cemaziyelevvel 1066 (5 Mart 1656).²⁷⁰

²⁶² Mehmed Halife, **Tarih-i Gilmanî**, basılmamış doktora tezi, İstanbul 2000, Ertuğrul Oral, s. 44.

²⁶³ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, s. 34.

²⁶⁴ Münir Aktepe, “Çınar Vakası”, **DİA**, İstanbul, TDV, 1993, c.8, s. 302.

²⁶⁵ Abdülkadir Özcan, **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-III IV. Mehmed’den III. Osman’a (1648-1757)**, İstanbul, Mayıs 2017. s. 26.

²⁶⁶ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiât**, Nşr. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995. s. 256.

²⁶⁷ Abdülkadir Özcan, “Mustafa Paşa, Zurnazen” **DİA**, İstanbul, TDV, 2006, c. 31, s. 347.

²⁶⁸ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osman-î**, İstanbul 1996, c.4, s. 1210.

²⁶⁹ Erhan Afyoncu, **Turhan Sultan**, İstanbul, Yeditepe Yay. Eylül 2016. s. 127.

²⁷⁰ Abdurrahman Abdi Paşa, **a.g.e.**, s. 87

Müht-i hümayûnu Deli Hüseyin Paşa'ya götüren, kapıcılar kethüdası Benefşe limanında kendisini Girit'e götüreceğ geminin gelmesini bekledi. Fakat rüzgârın şiddetinden bu mümkün olmamıştı. Ancak üçüncü defada gemi limana yanaşabilmiş, fakat Sipahi Mehmed yetişerek, geri çevirmiş ve müht-i hümayûn Siyavuş Paşa'ya verilmiştir.²⁷¹

²⁷¹ Naîmâ, a.g.e., c.4. s. 1660.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SERDAR DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN KATLINE GİDEN YOL

5.1. KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA'NIN SADÂRETE GETİRİLMESİ

İstanbul'daki otorite boşluğunu Veziriazam Boynueğri Mehmed Paşa da dolduramamıştı. IV. Mehmed'in Tarhuncu Ahmed Paşa'yı veziriazamlığa getirmeden önceki üç şartını yerine getirebilen bir sadrazam henüz çıkmamıştı. Üstelik Çınar Vakası'ndan sonra sipahi ve yeniçeri taifesi daha da güçlenmiş, keyfi davranışlarının önüne geçilemez olmuştu. İstanbul böyle karışıklık ve otorite boşluğuyla mücadele ederken, Bozcaada ve Limni Venedik donanması tarafından işgal edilmişti. Girit'te devam etmekte olan savaş asker, zahire ve mühimmat eksikliği yüzünden bir türlü başarıya ulaştırılamıyordu. IV. Mehmed imparatorluğu içerisine düştüğü bu bunalımdan kurtarmak için çeşitli defalar devletin ileri gelenlerini toplayarak bir çözüm bulmaya çalışıyordu. Yine böyle bir toplantıda IV. Mehmed, Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa'ya, "*Bizzat sefere çıkacağım, denizde ve karada sefer mühimmatını gör*" diye emir vermişti. Bunun üzerine Boynueğri Mehmed Paşa, yeniçeri ve sipahini disiplinsizliğinden ve hazinede para olmadığından yakınmış, iç hazineden yirmi bin kese altın yardım edilmediği takdirde sefer ihtiyacını gidermenin mümkün olmadığını söylemişti. Sultan IV. Mehmed aldığı cevap karşısında oldukça sinirlenmiş fakat bu durumu dışarıya yansıtmamıştı.²⁷² Hal böyle olunca Boynueğri Mehmed Paşa'nın basiretsizliğini gören Sultan IV. Mehmed onu da azletmiştir 25 Zilkade 1066 (14 Eylül 1656).²⁷³

²⁷² Naîmâ, a.g.e., c.IV. s. 1682-1696.

²⁷³ Abdülkadir Özcan, "Boynueğri Mehmed Paşa", *DiA*, TDV, İstanbul 1992, c. 6, s. 316.

Köprülü Mehmed Paşa, Boynueğri Mehmed Paşa'nın yerine sadârete tayin edildi 26 Zilkade 1607 (5 Eylül 1657). Mehmed Paşa bu görevi kabul etmeden önce Sultan IV. Mehmed ve Valide Turhan Sultan'a bazı şartlar sunmuş, bunların kabulü koşuluyla görevi kabul etmiştir.²⁷⁴ Köprülü Mehmed Paşa göreve gelir gelmez, Bozcaada'yı savunmada gösterdiği zafiyet yüzünden Venedik'in eline geçmesine sebep olan Abaza Hasan Paşa'yı idam ettirdi. İstanbul'da çıkan kapıkulu isyanını bastırarak elebaşlarını öldürttü. Böylece göreve gelir gelmez yaptığı icraatlar ile otoritesini kurmuş oldu.²⁷⁵

Sultan IV. Mehmed devletin içindeki düzeni sağlayan icraatlardan sonra Venedik'in elinde olan Bozcaada ve Limni'nin tekrar ele geçirilmesi için Köprülü Mehmed Paşa'ya sefer emri verdi. Bu sefer için Osmanlı'nın her yerine fermanlar gönderilerek zahire, mühimmat, levazım ve asker toplanması istenmişti. Ayrıca asker sürücüler ve sürsat nüzul bedellerinin toplanması için tahsildarlar yollanmıştır. Sonunda Bâbüssaade önüne tuğlar dikilmiştir 9 Cemaziyelevvel 1067 (23 Şubat 1657).²⁷⁶

5.2. GİRİT'TEKİ SON DURUM

İstanbul'da Bozcaada ve Limni seferi için hazırlıklar yapılırken, Kandiye Kalesi'ndeki Venedik askerleri büyük gruplar halinde Osmanlı kuvvetlerine saldırıyorlardı. Bu saldırılardan bir tanesinde kaleden çıkan yirmi bin Venedikli metrislerdeki askerler üzerine saldırıya geçmişler, dört beş saat kadar süren bu

²⁷⁴ “Devletlü padişahım! Evvelâ huzur-ı hümâyûna her ne telhîs edersen tenfiz olunup hilâfi buyrulmaya yapılmaya.

Sâniyen: Ednâdan a'lâya varınca menâsıb u merâtib ve sâ'ir tevcihât husûsunda kat`â bir taraftan sevk ve şefâ`atle bu kullarına ibrâm buyrulmaya ki devlet-i padişahîye enfa` olan ricâli istihdâm kâbil ola. Zira “El-âfâtü tetevelledü mine`şefâ`at” mefhumunca cümle ihtilalin sebebi şefâ`at-i nâ-ma`küledir.

Sâlisen: Vüzerâ ve vükelâdan birini ya malına râğbeten ve yahut hüsn-i i'tikadına binâ`en garîm ü şerik makamına vaz` edip bu kullarının istiklâlîne hâlel verilmeye.

Râbi`an: Bu kulları hakkında ashâb-ı ağrâz olan münâfikine ruhsat-ı kelâm verilmeye. Zîrâ cümle âlem devletten hisse-mend olmak ister. Âlemi cümleten ırzâ kabil değildir. Ol cihetten bu makam sahibine hussâd u husamâ katı çoktur. Hücûm-ı nâsı kat` ve fesâdı def` etmeğe zem ü mesâvi kapısını sedd etmekten gayri çâre yoktur. (Târîh-i Na`îmâ, Haz, Mehmet İpşirli. C.IV, s.1700-1701, Ankara 2007.)

²⁷⁵ Mücteba ilgürel, “Köprülü Mehmed Paşa”, **DİA**, TDV, İstanbul 2002, c.26, s. 260.

²⁷⁶ Gülsoy, **a.g.e.**, s. 71.

savaşta Venedikliler mağlup olarak kaleye geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Venedik donanması Mısır'dan zahire getiren Cezayir gemilerini yenerek Kandiye önlerinde demirlemişti. Serdar Hüseyin Paşa, bu gemilerin kıyıya asker çıkararak, burada karakol görevi gören askerler üzerine saldıracaklarını haber almıştı. Bunun üzerine buralardaki asker sayısı artırılmış ve yanlarına fazladan cephaneye bırakılmıştı. Kandiye'den çıkan on bin Venedikli Osmanlı askerleri üzerine saldırıya geçmişti. Saldırı haberini alan Hüseyin Paşa derhal çarpışma alanına asker göndermiş, kendisi de vakit kaybetmeden oraya gitmiştir. Üç saat kadar süren bu muharebede Venedik tarafı yenilerek geri çekilmiştir Evail-i Receb 1067 (15-24 Nisan 1657).²⁷⁷ Bu tarz karşılıklı saldırılar devam ediyordu. Ne Deli Hüseyin Paşa'nın elindeki imkânsızlıklar yüzünden Kandiye'nin fethi tamamlanabiliyor, ne de Venedik Osmanlı'yı Girit'ten atacak güce ve cesarete sahipti. Durum iki taraf için de bir çeşit yıpratma savaşına dönüşmüştü.

5.3. SERDAR DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN EDİRNE'YE ÇAĞRILMASI

Köprülü Mehmed Paşa büyük beklentilerle sadrazam yapılmıştı.²⁷⁸ Daha önce onun isteklerine benzer şartlar koşmuş sadrazama rastlanmamıştı. Böylesi zor isteklerinin dahi kabul görmesi Köprülü Mehmed Paşa'yı iyice cesaretlendirmişti. Kendisi de bu beklentileri karşılayabilmek ve kendisini sağlama almak için rahat bir çalışma alanı yaratmak istiyordu.²⁷⁹ Bozcaada ve Limni'nin alınmasından sonra, sıra on iki seneden beri fethi için uğraşılan, devletin asker ve hazine kıyımına neden olan Girit'in fethini tamamlamaktı. Bu şekilde hem üzerindeki baskıdan kurtulacak, hem de sadrazamlık için kendisinden sonraki en güçlü adayı ortadan kaldıracaktı. Lakin Osmanlı'nın içerisine düştüğü durum ortadaydı. Hazine ne büyük bir ordu

²⁷⁷ Gülsoy. **a.g.e.**, s.72.

²⁷⁸ Caroline Finkel, Deli Hüseyin Paşa'nın tekrar sadrazamlık için düşünüldüğünü fakat Hatice Turhan Sultan ve hizbinin öne çıkarak Köprülü Mehmed Paşa'ya sadrazamlığı teklif ettiğini söylemektedir. Dönem göz önüne alındığında IV. Mehmed'in devleti yönetecek durumda olmaması ve yine Validesi Hatice Turhan Sultan'ın Kösem Sultan'ın ölümünden sonra devletin birçok kademesinde ipleri eline aldığını varsayarsak, Deli Hüseyin Paşa'nın tekrar sadrazamlık için düşünülmesi oldukça düşük bir ihtimal olarak gözüküyor. (Caroline Finkel, Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü 1300-1923, s.229. İstanbul 2007.

²⁷⁹ Sultan Murat Topçu, **Gücün Mimariye Yansıması Köprülüler**, Ankara, TTK Basımevi, 2015, s.20.

toplayacak, ne de bu orduyu donatacak güçte idi. Üstelik donanmanın hali de ortadaydı. Çanakkale Boğazı'ndaki abluka kırılmıştı, fakat açıkta bekleyen Venedik donanmasının gücü kırılmamıştı ve yapılacak mücadeleyi kazanabilirdi. Şartlar kısa sürede Köprülü Mehmed Paşa'nın devlet üzerindeki otoritesini sağlamlaştırması için hiç de uygun değildi. Bu sebepten çareyi sadrazamlığın en güçlü adayı olan Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa'yı ortadan kaldırmakta buldu. Daha önce kendisine sadaret mührü gönderilen, fakat kendisine ulaşmayan bu önemli devlet adamının ikinci kez böyle bir göreve layık görülmesi çok yüksek bir ihtimaldi. Bu düşüncesine sebep IV. Mehmed' in Hüseyin Paşa hakkındaki iyi niyet beslemesi ve bunun getirmiş olduğu kıskançlık da diyebiliriz.²⁸⁰ Hal böyle iken Girit Serdarı Hüseyin Paşa görevinden azl ve rikâb-ı hümâyûna davet edildi. Deli Hüseyin Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın aklındaki plandan habersiz bir şekilde Edirne'ye geldi 12 Şevval 1068 (13 Temmuz 1658)²⁸¹ Girit serdarlığı da İstanbul muhafızı Kör Hüseyin Paşa'ya tevcih olundu.²⁸²

5.4. KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA'NIN HÜSEYİN PAŞA'NIN KATLİ İÇİN DESTEK ARAMASI

Köprülü Mehmed Paşa, Serdar Deli Hüseyin Paşa'nın katli için aleyhinde Sultan IV. Mehmed'e, yaptığı zulümleri ve “*Bu kadar senede bu kadar bin kise akçe ve mühimmât gönderildi. Hazîne iddihârına meşgul olup bir iş görmedi*” diyerek Girit'in alınamamasındaki en büyük kabahati onun üzerine yıkıyordu. Onun İstanbul'a geldiği gibi katl olunmasını da istiyordu. Baltacılıktan gelme Dârüssaâde Ağası Solak Mehmed Ağa, Köprülü Mehmed Paşa'nın amacından haberdardı. Durumu Reîsülküttâb Şâmîzâde ve Gürcü Kethüdâ Solak Mehmed Ağa'ya bildirmiş, onlar da Valide Turhan Sultan'dan bu hususta ricada bulunmuşlardı.²⁸³

²⁸⁰ Vahid Çabuk, **Köprülüler**, İstanbul 1988, s. 56-57.

²⁸¹ Naîmâ, **a.g.e.**, c.4. s. 1783

²⁸² Müneccimbaşı Ahmed Dede: **Camiü'd-Düvel, Sultan IV. Mehmed Dönemi, Tercüme Metin ve Değerlendirme**, Haz. Fahri Oluk, basılmamış doktora tezi, Kayseri 2011 s.54.

²⁸³ Naîmâ, **a.g.e.**, c.4. s. 1782.

Deli Hüseyin Paşa'nın katli mevzusu duyulduğunda Valide Sultan'ın başını çektiği bu haksız katle karşı olanlar: *"Bu kadar zamandır Girid gibi bir cezirede hizmeti sebk eden bir vezir-i nâm-dâr ne töhmetle katl olunsun? Mûcib-i katl bir töhmeti bulunup istiftâ olunmağa muhtacdır"* diyorlardı. Sadrazam Mehmed Paşa ise hala Deli Hüseyin Paşa için, *"Zâlimdir"* diyerek ayak diretiyordu.²⁸⁴ Veziriazamın bu sözüne karşılık: *"Hâlâ şikâyetçileri yok. Bu esbâb-ı hafîyye ile katl etsen halk-ı âlem icrâ-i garaza haml ederler. Bu ta'dâd ettiğiniz töhmetler sübut bulmağa muhtacdır. Sübût bulunduğu takdirce istiftâ olunmalıdır"* diye ona cevap verenlerden bir tanesi de Valide Turhan Sultan idi.²⁸⁵

5.5. ŞEYHÜLİSLAM BOLEVÎ MUSTAFA EFENDİ'NİN FETVA VERMEMESİ

Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa vazgeçmemiş, bu sefer de Reîsülküttâb Şâmîzade'yi, Serdar Deli Hüseyin Paşa'nın katli fetvasını alması için Şeyhülislam Bolevî Mustafa Efendi'ye göndermişti. Bolevî Mustafa Efendi, katli gerektirecek bir kusuru olmadığını, görevden alınarak başka bir göreve tayininin daha uygun olacağını söyleyerek Şâmîzâde'yi geri göndermiştir. Reîsülküttâb, Köprülü Mehmed Paşa'yı fikrinden vazgeçirmek için hemen huzuruna çıkmış: *"Sultanım şeyhülislam efendi hayr-hâhınız du'âlar etti. Mutlak zulme binâ'en tecviz-i katl için fetvâ verilir. Lâkin üzerine bir şey sübut bulmamağın böyle nâm-dâr âdemi katl etmekte mahzûrât vardır. Âhiretlerin sakındığımız gibi dünyaların dahi sıyânet üzerimize lâzımdır dediler"* demişti. Müftü Efendi yine ısrar ile Deli Hüseyin Paşa'nın katli için fetva istediğinde bu defa şu cevabı vermişti: *"Bu adamın ne hata işlediğini bilmiyorum; bununla beraber hâlâ din ve devlete faal bir şekilde hizmet edebilir"* demişti.²⁸⁶ Köprülü Mehmed Paşa'nın Hüseyin Paşa için katli arzusu yerine getirilememişti. Bu karara boyun eğmek zorundaydı.²⁸⁷ Köprülü Mehmed Paşa'nın bu aceleci ve ısrarlı tavrı Deli Hüseyin Paşa'nın rekabetinden çekindiğini gösteriyordu.

²⁸⁴ Pul, a.g.e., s. 125.

²⁸⁵ Naîmâ, c.4. s. 1782-1783.

²⁸⁶ Baron Joseph Von Hammer Purgstall, a.g.e., c.5, s. 57.

²⁸⁷ Naîmâ, a.g.e., c.4, s. 1782.

5.6. DELİ HÜSEYİN PAŞA’NIN KAPTANIDERYALIĞA TAYİNİ

Köprülü Mehmed Paşa, Deli Hüseyin Paşa’yı üçüncü kez kaptanıderyalık makamına tayin ettirdi 14 Şevval 1608 (15 Temmuz 1658).²⁸⁸ Bundaki amacı, Deli Hüseyin Paşa’nın derya beylerinden, para ve mal toplayarak onların memnuniyetsizliğini kazanması ve buralardan Hüseyin Paşa’nın zulm ettiğine yönelik şikâyetnameler gelmesini sağlamaktı. Bu şekilde Hüseyin Paşa’nın katli için bahane de ortaya çıkacaktı.²⁸⁹

Deli Hüseyin Paşa’nın dostları ve Dârüssaâde Ağası Solak Mehmed Ağa tarafından, ona Köprülü Mehmed Paşa’nın emellerinden bahsedilmiş ve nasihatlerde bulunan bir mektup gönderilmişti:” *Olmaya ki, deryâ beylerinden ve tersâneden ve adalardan celb-i mal sevdâsına düşmekle şikâyetçi getiresin. Bin canın olsa birini halâs edemezsin*” diye ona nasihat ediyorlardı.²⁹⁰

Hüseyin Paşa kaptanıderyalık makamına geçtikten sonra dostlarının uyarılarını dikkate almıştı. Bunun için kaptanıderyalık makamının masrafı ve harcaması oldukça fazla idi. Kendisini riske atmamak için Girit’teki görevinden ve daha öncesinden biriktirmiş olduğu hazinesini bu görev için kullanacaktı. Derya beylerinin adet üzere kaptanıderyalar için verdikleri hediyeleri bile geri çevirmişti. Deli Hüseyin Paşa’nın aldığı tedbirler neticesinde kendisi hakkında hiçbir şikâyetname gitmemişti. Bu makamda isteğine ulaşması güç olan Köprülü Mehmed Paşa onu görevinden azl ederek Rumeli Beylerbeyliği’ne atadı.²⁹¹

²⁸⁸ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osman-î**, İstanbul 1996, c.3, s. 720.

²⁸⁹ Naîmâ, **a.g.e.**, c.4. s. 1783.

²⁹⁰ Naîmâ, **a.g.e.**, c.4. s. 1784.

²⁹¹ Abdurrahman Abdi Paşa, **a.g.e.**, s.130.; Hammer Deli Hüseyin Paşa’nın Kıbrıs valiliğinde bulunduğunu söylese de eldeki belgelerle bu görev kanıtlanamamıştır. Ayrıca görevleri ardında boşluk olmadığından ve görev değişikliklerinin tarihleriyle beraber biliniyor olması, Kıbrıs valiliğinin yanlış bilgi olduğuna şüphe bırakmamaktadır. Baron Joseph Von Hammer Purgstall, Büyük Osmanlı Tarihi, c.V, İstanbul, s.55

5.7. RUMELİ BEYLERBEYLİĞİ

Deli Hüseyin Paşa'ya her nerede oturmak istersen sen seç diyerek, ikametgahı konusunda onu serbest bırakmışlardı. O da tercihini Filibe şehrinden yana kullandı. Kaptanıderyalıği sırasında bütün servetini harcayan Deli Hüseyin Paşa, kapı halkının ihtiyaçlarını karşılamak için zahîre-bahâ adında zengin halktan bir miktar vergi toplamıştı. Deli Hüseyin Paşa, haram el uzatmayan, namazını ve ibadetlerini yerine getiren dindar bir yapıya sahipti. Adı zulme karışmış herhangi birisini yanında tutmazdı. Filibe Kadısı Süleyman Efendi'nin hazırladığı zulüm defteri ile Rumeli'den bazı düzmece şikâyetçilerin geldiği Sultan IV. Mehmed'e bildirilince, Deli Hüseyin Paşa görevinden alındı ve İstanbul'a çağrıldı.²⁹² Bu şikâyet ve haksız vergi toplandığına dair kanıtlar Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın, Deli Hüseyin Paşa'yı idam ettirmek üzerine hazırlatmış olduğu düzmece kanıtlardı.²⁹³

5.8. KATL İÇİN SULTAN IV. MEHMED'İN İKNA EDİLMESİ

Deli Hüseyin Paşa'nın halktan topladığı bu verginin miktarı o kadar azdı ki bu miktarın araştırılması dahi şikâyetlerin düzmece olduğunu ortaya koymaya kâfi idi.²⁹⁴ Köprülü Mehmed Paşa huzuruna kabul ettiği Deli Hüseyin Paşa'ya çeşitli iltifatlar etmiş ve samur kürk giydirek hanesine yollamıştır.²⁹⁵ O gün Rumeli'den gelen şikâyetnameler Köprülü Mehmed Paşa tarafından Sultan IV. Mehmed'e ulaştırılmış ve katli için padişahı ikna edilmişti.

Zulüm defterinin ve gelen şikâyetlerin doğruluğu araştırılmadan alelacele görevden azl ve İstanbul'a çağırılması, Köprülü Mehmed Paşa'nın niyetini ortaya koyuyordu. Sahte soruşturmalarda iftiralar ve uydurma delillerle yargısız bir şekilde

²⁹² Pul, **a.g.e.**, s.129.

²⁹³ M.Tayyib Gökbilgin, "Köprülüler", **İA**, MEB Basımevi, İstanbul 1967, c.6, s.597.

²⁹⁴ Baron Joseph Von Hammer Purgstall, **a.g.e.**, c.4, s.54

²⁹⁵ Köprülü Mehmed Paşa, katl edeceği kişiyi huzuruna kabulde gayet güler yüzlü ve iltifatkârdır. Bunun örneğini Siyavuş Paşa'nın katli sırasında da göstermiştir. Köprülü Mehmed Paşa, Edirne'de huzuruna çağırıldığı Siyavuş Paşa'yı ayakta karşılamış: "*Paşa karındaş hoş geldiniz*" diyerek iltifat etmiştir. "*Köprülü'nün meşrebi bu idi; kahredeceği adama güler yüz gösterirdi, asla gazaba gelmezdi.*" Hiddetini açığa vurursa o kişinin umuda kapılacağı söylenmiştir. (Halil İnalcık, **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-III**, İstanbul 2015. s.38.

katle zemin hazırlanmıştır. Güçlü ve dirayetli bir veziriazam, kanıta ve suça ihtiyaç duymaksızın kendisine ve makamına tehdit gördüğü herhangi birisini kolaylıkla ortadan kaldırılabildi.²⁹⁶ Buna benzer bir olay, Girit'ten Gördes'e geçen bazı kimselerin, Serdar Deli Hüseyin Paşa'nın adını kullanarak ahaliden kalacak yer, erzak ve kılavuz istemeleriydi. Bu durum yerel halkı zora soktuğu için İstanbul'a bildirilmişti. Fakat yapılan küçük bir araştırmada bu kimselerin yalan söylediğini ve bu yolla halkı zarara uğrattıkları ortaya çıkmıştı. Bunun önüne geçilmesi için de kadiya buyruk gönderilmişti.²⁹⁷

5.9. DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN KATLI

Deli Hüseyin Paşa 1 Rabiulahir 1069 (27 Aralık 1658) padişahın huzuruna çağırılmıştı Sultan IV. Mehmed: *"On beş sene mikdarı Girid'de olan askerime serdar olup beher sene Hızâne-i Âmire'den mevâcib ve mühimmât nâmıyla aldığı bu kadar bin kîsenin öşr-i âşirin mahalline sarf etmeyip iddihâr etmekle ta'tîl-i hizmete bâ'is olduğundan kat'-ı nazar, muhâsara olan kal'anın teshîri husûle akreb olmuşken huzûz-ı nefsâniyyeye teba'iyetin ile ihmâl ü müsâmaha ettiği huzûr-ı hümâyûnumda bi'l-küllîye zâhir ve nümâyân olup beytülmal-ı Müslimînden bu tarikle ahz ettiği emvâlin teftîş ü tahsîli mevkuף-ı ferman iken ihtiyarlık ve emekdarlığa merhameten takayyud olunmayıp yine nevâle-i ihsânımdan hisse-mend ve Rumili mansıbiyla behre-mend etmiş iken celb-i emvâl için fukaraya ettiği eziyet husûsunda hükkâm-ı vilâyetten vârid olan arz u mahzar cerâ'im-i sabıkına ser-defter olup hakkından gelinmek lâzım geldi. Uğur-ı hümâyûnumda hizmet ve zabt u rabt-ı eyâlette hareket böyle mi olur"* diyerek Deli Hüseyin Paşa'yı azarladı.²⁹⁸

Deli Hüseyin Paşa, padişahın bu sözleri karşısında kararın çoktan verilmiş olduğunu, artık ne söylerse söylesin, katl edilmekten kurtulamayacağını anlamıştı. Bunun üzerine: *"Padişahım! Bana edenleri Allah'a havâle eyledim. Beni çoktan*

²⁹⁶ Ahmet Mumcu, **Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl**, Ankara 2007, s.91-92.

²⁹⁷ Mühimme Defteri no:90, hk.305,306, Redaksiyon ve sadeleştirme Mertol Tulum, haz. Nezih Aykut, İstanbul 1993.

²⁹⁸ Naîmâ, **a.g.e.**, c.4. s. 1826.

öldürtmek isterlerdi, bu arz ve mahzarları ismarlayıp getirdiler ²⁹⁹ deyip başka söz söyleyememişti. Padişahın fermanıyla Yedikule zindanında hapis edilmiş, ³⁰⁰ iki gün sonra da boğularak katl edilmişti 3 Rabiulahir 1069 (29 Aralık 1658). Yedikule'deki Mücevher Kapısı haziresine defnedilmiştir. ³⁰¹ Köprülü Mehmed Paşa'nın yerini sağlama alma ve hased gibi duygular yüzünden Deli Hüseyin Paşa gibi devletine bağlı, kahraman bir şahsiyeti katl ettirmesi, onun adının kötü anılmasına neden olan en önemli olaydır. ³⁰² Deli Hüseyin Paşa'nın katli her şeyden önce Köprülü Mehmed Paşa'yı güçlü bir rakipten kurtarmıştı. ³⁰³

Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlık yaptığı yaklaşık üç yıl (iki yıl on ay on dört) boyunca şeyhülislamlık görevinde bulunan Esîrî Mehmed Efendi. Köprülü Mehmed Paşa'nın vefatından sonra Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın hazır bulunduğu IV. Mehmed'in huzurunda, Köprülü Mehmed Paşa'nın haksız yere çok kan döktüğünü, ölümünün iyi olduğunu söylemişti. Bunu üzerine Köprülü Fazıl Ahmed Paşa *"O her kimi katlettiyse senin fetvanla bu işi yaptı"* cevabını verdi. Esîrî Mehmed Efendi *"Şerrinden korkardım. Onun için fetva veriyordum"* diyerek kendisini savunmaya çalıştıysa da bu bir işe yaramadı. ³⁰⁴ Köprülü Fazıl Ahmed Paşa *"Allahu Teâlâ'dan korkmayıp mahlûktan korkmak ilm u diyanete lâayık mıdır"* diyerek Mehmed Efendiyi payladı. ³⁰⁵

²⁹⁹ Naîmâ, **a.g.e.**, c.4, s. 1827.

³⁰⁰ Halil İnalçık, Deli Hüseyin Paşa'nın idam fermanı kendisine ulaşmadan bir iki gün önce eceliyle vefat ettiğini söylese de bu gerçeği yansıtmamaktadır (Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-III**, İstanbul 2015, s.39). Çağdaş kaynakların hemen hepsi Deli Hüseyin Paşa'nın Yedikule'de hapsedildikten iki gün sonra boğularak katl edildiğinde birleşmişlerdir.

³⁰¹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, s. 166.

³⁰² Mustafa Nuri Paşa, **a.g.e.**, s. 226.

³⁰³ Abdülkadir Özcan, **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-III IV. Mehmed'den III. Osman'a (1648-1757)**, İstanbul, Mayıs 2017. s. 29.

³⁰⁴ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osman-î**, İstanbul 1996, C.3, s. 995.

³⁰⁵ Ali İhsan Karataş, **Şeyhülislâm Esîrî Mehmed Efendi ve Vakıfları**, s. 6-9, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 24 (2015/2),

Özellikle Esîrî Mehmed Efendi'nin katl fetvalarını Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın şerrinden korktuğu için onun isteği üzerine verdiğini söylemesi. Suçsuz olduğu halde birçok kimsenin kanına girildiğini doğrular nitelikteydi. Bunlardan biri de ve belki de dönem itibariyle en çok üzüntü ve nefrete sebep olanı Deli Hüseyin Paşa'nın ki idi. Bu olay Deli Hüseyin Paşa'nın haksız yere bir komplo ve iftira sonucu katl edildiğini gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

ALTINCI BÖLÜM

6. DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN VAKFIYESİ

Deli Hüseyin Paşa'nın Girit'te aynı tarihli iki vakfiyesi vardır. Bu vakıfların nüshaları Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde mevcuttur. Mukaddimleri benzer olan bu iki vakfiye muhtevalar açısından farklılıklar içermektedir. Bu iki vakfiye de 10 Rebiülahir 1068 (15 Ocak 1658) tarihlidir. Vakıflarında Resmo'da birer imaret ve mektep inşa ettirmiş, ayrıca bir camiye de ıslah ettirmiştir. Hanya'da bir mescidi camiye çevirtmiş; Kisamo'da da bir cami bina ettirmiştir.

Tablo 1: Deli Hüseyin Paşa'nın Girit'te yaptırdığı Eserler³⁰⁶

Şehir	Cami	Muallimhâne	İmâret
Resmo	1	1	1
Hanya	1	-	-
Kisamo	1	-	-

Bu vakıfların sağlıklı bir şekilde görevlerini yerine getirmesi ve devamlılığını sağlayabilmesi için bazı akarlar bağışlamıştır. Ayrıca buralarda görev alan kişilerin maaşları da bu gelirlerden karşılanmıştır. Aşağıdaki tabloda gösterilen yerlerin bütün şer'î ve örfî vergilerini vakfetmiştir.

³⁰⁶ VGMA, 610.205.243.

Tablo 2: Deli Hüseyin Paşa'nın Vakfettiği Mülkler³⁰⁷

Nâhiye	Dükân	Menzil	K.hâne	Hamam	Değirmen	Köy	Mezra	Çiftlik	Bağ
Resmo	-	-	-	1	25	3	-	-	-
Hanya	3	1	1	-	-	14	1	-	18 dönüm
Kisamo	4	-	-	1	7	5	-	-	-
Abokoron	-	-	-	-	2	-	-	1	-
Temniz	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Toplam	7	1	1	2	34	22	1	2	18 dönüm

Vakıflarda çalışan görevlilerin bulunduğu şehir, görevi ve almış oldukları ücretlerin miktarlarını vakfiyedeki haliyle aşağıdaki tabloda görebiliriz. Ayrıca bu şahısların sahip olması gereken vasıflarda belirtilmiştir. Mütevellilerin, dindar ve müstekim; muallim ve cüzhânların yoksullardan; hatiplerin hoş szölü ve sâlih kimselerden seçilmesini; müezzinlerin güzel sesli; câbilerin dürüst; imamların, sâlih, mütediyyin ve Kur'an'ı güzel okuyan; nâzırların dindar olması şartı koşulmuştur.³⁰⁸

Tablo 3: Deli Hüseyin Paşa'nın Vakıflarında Görev Yapacaklara Ödenecek³⁰⁹**Ücretler**

Tüm Eserlere	Günlük (Akçe)	Yıllık (Akçe)
Mütevellî	20	7300
Câbî	8	2920
Kâtip	8	2920
RESMO		
Câmi		

³⁰⁷ Yusuf Sağır, "Gâzî Hüseyin Paşa'nın Girit'teki Vakıf Eserleri" **Turkis Studies**, sayı. 8/2, 2013, s. 288.

³⁰⁸ VGMA, 610.205.243.

³⁰⁹ Sağır, **a.g.m.**, s. 288.

İmam	20	7300
Hatip	20	7300
Müezzin-i Evvel	12	4380
Müezzin-i Sâni	10	3650
Kayyim-i Evvel	12	4380
Kayyim-i Sâni	10	3650
Sâki	8	2920
Nâzir	5	1825
Cüzhân (30 kişiye birer ikişer akçe)	45	16425
Mekteb/Muallimhâne		
Muallim	10	3650
Halife	5	1825
İmaret		
Aşçı	12	4380
Ekmekçi	12	4380
Derbekci (Kapıcı)	3	1095
Karakullukçu (İşçi)	3	1095
Sâki	8	2920
HANYA		
Câmi		
İmam	10	3650
Müezzin	5	1825
Kayyim	3	1095
KISAMO		
Câmi		
İmam	10	3650
Hatip	10	3650
Müezzin-i Evvel	7	2555
Müezzin-i Sâni	5	1825
Kayyim (iki kişi üçer akçe)	6	2190
Toplam	287	104.755

Vakfedilen kurumların günlük ve yıllık ihtiyaçları göz önünde bulundurularak bunların karşılanması adına vakıf bütçesinden tahsisatta bulunulmuştur. Bunlar aşağıdaki tabloda ayrıntılarıyla verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 4: Deli Hüseyin Paşa'nın Vakıflarına Yapılacak Harcamalar³¹⁰

RESMO		
Câmi	Günlük (Akçe)	Yıllık (Akçe)
Kûb, İbrik	3	1095
Kandil, şamandıra, süpürge	8	2920
Meremmete	8	2920
Şem'-i Asel	10	3650
Revgan-ı Zeyt	8	2920
Hasır (Muallimhâne/Mekteb için)	2	730
İmâret		
Nemek	20	7300
Odun	20	7300
Kaşık, çanak, meremmet vb.	8	2920
HANYA		
Câmi		
Kandil, hasır, şem'-i asel	5	1825
KISAMO		
Câmi		
Hasır, revgan-ı zeyt, şem'-i asel, kandil	10	3650
Toplam	102	37.230

Deli Hüseyin Paşa vakfiyesinin bütçesinden Mekke ve Medine'deki yoksullara verilmek üzere belli bir meblağ ayrılmıştır. Mekke'deki ihtiyaç sahiplerine iki bin, Medine'dekilere de üç bin kuruş tahsisat ayrılmıştır. Vakıflara nezaret etme görevi de Dârüssaâde ağalarına bırakılmıştır.³¹¹ Vakıflardan arta kalan gelirleri tasarruf hakkı önce kendisine sonrasında Hüseyin Paşa'nın vakıf evladına bırakılmıştır. Neslin kesilmesi durumunda bu arta kalan gelirden dul ve yetim olması koşuluyla Kadir gecesinde kaftan, ayakkabı, kuşak, gömlek, takke ve don dağıtılması şart koşulmuştur.³¹²

Biyografisini konu edindiğim Hüseyin Paşa'nın vakfiyesini de çalışarak aynen buraya almak yerine bazı önemli yerlerine değinme sebebim Yusuf Sağır tarafından çalışılarak Turkish Studies de yayınlanmış olmasıdır. Vakfiyenin orijinal nüshalarını çalışmamın sonuna ekledim.

³¹⁰ Sağır, **a.g.m.**, s. 289.

³¹¹ VGMA, 734.141.81.

³¹² VGMA, 610.205.243.

YEDİNCİ BÖLÜM

7. DELİ HÜSEYİN PAŞA ve KAMUOYU

7.1. DELİ HÜSEYİN PAŞA’NIN KARAKTERİ

Deli Hüseyin Paşa uzun boylu, geniş omuzlu ve atik bir yapıya sahipti. Onun Sultan IV. Murad’ın beğenisini kazanarak saraya alınmasını sağlayan da Acem yayı hadisesine konu olan bu fiziki yapısı ile muazzam kol kuvvetiydi. Saraya girdikten sonrası ise onun dürüst, ahlaklı, cesur, disiplinli, dirayetli ve sert yapısı sayesinde yükselerek padişahın gözdelelerinden birisi olmasını kolaylaştırmıştır. Fakat lafını esirgemeyen, açık sözlü ve ağzı bozuk bir mizaca sahipti. Bu onu Sultan Murad’dan sonra saray çevresinde istenmeyen adam ilan edecekti. Devrinin en iyi devlet adamlarından ve askerlerinden bir tanesiydi. Bunu katılmış olduğu savaşlardaki başarılarından görebiliriz. Bunlardan başka harp sanatında çok mahirdi. Topçuluk ve yıpratma savaşlarında oldukça başarılıydı bunu düşmana verdirmediği kayıplardan anlayabiliriz. Savaşlarda askeriyle birlikte yalın kılıç muharebelere katılmaktan çekinmeyecek kadar gözü pekti. Bundan mütevellit Kandiye kuşatması sırasında çenesinden iki defa kurşun yarası almıştır. Aldığı kararlarda çevresindeki ileri gelenlere danışır ve onların fikrini de alırdı. Hüseyin Paşa’yla birlikte Azak seferine katılan Evliya Çelebi onun hakkında olumlu şeyler söylemiştir. Ayrıca Sultan Murad’ı müspet yönde etkileyen birkaç kişiden biriydi. Haksız bir şekilde katl edilmesinden sonra halk büyük üzüntü duymuş, millet nezdinde kabul görmemişti.

7.2. DELİ HÜSEYİN PAŞA’NIN HALK TARAFINDAN SEVİLMESİ

Sefer için İstanbul’dan ordu ile çıkarken, bütün İstanbul halkı Hüseyin Paşa’yı görmeye gelmişti. Deli Hüseyin Paşa, zırhı içerisinde ve sefer için kuşanmış atı üzerinde giderken, toplanan halka selâm verip onlardan hayır dua istemiş. Yine bir seferinde: “*Selâmün aleyküm kadınlar! Cennet reyhanları ve yer melekleri! Ulemâ vü sulehâ ve yarar koçak yiğitler sizden doğar. Allah te’âlâ sürünüze bereket versin, bizi du’âdan unutmayın*” diyerek orduyu görmeye gelen kadınlara seslenmişti. Hazır bulunan kadınlar da: “*Allah te’âlâ seni padişaha bağışlasın, kahraman vezir olunca böyle gerek*” diyerek feryâd edip, dua etmişlerdir. Deli Hüseyin Paşa’nın haksız yere katl edilmesi, halk arasında hem üzüntü hem de öfkeye neden olmuştu. Toplantılarda ve meclislerde: “*Hayf sad hayf ki böyle vezir-i nâm-dârı garaza binâ’en katl ettirdiler*”³¹³ diyerek üzüntülerini dile getiriyorlardı.

7.2. NESLİ

Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa’nın dört oğlu olmuştur. İlki III. Ahmed’in kızı Saliha Sultan’ın ilk eşi Sarı Mustafa Paşa’dır.³¹⁴ Vezirlikle sırasıyla Sivas Revan valiliklerinde bulunmuştur. Saliha Sultan’dan Pertev adında bir oğlu olmuştur.³¹⁵ Bundan başka büyük oğlunun adı Ahmed’dir. Girit’te yaşamış ve Kandiye Sancağı’na bağlı on üç köyü mülkiyet suretiyle idare etmiştir. Ortanca oğlu Nuh, dergâh-ı âlî kapıcıbaşılığı görevinde bulunmuş ve Turhan Sultan’ın Resmo’da inşa ettirdiği camiye, 3 Şaban1069 (26 Nisan 1659) tarihli vakfiye ile müteveli tayin edilmiştir. Küçük oğlu Ömer ise dergâh-ı âlî kapı kethüdalığı görevinde bulunuyordu. Ayrıca Hanya’da bulunan Sultan İbrahim, Yusuf Paşa ve Musa Paşa camileri vakıflarının Nisan 1659 tarihli defterinde müteveli olarak zikredilmektedir. Bu sayılanlardan başka evladının olup olmadığı hakkında şimdilik elimizde başka bir kaynak yoktur.³¹⁶

³¹³ Naîmâ, a.g.e., c.4. s. 1828.

³¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, TTK, c.3/ I, Ankara 1973, s. 342.

³¹⁵ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osman-î**, İstanbul 1996, c.4, s. 1205.

³¹⁶ Gülsoy, a.g.e., s.73.

7.3. OSMANLI HANEDANINA ETKİSİ

Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa'nın Resmo'nun fethi sırasında esir olarak ele geçirip, hediye olarak İstanbul'a yolladığı Gülnûş Emetullah ileride IV. Mehmed'in beğenisini kazanacaktı. Kendisine güzelliğinden ötürü de "Gülnûş" denecekti. Sultan IV. Mehmed'ten beş yaş kadar büyük olduğu tahmin edilmektedir. Güzelliği sayesinde Sultan Mehmed'in gözdesi olmuş, av sevdası için Balkan şehirlerini dolaştığı zaman bile onu yanından ayırmamıştı.³¹⁷ Bu cariyeden ileride Osmanlı İmparatorluğu'nun tahtına oturacak şehzade Mustafa ve şehzade Ahmed dünyaya gelmiştir (II. Mustafa ve III. Ahmed). Sultan IV. Mehmed şehzade Mustafa'yı o kadar çok sevmişti ki kardeşleri Ahmed ile Süleyman'ı boğdurmayı bile düşünmüştü. Fakat Valide Hatice Turhan Sultan çocuk yaşta tahta geçen padişahın ne denli sıkıntılara sebep olduğunu biliyordu. Hele hele yetişmiş iki şehzadenin kanına girilmesini engellemişti. Valide Sultan Gülnûş Emetullah'ın saraydaki egemenliği IV. Mehmed'in 1687'de tahttan indirilmesine kadar devam etmiştir. Sırasıyla oğulları II. Mustafa ve III. Ahmed'in saltanatlarında da valide sultanlığı 1715'teki vefatına kadar tam yirmi yıl sürmüştü. Naaşı Edirne'den İstanbul'a getirildi ve Üsküdar'daki Camii önünde bulunan türbesine defnedildi.³¹⁸ Deli Hüseyin Paşa'nın Osmanlı hanedanının devamı üzerinde böyle kritik bir etkiye sahip olması dikkate değerdir.³¹⁹

7.4. DELİ HÜSEYİN PAŞA VE GİRİT TÜRKÜLERİ

Deli Hüseyin Paşa'nın şehadeti üzerine kendi ağzından söylenen türküsü:

“Benimle Girit'te olan gaziler

Bu imiş alımda yazılan yazı

Cenk içinde uyanırım ben böyle

³¹⁷ Mehmet İpşirli "Gülnûş Emetullah Sultan", **DİA**, TDV, İstanbul 1996, c.14, s. 248.

³¹⁸ M. Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Ankara 2001, s. 65-66.

³¹⁹ Ahmet Refik Altınay, **Kadınlar Saltanatı**, Ankara Nisan 2005, s. 356.

Bin yedi yüz küffar kestim elimle
Ben gittim hünkârım sen binler yaşa
Bir gün lâzım olur Hüseyin Paşa
Uğrarsa kabrime eğer yolunuz
Şehitler, gaziler kaldım yalunuz
Elveda gaziler unutman bizi
Elveda gaziler unutman bizi
Şehitlik isterdim kendi dilimle
Elveda gaziler unutman bizi
Devlete hıyanet etmedim hâşâ
Elveda gaziler unutman bizi
Hüseyin Paşa'ya Fatıha kılınız
Elveda gaziler unutman bizi.”³²⁰

Resmo Kalesi'nin fethinden sonra Yavru Şahin adındaki bir asker yine kalenin fethiyle ilgili bir türkü yazmıştır. Bu türkünün sözleri şöyledir:

“Şükür hey Allahım güler cânımız
Gemi geldi müjdeyle Ritme'nin (Retmo'nun)
Şen olsun Sultan İbrahim Hanımız
Fetih haberleri geldi Ritme'nin
Deli Hüseyin'in anılır cengi
Islah için kırdı hayli Frengi

³²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1973, c.3/1, s. 342.

Aslan kaplanı bebır pelengi
Bilür kolayını şikâr basmanın
Kırmak gerek din düşmanın hayını
Herkes bilmek gerek kendi payını
Nice yıl çekmeyen erkân yayını
Ne bilir zihnini kurup yasmanın.”³²¹

Serdar Hüseyin Paşa'nın ve askerinin mısraları Kandiye kuşatmasında çekilen zorlukları anlatıyor ve kalenin alınamamasından ötürü feryat ediliyordu. Ayrıca bu şiirde Serdar Hüseyin Paşa'nın yiğitliği ve cengâverliğinden de bahsedilmektedir. Ali adındaki bu askerinin yazmış olduğu şiir:

“Be gaziler vezir geçti Girit’e
Neler gördü gözüm ne görür Girit
Yarar yiğitleri vardır Kendiye’de
Taş tunç olsa su olur erir Girit
Hünkârımız İskender-i zamândır
Düşmana kılıcı gayet yamandır
Nâra düşmüş çevre ya ne dumandır
Sanki bir ejderdir bağırır Girit
Ne sâlim ol kafirin binası
Yaman imiş koya o yıkılası
Asumanda toplarının sadâsı

³²¹ Murat Bardakçı, “17.nci Yüzyılda Osmanlı Bahriye Birliklerinde Askeri Aşık Musikisi Geleneği ve O Döneme Ait El Yazması Eserlerde Yer Alan Savaş ve Cengaverlik Şarkıları”, 3.ncü Deniz Harp Tarihi Semineri 19-21 Nisan 2006, Gölcük/Kocaeli, s. 3-47.

Uhud kazasından dem urur Girit
Ali der derun-u dilden ya Allah
Umarız fazlalığı senden ya Allah
Bundan sonra görelim ki inşallah
Aman eman deyü çağırır Girit
Alınmaz mı daha ne durur Girit.”³²²

³²² Bardakçı, a.g.e., s. 3-49.

SONUÇ

Girit Serdarı Gazi (Deli) Hüseyin Paşa'nın hayatının ilk yıllarıyla alakalı olarak elimizde çok kısıtlı bilgiler mevcuttur. Doğum tarihiyle alakalı ise geçerli bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat öldüğünde altmışlı yaşlarında olduğu rivayet olunmaktadır. Zira 3 Rabiulahir 1069 (29 Aralık 1658) tarihinde öldüğü bilgisi kesin kayıtlarla doğrulanmaktadır. Doğumuyla ilgili ortalama bir tahminde bulunmak gerekirse 16.yüzyıl sonunda doğmuştur diyebiliriz. Bursa'nın Yenişehir kazasında doğduğu bilgisini kesin olarak doğrulayabilmekteyiz. Milliyeti ise Türk'tür.

Saraya acemi baltacı olarak girmiş, Naîmâ'dan nakil ile muazzam kol gücü ve kuvveti ile kurulamaz denilen acem yayını durumdan habersiz kurmuş ve bunu Acem elçisinin önünde birkaç defa tekrarlamıştı. Bu olaydan sonra yine Osmanlı padişahlar içerisinde fiziki kuvveti ile nam yapmış bir padişah olan IV. Murad'ın gözüne girmişti. Bu onu Osmanlı Devleti içerisinde yükselten ilk basamak olmuştu. Bu yükseliş sadrazamlığa kadar sürecekti.

Deli Hüseyin Paşa'nın bilinen ve gözle görünür en önemli özelliği adından da anlaşılacağı üzere deliliğe yorulacak cesareti, azmi ve kararlılığıdır. Sultan IV. Murad'ın genel özellikleri çok sevdiği vezirinde de mevcuttu. Bu sebeptendir ki kendisi onun gözdelerinden birisi olmuştur. Sultan Murad birçok emrini onun eliyle uygulatmıştı. Fakat bu görevlerde yapacağı en ufak bir hatada da cezasını çekeceğini kendisine yolladığı hattı hümayunlardan anlıyoruz. Sultan IV. Murad döneminde Silahdar Mustafa Paşa ile birlikte IV. Murad'ın gözdelerinden birisiydi. Kendisiyle Revan ve Bağdat seferlerine katılmış, topçuluktaki ve harp sanatındaki mahareti sayesinde önemli yararları dokunmuştu.

IV. Murad'ın vefatıyla birlikte gözden düşmüştü. Özellikle Tabaniyassı Mehmed Paşa'nın katli olayında Silahdar Mustafa Paşa'yla birlikte dahil olduğunu düşünen Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa tarafından bir bahane bulunarak

İstanbul'dan uzaklaştırılmış, onun ölümüyle birlikte merkeze geri dönmüştü. Bu seferde kendisinin Sultan İbrahim'in nedimlerine karşı söylediği kötü sözler bahane edilerek uzaklaştırılmıştı. Bu uzaklaştırmanın arkasında gerçek anlamda Sultan İbrahim'in çevresindeki siyasi hizip vardı. Deli Hüseyin Paşa gibi güçlü bir vezirin merkezde siyasi çıkarlarına ters düşeceğinden ötürü böyle bir karar aldırılmıştı.

Sünbül Ağa olayı bahane edilerek Girit Seferi'ne çıkılmıştı. Silahdar Yusuf Paşa'nın serdarlığında ilk saldırıda Aya-Todori ve Hanya fethedilmişti. Daha sonra kendisi siyasi çıkarlar uğruna katledilmiş, yerine Sultanzade Semin Mehmed Paşa atanmış, Hüseyin Paşa'ya da Hanya muhafızlığı verilmişti. Suda kuşatması esnasında vefat eden Mehmed Paşa'nın yerine ordunun isteği ve Sultan İbrahim'in onayı üzerine kendisine Girit serdarlığı verilmiştir.

Gazi (Deli) Hüseyin Paşa'nın hayatının belki de en zor kısmı Hanya'ya ayak bastığı 15 Zilhicce 1055 (1 Şubat 1646) tarihi ile Köprülü Mehmed Paşa tarafından Edirne'ye çağrıldığı 12 Şevval 1068 (13 Temmuz 1658) tarihi arasındaki zamandır. Bu zaman zarfında türlü imkânsızlıklar içerisinde Girit'teki Osmanlı varlığını güçlendirmiş, Kandiye Kalesi ve birkaç ufak tefek kale dışında adadaki Venedik hâkimiyetine son vermiştir.

Sultan İbrahim'in saltanatının son dört senesinde ortaya çıkan rüşvet, liyakatsizlik ile askerî, ekonomik ve yönetimdeki bozulmalara bir de valide sultanların (Kösem Sultan ve Hatice Turhan Sultan) dahli Osmanlı Devleti'ni kaosa sürüklemişti. Girit'teki askere yardım gitmiyor, feryadnamelere kulaklar tıkanıyordu. Asker arasında bozulma had safhadaydı. Venedik Çanakkale Boğazını kapatmış, Osmanlı'ya karşı bir çeşit psikolojik yıpratma savaşı yürütüyordu. Kandiye kuşatmasında olan Hüseyin Paşa'nın isteklerine kulak tıkanıyor, küçük yardımlarla geçiştirilmeye çalışılıyor veya yardımın yolda olduğu yalanı söylenerek kuşatmaya devam edilmesi isteniyordu. Bütün bu zorluklar içerisinde mücadeleyi hiç bırakmayan Deli Hüseyin Paşa'ya adanın tamamının fethi kismet olmamıştı.

Gazi Hüseyin Paşa böyle zorlu bir mücadele içerisinde iken onunla siyasi ikbal mücadelesi içerisine giren Zurnazen Mustafa Paşa çıkardığı fitne ile hem

Hüseyin Paşa'yı hem de kuşatmadaki askeri zor duruma düşürmüştü. Atılan iftiradan kısa sürede sıyrılan Deli Hüseyin Paşa kendisini aklamayı da bilmişti.

Hüseyin Paşa, IV. Murad, İbrahim ve IV. Mehmed dönemlerinde devletin üst kademelerinde görevler yapmıştır. Fakat gözde olduğu zamanlar Sultan Murad'ın tahtta olduğu dönemlerdir. Yaşadığı dönem Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik, askeri ve daha birçok alanda bozulmanın olduğu zamanlardır. IV. Murad ve Kemankeş Mustafa Paşa'nın sadrazamlığını yaptığı Sultan İbrahim'in saltanatının ilk dört senesi devlet bir toparlanma ve güçlenme içerisindedir. Kemankeş Mustafa Paşa'nın katlinden sonra devlet her alanda büyük bir bozulma ve kargaşa dönemine girmiştir. Bu Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaret makamına getirilmesine kadar da sürmüştür.

Köprülü Mehmed Paşa, Hüseyin Paşa ile siyasi ikbal mücadelesine girmişti. Onu makamının güvenliği için tehdit olarak görmüştü. Ondan kurtulmak için katledilmesi gerekiyordu. Bu çerçevede Önce görevinden azil ile Edirne'ye çağırılmıştı. Deli Hüseyin Paşa'nın dostları ve onun haksız yere katledilmesi konusunda fetva vermeyen Şeyhülislam Bolevi Mustafa Efendi'nin ayak diremesi sonucunda bu isteği yerini bulmamıştı. Önce kaptanıderyalığa atanmış, orada Köprülü'nün istediği şikayetlere konu olmaması üzerine Rumeli beylerbeyliğine atanmıştı. Ancak çok geçmeden düzmece şikâyetnamelerin hazırlatılıp İstanbul'a gönderilmesi üzerine alelacele İstanbul'a çağırılmıştı. IV. Mehmed'in huzuruna çıkarılarak, Girit'teki görevini ihmal ettiğinden bahsedilmiş ve atılan bu haksız iftira yüzünden katledilmiştir.

Gazi Hüseyin Paşa'nın haksız bir şekilde katledilmesi Köprülü Mehmed Paşa'nın yapmış olduğu nice yararlı iş içerisinde adını lekeleyen en önemli olay olmuştur. Bundandır ki Oğlu Fazıl Ahmed Paşa, Kandiye'yi fethettikten sonra buradaki kiliselerden bir tanesini camiye çevirterek Deli Hüseyin Paşa'nın adını vermiştir. Onun bu kadirşinaslığı babasının yapmış olduğu bu haksız katli reddeder biçimdedir.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

Sultan Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayûnları, haz. Önder Bayır, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014

90 numaralı mühimme defteri: hk.305, hk.306.

89 numaralı mühimme defteri: hk.204, hk.225, hk.280

Girit Resmo Şeriye Sicil Defterleri (1061-1067)

BOA, MAD, 8477, s. 187.

TSMA.e, 1135, s. 32.

TSMA.e, 149, s.17.

TSMA.e, 362, s.1.

TSMA.e, 479, s.17.

TSMA.e, 697, s.17.

VGMA, 610.205.243.

VGMA, 734. 141. 81.

Kitabi Kaynaklar

Abdurrahman Abdi Paşa: **Vekâyinâme**, haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.

Abdurrahman Hibri Efendi: **Defter-i Ahbâr**, haz. Muhittin Aykut basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2004.

Adım Adım Osmanlı Tarihi ve Padişahlar Albümü. İstanbul 1999. İstanbul 1999, c.2-3.

Adıyeke, Ayşe Nükhet, Nuri Adıyeke: **Fethinden Kaybına Girit**, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul 2006.

Adıyeke, Nuri: “Girit Seferine Konulan Nokta: Kandiye’nin Fethi ve Psikolojik Sonuçları” **XIII. Türk Tarih Kongresi**, TTK, Ankara 1999. s. 153.

Afyoncu, Erhan-Demir Uğur: **Turhan Sultan**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

Ak, Mahmut: “Mehmed Paşa, Gürcü”, **TDVİA**, Ankara 2003, c. XXVIII, s. 509-510.

Aktepe, Münir: “Mustafa Paşa, Kemankeş”, **İA**, İstanbul 1971, c. VIII, s.730-732.

Aktepe, Münir: “Mehmed Paşa, Sultanzade”, **İA**, İstanbul 1972, c. VII, s. 605-607.

Aktepe, Münir: “Çınar Vakası”, **TDVİA**, İstanbul 1993, c. VIII, s. 301-302.

Altınay, Ahmet Refik: **Köprülüler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

Altınay, Ahmet Refik: **Kadınlar Saltanatı**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Altınay, Ahmet Refik: **Samur Devri (1640-1648)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.

Aydın, Mustafa: “Revan”, **TDVİA**, İstanbul 2008, c. XXXV, s. 26-29.

Banoğlu, Ahmet Niyazi: **Tarihte Girit ve Osmanlılar Dönemi**, Kastaş Yayınları, İstanbul 1991.

Baysun, M. Cavid: “Mehmed IV”, **İA**, İstanbul 1972, c. VII, s. 547-557.

Baysun, M. Cavid: “Murad IV” **İA**, İstanbul 1971, c. VIII, s. 625-647.

Bilici, Faruk: “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İki Savaş Anatomisi: Saint-Gotthard ve Kandiye” **XIII. Türk Tarih Kongresi**, TTK, Ankara 2002. S. 139.

Bostan, İdris: “İnebahtı Deniz Savaşı”, **TDVİA**, İstanbul 2000, c. XXII, s. 287-289.

Bostan, İdris: **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

Bostan, İdris- Ali Kurumahmut: **Haritalar ve Coğrafya Eserlerine Göre Ege Denizi ve Ege Adaları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2003.

Çam, Nusret: **Yunanistan’daki Türk Eserleri**, TTK, Ankara 2000.

Çabuk, Vahid: **Sultan IV. Murad Han**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1995.

Çabuk, Vahid: **Köprülüler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988.

Cemâleddin, Mehmed, **Osmanlı Tarih ve Müverrihleri Âyîne-i Zurefâ**, Haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2003.

Cezar, Mustafa: **Mufassal Osmanlı Tarihi**, TTK, Ankara 2011, c.IV.

Çolak, Songül: **IV. Murad’ın Bağdad Seferi Menzıl-nâmesi (1638)**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2015

Danişmend, İsmail Hami: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, c.III.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa: **Zübde-i Vekayiât**, haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 1995.

Eickhoff, Ekkehard: “Denizcilik Tarihinde Kandiye Muharebesi”, **Atatürk Konferanslar 1964-1968**, Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu, TTK, Ankara 1991, c.II. s. 139.

Emecen, Feridun: “Mehmed Paşa, Sultanzâde”, **TDVİA**, İstanbul 2016, Ek c. II, s. 227-229

Emecen, Feridun: “İbrâhim”, **TDVİA**, İstanbul 2000, c. XXI, s. 274-281.

Emecen, Feridun: “Selim II”, **TDVİA**, İstanbul 2009, c. 36, s. 414-418.

Emecen, Feridun: “Mehmed III”, **TDVİA**, İstanbul 2003, c.28, s. 407-413.

Emecen, Feridun: “Mustafa I”, **TDVİA**, İstanbul 2006, c. 31, s. 272-275.

Emecen, Feridun: “Osman II” **TDVİA**, İstanbul 2007, c. 33, s. 453-456.

Eraydın, Hakan: **Türk Deniz Harp Tarihi Atlası**, İstanbul 2008

Erşanal, Mustafa: **XVII. Yüzyılda Osmanlı Deniz Gücü ve Girit Harbi**, basılmamış yüksek lisans tezi, Isparta 1998.

Evliya Çelebi: **Seyahatname**, Haz. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1985. c.I-II-III-IV-VII.

Faroqhi, Suraiya: “Crisis and Change, 1590-1699” **An Economic and Social History of The Ottoman Empire**, Edited. Halil İnalçık-Donald Quataert, Cambridge University Press, Cambridge 1994.

Finkel, Caroline: **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı**, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

Güçer, Lütfü: **XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1964.

Gökbilgin, Tayyip: “İbrahim”, **İA**, Eskişehir 2001, c. V/I, s. 880-885.

Gökyay, Orhan Şaik: “Kâtib Çelebi”, **TDVİA**, İstanbul 2002, c. 25, s. 36-40.

Gül, İsmail: **Osmanlı Devleti'nde Sultan IV. Murad Dönemi Yeniçeri İsyanları (1623-1640)**, basılmamış yüksek lisans tezi, Sakarya 2006.

Gülsoy, Ersin: **Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)**, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2004.

Gülsoy, Ersin: "Resmo", **TDVİA**, İstanbul 2007, c. XXXIV, s. 585-587.

Gülsoy, Ersin: "Kandiye", **TDVİA**, İstanbul 2001, c. XXIV, s. 303-305.

Gürsoy, Cevat Rüştü: "Kıbrıs", **TDVİA**, Ankara 2002, c. XXV, s. 370-371.

Gülsoy, Ersin: "Girit Seferi Sonrasındaki Politik Gelişmeler", **Türk Denizcilik Tarihi**, Editörler. İdris Bostan-Salih Özbaran, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2009. c.I.

Gülsoy, Ersin: "Girit Üçlemesi: Hanya, Resmo ve Kandiye Şehirleri (XVII. Yüzyıl)", **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası**, Editörler. Haydar Çoruh-M. Yaşar Ertaş-M. Ziya Köse, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

Greene, Molly: **A Shared World Christians and Muslims in the Early Modern Mediterranean**, Princeton University Press, New Jersey 2000

Hammer, Joseph Von: **Büyük Osmanlı Tarihi**, Haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç, Üçdal Yayınları, İstanbul 1990. c.V-VI.

Hasan Beyzâde Ahmed Paşa: **Hasan Beyzâde Târîhi**, haz. Şevki Nezihi Aykut, TTK, Ankara 2004. c.III.

Hasan Vecihi Efendi: **Tarih-i Vecihi**, haz. Ziya Akkaya, basılmamış doktora tezi, Ankara 1957.

Hasan Vecihi Efendi: **Vecihi Tarihi**, haz. Buğra Atsız, Post Yayın, İstanbul 2016.

Hikayet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye, haz. Nuri Adıyeke basılmamış yüksek lisans tezi, İzmir 1988.

İşın, Mithat: **Tarihte Girit ve Türkler**, İstanbul 1945

İlgürel, Mücteba: “Köprülü Mehmed Paşa”, **TDVİA**, İstanbul 2002, c. XXVI, s. 258-260.

İlgürel, Mücteba: “Deli Hüseyin Paşa”, **TDVİA**, İstanbul 1999, c. XIX, s.4-6.

İlgürel, Mücteba: “Ahmed I” **TDVİA**, İstanbul 1989, c. 1, s. 30-33.

İnalcık, Halil: **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar III**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

İnalcık, Halil: **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

İpşirli, Mehmet: “Gülnûş Emetullah Sultan”, **TDVİA**, İstanbul 1996, c. 14, s. 248-249.

İpşirli, Mehmet: “Naîmâ”, **TDVİA**, İstanbul 2006, c. 32., s. 316-318.

Jorga, Nicolae: **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005. c.IV.

Kaçan, Meryem: **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri**, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1995.

Kantemir, Dimitri: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, çev. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1998. c.I.

Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi: **Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli**, haz. Nevzat Kaya, TTK, Ankara 2003.

Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi: **Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad**, haz. Nermin Yıldırım, Basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2005.

Karataş, Ali İhsan: “Şeyhülislâm Esfîrî Mehmed Efendi ve Vakıfları”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Bursa 2015, sayı 24.

Kâtib Çelebi: **Fezleke**, Haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016. c.II.

Kâtib Çelebi: **Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr**, Haz. İdris Bostan, Ankara 2008.

Kâtib Çelebi: **Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan**, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.

Kazasker Mehmed Hafid: **Sefinetü'l-Vüzera**, Şirket-i Mürettibiye Basımevi, İstanbul 1952.

Kia, Mehrdad; **The Ottoman Empire**, Greenwood Press, London 2008.

Kiel, Machiel: "Rodos", **TDVİA**, İstanbul 2008, c. XXXV, s. 155-158.

Koçu, Reşat Ekrem; **Türk Zaferleri**, Doğan Kitap, İstanbul 2017.

Koçu, Reşad Ekrem: **Osmanlı Padişahları**, Doğan Kitap, İstanbul 2003.

Kolovos, Elias: "Cretan War", **Encyclopedia of The Ottoman Empire**, Edited. Gabor Agoston-Bruce Master, New York 2009.

Konuk, Yunus Emre: **Sultan IV. Murad'ın Bağdad Seferi ve Kasr-ı Şirin Antlaşması**, basılmamış yüksek lisans tezi, Afyonkarahisar 2005.

Kurtoğlu, Fevzi: **Türklerin Deniz Muharebeleri**, Deniz Matbaası, İstanbul 1939. c.II/V.

Kütükoğlu, Bekir: "Murad III", **TDVİA**, İstanbul 2006, c. 31, s.172-176.

Kütükoğlu, Bekir: "Süleyman Paşa, Malatyalı", **TDVİA**, İstanbul 2010, c. 38, s. 98-99.

Maksudoğlu, Mehmed, **Osmanlı Tarihi**, Boğaziçi yayınları, İstanbul 1999.

Mehmed Halife, **Tarih-i Gilmanî**, Haz. Ertuğrul Oral, basılmamış doktora tezi, İstanbul 2000.

Mumcu, Ahmet: **Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2007.

Mustafa Nuri Paşa: **Netâyicü'l- Vukû'at**, c.I-IV, İndeksli Tıpkıbasım, haz. Yılmaz Kurt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Müneccimbaşı Ahmed Dede: **Camiü'd-Düvel, Sultan IV. Mehmed Dönemi, Tercüme Metin ve Değerlendirme**, Haz. Fahri Oluk, basılmamış doktora tezi, Kayseri 2011.

Naîmâ Mustafa Efendi: **Tarihi Naima**, Haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara 2007, c.II-III-IV.

Nazmizade Murteza: **Gülşeni Hulefa Bağdat Tarihi 762-1717**, Haz. Mehmet Karataş, TTK, Ankara 2014.

Neuman, K. Christoph: "Political and Diplomatic Developments" **The Cambridge History of Turkey**, Cambridge University Press, Cambridge 2006. c.III.

Osmanzâde Ahmed Taib: **Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeyilleri**, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi. İstanbul 2013.

Öz, Mehmet: "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", **Türkler**, Editörler; Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002. c.IX.

Özcan, Abdülkadir: "Mehmed Paşa, Tabanyası", **TDVİA**, İstanbul 2016, Ek c.II, s.299-230.

Özcan, Abdülkadir: **IV. Murad Şarkın Sultanı**, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2016.

Özcan, Abdülkadir: **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları III**, İsam Yayınları, İstanbul 2017.

Özcan, Abdülkadir: "Mehmed IV", **TDVİA**, Ankara 2003, c. XXVIII, s. 414-418.

Özcan, Abdülkadir: "Boynueğri Mehmed Paşa", **TDVİA**, İstanbul 1992, c.VI, s. 316-317.

Özcan, Abdülkadir: “Mustafa Paşa, Zurnazen”, **TDVİA**, İstanbul 2006, c. XXXI, s. 346-348.

Özvar, Erol: “Tarhuncu Ahmed Paşa”, **TDVİA**, İstanbul 2011, c. 40, s. 20-22.

Palmer, Alan: **Osmanlı İmparatorluğu Bir Çöküşün Tarihi**, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Gençlik yayınları, İstanbul 1995.

Panzac, Daniel: **Osmanlı Donanması (1572-1923)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Ağustos 2018.

Parmaksızoğlu, ismet: “Hüseyin Paşa, Deli” **İA**, İstanbul 1964, c. V/I, s.650-654.

Peçevi İbrahim Efendi: **Peçevi Tarihi**, Haz. Murat Uraz, Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969. c.II.

Peçevi İbrahim Efendi: **Peçevî Tarihi (317b-351a)**, Haz. Zuhâl Kayayurt, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2005.

Peçevi İbrahim Efendi: **Peçevî Tarihi (355b-364b, Zeyl 365a-393a)**, Haz. Hamdi Şimşek, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2005.

Pul, Ayşe: **Girit Savaşı ile ilgili Bir Türk Kaynağının Tahlili**, basılmamış doktora tezi, Ankara 2004.

Râşid Mehmed Efendi: **Tarih-i Raşid ve Zeyli**, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik, İstanbul 2013, c.I.

Ahmed Refik: **Yirmi Beş Sene Siper Kavgası Girit Seferi (1645-1669)**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009.

Sahillioğlu, Halil: “Dördüncü Murad’ın Bağdat Seferi Menzilnâmesi”, **Belgeler**, Ankara 1965. Sayı.3-4.

Sağır, Yusuf: “Gâzî Hüseyin Paşa’nın Girit’teki Vakıf Eserleri” **Turkis Studies**, sayı. 8/2, 2013, s. 288.

Sıdkî Paşa: **Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi**, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul 2006.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa: **Zeyl-i Fezleke**, Haz. Nazire Karaçay Türkal, basılmamış doktora tezi, İstanbul 2012.

Simon, Bruno: **Onaltıncı Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu ve Girit İlişkileri Hakkında Birkaç Not**, X. Türk Tarih Kongresi, TTK, Ankara 1986. c.IV.

Sipâhizâde Ahmed: **Gazâvat-Nâme-i Cezîre-i Girid ve Zadre**, Haz. Mürvet Arslan, İstanbul 2009.

Süreyya, Mehmed: **Sicill-i Osmanî**, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Sungur, Meryem Şahin: **Osmanlı Devleti'nde Sultan IV. Murad ve Dönemi Yenilik Hareketleri (1623-1640)**, basılmamış yüksek lisans tezi. Ankara 2002.

Şahin, Haşim: "Köprülüler", Atlas Tarih, İstanbul 2009, sayı.56, s. 48-68.

Şeyhi Mehmed Efendi: **Şakaik-i Numaniye ve Zeyilleri**, Haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, c. 3.

Tournefort, Joseph de: **Tournefort Seyahatnamesi**, Editör. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005

Topçu, Sultan Murat: **Gücün Mimariye Yansıması Köprülüler**, TTK, Ankara 2015.

Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi: **Topçular Katibi Abdülkadir(Kadri) Efendi Tarihi**, Haz. Ziya Yılmaz, TTK, Ankara 2003, c. II.

Tukin, Cemal: "Girit", **TDVİA**, İstanbul 1996, c. XIV, s. 85-93.

Tukin, Cemal: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Girit İsyanları 1821 Yılına Kadar Girit", **Bellekten**, Ankara 1945, Sayı 34.

Uluçay, M. Çağatay: **Padişahların Kadınları ve Kızları**, TTK, Ankara 2001.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Tarihi**, TTK, Ankara 1973, c. III/I.

Ünver, Süheyl: “Dördüncü Sultan Murad’ın Revan Seferi Kronolojisi”, **Bellekten**, Ankara 1952, c.16, sayı 64.

Yılmazer, Ziya: “Murad IV”, **TDVİA**, İstanbul 2006, c. XXXI, s. 177-183.

Zinkeisen, Johann Wilhelm: **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, c. IV.

**DELİ HÜSEYİN PAŞA'NIN TIPKIBASIM
VAKFIYESİ**

Deli Hüseyin Paşa'nın Girit'te Bulunan Vakfiyesi

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a historical document or decree, covering both pages of the manuscript. The text is densely packed and written in a cursive style.

۷۲

مردن مین جبرگاری ای اوستا نام باقی جبرگاری ای نام آن...

کتب حضرت خدا گرفت و از همه قیامه و حقیقت عالم را...

انچه انک انک انک انک انک انک انک انک انک انک انک...

۱۴۳
۱۴۳

۷۳

کاملاً تمام موصوفان بار و تمام موصوفان بار و تمام موصوفان بار...

۱۴۴
۱۴۴

Deli Hüseyin Paşa'nın Girit'te Bulunan Vakfiyesi

EKLER

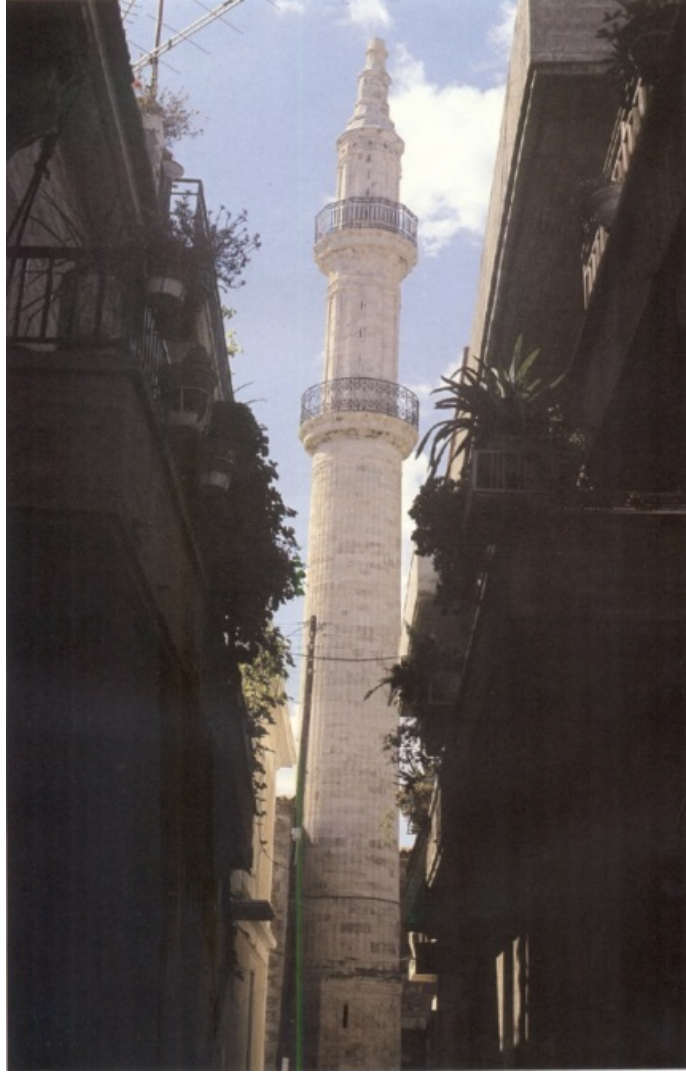
Ek-1: Gazi Deli Hüseyin Paşa'nın kurduğu Acem yayının Topkapı Sarayı'nda sergilenirken çekilen fotoğrafı.³²³

³²³ <http://www.yenisehir.com/yenisehirden-osmanli-sarayina-deli-huseyin-pasa/>

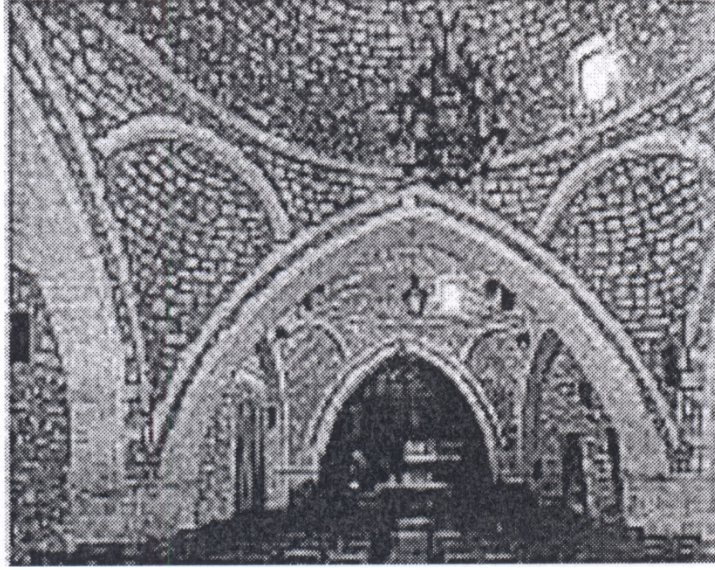
Ek-2: Gazi Deli Hüseyin Paşa'nın Resmo'daki 1657 yılında ibadete açılan aynı adla anılan camii. Narenciye Camii olarak da bilinir. Mevcut minaresi 1890 yılında yapılmıştır.³²⁴

³²⁴ Nusret Çam, **Yunanistan'daki Türk Eserleri**, Ankara 2000, s.76.

Ek-3: Deli Hüseyin Paşa Camii'nin minaresinin yakından görünüşü.³²⁵

³²⁵ Çam, a.g.e., s.77.

Ek-4: Deli Hüseyin Paşa'nın Resmo'daki camii içerisinde bir fotoğraf.

Ek-5: Deli Hüseyin Paşa'nın Resmo'daki camiinin giriş kapsı.³²⁶

³²⁶ Sağır, a.g.m., s.293.